

BRAHEGRAVENS TENNKISTOR

Dokumentation och konservering av Brahekyrkans
begravningskistor



Robin Gullbrandsson
Cai Zetterström

Dokumentation och konservering

Brahekyrkan

Tennkistorna i Brahegraven

*Visingsö socken i Jönköpings kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport och foto: Robin Gullbrandsson & Cai Zetterström, Z-Metallform AB
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning och distribution: ARK-tryckaren och Marita Tidblom

Rapporten ingår som en del av **Projekt stormaktstidens begravningskistor**.
Använd info@zmetallform.se vid kontakt.

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Z-Metallform AB, Blackstaby, Norrbacka, 646 91 Gnesta
Tel: 070-269 05 00, 0158-305 15
www.zmetallform.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
Ur karta © Lantmäteriet. Medgivande MS20067/02097.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM & Z-METALLFORM AB 2012

Innehåll

Inledning	5
Syfte	6
Bakgrund	6
Gravvalvet	10
Kistornas tillkomsthistoria	10
Konserveringarna på 1930-talet	26
Justeringar i gravvalvet	32
Undersökning av Johan Sparres skrin	35
Referenser.	35
Konserveringsrapport (Cai Zetterström).	37
Kvalitetsstämpling av tennlegeringar	83
Generella riktlinjer vid öppning av gravvalv	84
Tekniska och administrativa uppgifter	86
Bilagor	87
1932 års dokumentation av Brahegraven.	87
Redogörelse för konserveringen 1932 av Victor Fong . . .	102
Iakttagelser vid undersökning i Brahekyrkan (Jenny Nyberg)	
Undersökning av klädedräkter i Brahegraven (Cecilia Anéer)	
.	105



Brahekyrkan från sydost. Foto: Robin Gullbrandsson.

Inledning

Konserveringen av de adliga tennkistorna i Brahekyrkan utgjorde den sista fasen i den stora restaurering av kyrkan som pågått sedan tidigt 2000-tal i syfte att förbättra klimatet och sanera de skador som det orsakat.

Sommaren 2006 företogs en översiktlig skadebesiktning av pelarnas metalltavlor och Brahegravens tennkistor. 20 oktober samma år presenterades en preliminär projektbeskrivning för konservering av sten- och metallföremål, utarbetad av Svensk klimatstyrning AB och Studio västsvensk konservering. Projektbeskrivningen sändes på remiss av länsstyrelsen till Riksantikvarieämbetet (yttrande 13 februari 2007) och länsmuseum (yttrande 26 mars 2007). Länsstyrelsen gav sitt tillstånd till mögelsanering av metalltavlorna och kistorna den 21 mars 2007. Länsmuseum utsågs till antikvarisk kontrollant. Saneringen utfördes av Studio västsvensk konservering våren 2007 (konserveringsrapport 5 juni 2007). I samband med detta påtalades kistornas behov av konservering. Cai Zetterström, som tidigare arbetat med de kungliga kistorna i Riddarholmskyrkan, rekommenderades av Riksantikvarieämbetet.

En skadebesiktning och åtgärdsprogram för kistorna lades fram av Svensk klimatstyrning AB och Cai Zetterström den 10 februari 2009. Länsmuseum yttrade sig i remissvar till länsstyrelsen över de tre programmen den 28 april 2009. Riksantikvarieämbetet yttrade sig över kistprogrammet den 6 maj 2009. Länsstyrelsen lämnade tillstånd till sten- och metallkonserveringarna den 10 juni 2009.

Till antikvarisk kontrollant utsågs Jönköpings läns museum genom Robin Gullbrandsson. Konserveringen av kistorna ägde rum från hösten 2009 till våren 2012. Slutbesiktning företogs den 2 maj 2012. I samband med konserveringen av Elsa Beata Brahes kista gjordes en dräkt- och begravningshistorisk undersökning av kistans innehåll genom fil. dr. Cecilia Anéer, textilhistoriker vid konstvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet, och Jenny Nyberg, doktorand i arkeologi vid Stockholms universitet. Deras redogörelser ligger med som bilagor i denna rapport. Föreliggande rapport är en sammanställning av dels arkivstudie, konserveringsrapporter (dessa finns tillgängliga från Z-Metallform samt i pastorats-, länsmuseum- och myndighetsarkiven i en mer rikhaltigt illustrerad form) och undersökningsrapporter.

Syfte

Brahekyrkan är ett kulturminne av nationellt intresse. Den ursprungligen romanska kyrkan med sitt västverk omdanades på 1600-talet av grevarna Per Brahe d.ä. och d.y. till en salkyrka i barock. Särskilt Per Brahe d.y. har präglat den ovanligt rika interiören som har karaktär av gravkyrka åt ätten. De många inhemska och utländska konstföremålen är alla omistliga inslag i kyrkorummet.

Föreliggande rapport syftar till att redogöra för kistornas tillkomst, historiska kontext, deras konserveringshistoria, skadebild och de nu genomförda arbetena. För konserveringsredogörelsen har Cai Zetterström svarat. På grund av projektets särart så bedömdes det från församlingens sida som motiverat med en fylligare rapport, vilket inbegrep visst arkivstudium i syfte att klarlägga kistornas tillkomst- som konserveringshistoria. Arbetet har också spelat en roll för framväxten av projektet ”Stormaktstidens begravningskistor”, vilket inleds med en selektiv inventering i Strängnäs stift 2012. Föreliggande rapport ingår även i det projektets rapportserie.

Bakgrund

Visingsborg var det första grevskap som instiftades i Sverige. Detta skedde år 1562 när Erik XIV donerade Visingsö till sin kusin greve Per Brahe den äldre. Två år senare stadfästes att ön givits ”Herr Peder brae” och hans arvingar till ”evärdlig” egendom med rätt att uppbära skatterna från ön. År 1569 tillfördes socknar på såväl den småländska som västgötska sidan av Vättern till grevskapet. Äldste sonen Erik Brahe övertog grevskapet 1590. Det gick dock 1600 över till dennes yngre broder Magnus Brahe genom ingripande av hertig Karl på grund av att den katolske Erik hade tagit Sigismunds parti i tronstriderna. Magnus fortsatte bygget av slottet och lät bygga om den närbelägna Ströja kyrka från grunden till att bli



Johan Werners porträtt av Per Brahe i sitt grevskap. Skokloster.

slottskyrka. När riksdrotsen Magnus Brahe avled 1633 utan son så gick grevskapet till brorsonen Per Brahe den yngre, riksråd och sedermera också riksdrots. Under Kristinas och Karl XI förmyndarregeringar utökade han grevskapet till att slutligen omfatta sex socknar i Småland och tio i Västergötland, ett område av ca 12 ½ kvadratmil. År 1654 var Visingsborg landets största grevskap. Utöver detta fick Per Brahe med tiden omfattande förläningar i Finland, där han en period fungerade som guvernör. Per Brahe lade under hela sitt innehav av grevskapet ned en stor energi på dess utvecklande. I mångt och mycket fungerade Visingsborgs grevskap som ett mindre furstendöme med bland annat egen jurisdiktion. Under ungdomens studieresor hade Per Brahe uppenbarligen tagit intryck av de små tyska furstendömena och han talade följdriktigt om "sin regering" och "sina undersåtar". I eftermälet har Per Brahes nästan femtioåriga styre i grevskapet ett ljust skimmer kring sig. Greven inrättade en trivialskola för att sörja för framväxten av goda förvaltare, lät bygga tingshus och anlägga boktryckeri. Därtill bedrevs en omfattande byggnadsverksamhet på de olika godsens, främst Visingsborg. Slottskyrkan fullbordades och var under en lång period föremål för omfattande inrednings- och utsmykningsarbeten. Centrala personer i det praktiska organiserandet och utförandet av dessa arbeten var grevens hauptman på Visingsborg och hans hovmålare eller "conterfejare". Fram till sin död 1659 var Julius Kemmerer, adlad Lantzenfeldt, Brahes hauptman, följd av Lars Jonsson, adlad Lagerberg. I början av 1640-talet hade tysken Johan Werner anlitats som hovmålare och bildhuggare. Han efterträddes 1656 av sonen med samma namn. Per Brahe avled 12 september 1680 utan att efterlämna några egna barn i livet. Sedan länge hade han dock planerat för brorsonen Nils



Brahegraven i korets södra skepp, sedd från väster med den monumentala fasaden från 1650-talet. Foto: Robin Gullbrandsson.

Brahes övertagande av grevskapet och utverkat Karl XI:s garantier för ättens innehav. Det kungliga löftet var dock inte värt mycket för redan i maj 1681 beslutade den kungliga reduktionskommissionen att alla Braheättens förläningar skulle återkallas till Kronan. Därmed upphörde Visingsborgs grevskap att existera. Visingsborgs slott degraderades till fångläger under det stora nordiska kriget och brann ned 1718. Sistnämnda öde drabbade även Brahehus. Grevens gamla skola kom dock att bestå med lokal i Kumlabý kyrka, medan slottskyrkan återgick till att bli enbart sockenkyrka.

Som en av rikets högsta män och medlem av en av Sveriges äldsta och mäktigaste adelsätter lade Per Brahe den yngre stor vikt vid framhållandet av denna sin position. Visingsborgs grevskap med sina slott och framförallt Visingsö slottskyrka blev en arena för gestaltandet av ättens historia. "... i mitt gamla greffskap..." skrev greven gärna i sina brev. Brahe räknade – felaktigt – likt många andra svenska adelsmän sina anor från heliga Birgitta. I likhet med tendenserna inom stormaktstidens Sverige som kungadöme ville Brahe inom Visingsborg visa på uråldrig hävd och ättens rätt till marken. Det är en av förklaringarna till grevens stora intresse för historia och förkärlek för resandet av allehanda minnesmärken. Slottskyrkan var inte bara en gudstjänstlokal med en utpräglad social hierarki utan



Gravvalvet efter avslutade konserveringsarbeten och ny uppställning av barnkistorna. Foto: Robin Gullbrandsson.

kanske i ännu högre grad ett ramverk för Brahefamiljens grav. Stora delar av inredning och dekor kretsar kring familjen och dess härstamning. Kyrkan förvandlades under Per Brahes tid till ett originellt allkonstverk utan motstycke i landet, ett slags lantlig motsvarighet till de kontinentala furstarnas "Wunderkammer". I statuterna för grevskapet stipulerade Per Brahe d.y. att slottskyrkan skulle vara han och hans familjs samt alla kommande Brahegrevars gravplats. Ödet ville som nämnt annorlunda. Grevens i barn- och ungdom avlidna barn, hans hustru och hans faster kom att gravläggas där, men inga brahegrevar, inte ens han själv. Reduktionen föranledde en förhållandevis enkel begravning i föräldrarnas gravvalv i Östra Ryds kyrka i Uppland, inte långt från barndomshemmet Rydboholm.

Redan tidigt blev Braheminna i form av den före detta slottskyrkan och slottsruinerna föremål för ett antikvariskt intresse. För kyrkans del kulminerade detta i sedermera riksantikvarien Sigurd Curmans undersökningar under 1900-talets första decennier och den därpå följande stora restaureringen under 1930-talet, ledd av arkitekt Göran Pauli. Betecknande nog kom kyrkan att byta namn från Visingsö kyrka till Brahekyrkan.

Gravvalvet

I Brahegraven står sex tennkistor innehållande Per Brahe d.y:s barn och första hustru Christina Catharina Stenbock. Äldst är de tre barnkistorna från 1630-talet: Magdalena Hedvig Brahe (1634), Abraham Joakim Brahe (1634) och Fredrik Brahe (1637). Per Brahes fasters, Margareta Sparre, kista är tillverkad 1938 av gelbgjutare Victor Fong i Gränna. Christina Catharinas kista är från 1651 (hon dog i Åbo detta år och gravsattes i kryptan 1652. Den blott 24-åriga pfalzgrevinnan Elsa Beata Brahes (gift med pfalzgreven Adolf Johan, bror till Karl X Gustav) kista är från 1653 och försedd med 16 manliga och kvinnliga förfäders namn, titlar och vapen. Den rika gjutna tenndekoren var ursprungligen helt förgylld. Övriga kistor har gjutna tennlister som enda dekoration vid sidan av gravyren.

Kistornas tillkomsthistoria

Per Brahe den yngre (1602–1680) fick fyra barn med sin första hustru, Christina Catharina Stenbock (1618–1650): Elsa Beata (1629–1653), Magdalena Hedvig (1631–1634), Abraham Joakim (1634) och Fredrik (1636–1637). Endast Elsa Beata uppnådde vuxen ålder. Båda sönerna, arvtagarna till grevskapet, avled i spädd ålder. Efter Christina Catharinas död 1650 ingick Per Brahe äktenskap med Beata de la Gardie, fältmarskalken Lennart Torstenssons änka. Äktenskapet var barnlöst.

Två arvingar och en dotter

Per Brahes andra dotter, Magdalena Hedvig, och hans efterlängtnade första son och arvtagare, Abraham Joakim, avled båda inom loppet av ett halvår 1634, i juli respektive december. Abraham Joakim, som döpts efter grevens farfar och farfars farfar, överlevde som så många av forna dagars barn inte sitt första levnadsår. Glädjen över arvingen blev kort, detta trots att farmodern Elsa inför vintern flyttat med sonen till godset Dimbo i Västergötland för att undvika den ohälsosamma kylan i stensalarna på Visingsborg. Per Brahe var vid tiden för dödsfallet upptagen i fredsförhandlingar i Tyskland. Bestyren kring begravningen av de båda barnen sköttes av Per Brahes syster Christina Brahe med tillhjälp av hauptmannen Julius Kemmerer. Deras brevväxling med greven ger mycket information kring dessa göromål. Magdalenas begravning hade på grund av dålig likviditet inte kommit att äga rum under hösten, varför man beslutade att samordna barnens jordfästning (se Fries och Kemmerer 23 sept).

Dödsfallen föranledde Kemmerer att skynda på arbetena med kyrkan och gravvalvet: ”... jagh gör mig högsta flit medh Kiörkan och graffen, till at förfertige”.¹ Kyrkan togs i bruk som gudstjänstlokal

¹ Brev från Kemmerer till Per Brahe den 21 juli 1634. Riksarkivet, Rydboholmssamlingen E7456.



Magdalena Hedvigs tennkista från 1634 efter avslutad konservering. Foto: Robin Gullbrandsson.

först 1636. I ett brev från Kemmerer den 3 januari 1635 meddelade han att tennkistan för Abraham Joakim var beställd, ”Men wapnen som skulle stickas der påå hwet jagh icke”. Han föreslog att ”låtta taga effter tem som sitija Jakåbsholmes kiörkia (Holmkyrkan på Blasieholmen? Träkyrka byggd 1629 för amiralitetet) och låtta göra dem fertigh i Stockholm”. Fru Beata hade givit den ”sammet som var till salig fränka Margaretas likebår” att användas för stofferingen av de båda bårarna.² Den 31 mars meddelade Kemmerer att ”Alle Ahner bode federne och Möderne ähr reda stuckenne påå bode lik kisterne” och att båda kistorna är betalda i Stockholm (syftningen av betalningen på kistorna är dock inte helt säker).³ Det var för adelns kistor viktigt att de gav korrekt information om den gravlagde och dennes härstamning på både faderns och moderns sida. På de båda barnkistorna finns åtta anor på varje långsida, totalt sexton. Det var snarast regel att inte uppvisa färre än sexton anor.⁴ Om betalningen i Stockholm verkligen inbegriper kistorna så är det någon av de där verksamma kanngjutarna som tillverkat dem. Några mästare fanns inte i Jönköping före 1649 då Jon Jonsson vann mästarrätt för staden av Stockholms kanngjutareämbete. Dessförinnan hade han verkat som bönhas och fick böta därför. Han var verksam ännu 1662.⁵

Christina Brahe skrev om gravsmyckningen till sin bror: ”Den lille sonen klädde vi så vackert i en brun sammetskjortel, och hans kista var inne fodrad ock med brunt sammet. Han var så vacker, rätt som en Guds ängel. Min käre bror, så gärna hade jag låtit konterfeja honom, men jag fick ingen, som kunde. Gud tröste oss alla för det vackra barn, vi skulle mista!”⁶

Begravningen ägde rum i Visingsborgs slottskyrka i början av maj och alla omkostnader finns noggrant noterade i Visingsborgs räkenskaper. Därtill finns ett kostnadsförslag för begravningen. ”Thenkistan och andre pretzeller” gick till 200 daler kopparmynt.⁷ I räkenskaperna framgår att ”mester Lars påå torpa” i april 1635 fick 31 daler kopparmynt och 16 öre för att ”han stak wappnene påå bode likkistorna”.⁸ Det har inte kunnat fastställas vem denne var, troligen en lokal guldsmed, det var oftast de som utförde gravvyrer. I december 1634 och mars 1635 omnämns utbetalning till

2 Brev från Kemmerer till Per Brahe den 3 januari 1635. Riksarkivet, Rydboholmssamlingen E7456.

3 Brev från Kemmerer till Per Brahe den 31 mars 1635. Riksarkivet, Rydboholmssamlingen E7456.

4 Olsson 1918, s. 40.

5 Löfgren 1925, s. 180.

6 Brev från Christina Brahe till Per Brahe i Skoklostersamlingen. Fries 1910, s. 104.

7 Skrivelse från Kemmerer och Hans Pedersson till Per Brahe den 10 maj 1635. Riksarkivet, Rydboholmssamlingen E7461.

8 Utgifter på 1634 års ränta och uppbörd. Riksarkivet, Kammarkollegiet, Grev- och friherreskap, Visingsborg, 47, Räkenskaper 1633-1635.



Abraham Joakims kista från 1634 efter avslutad konservering. Foto: Robin Gullbrandsson.





Fredriks kista från 1637 efter avslutad konservering. Foto: Robin Gullbrands-son.

en guldsmed för dekorationer i silver till de med svart silke klädda likbårarna.⁹ Några uppgifter kring tillverkaren av kistorna har inte kunnat hittas.

Per Brahes och Christina Catharinas andre son föddes 1636 och döptes till Fredrik. Han avled redan året därpå på Visingsborg. Från tionderäkenskaperna erfar vi att de tre präster som författade gravskriften förärades en tunna malt var och att mästern "Erich Gullsmedh" fick tre tunnor råg för att han "stak wapnen uth på thenkistan".¹⁰ Det rör sig sannolikt om Erik Persson som var guldsmed i Jönköping 1627–1667 och vid andra tillfällen anlitas av greven.¹¹ I det här fallet graverades endast faderns och moderns anvapen på de båda långsidorna. Av okänd anledning avstod grevparet från att redovisa de sedvanliga sexton anorna. Detta tillvägagångssätt var det enklaste sättet att redogöra för anorna, men blev med tiden alltmer ovanligt.¹² Gravyren på Fredriks kista är säkrare och mer konstnärlig än på de båda tidigare kistorna, särskilt om man ser till krucifixet.

Faster och maka

År 1638 avled Per Brahes faster, Margareta Brahe, änka efter Johan Sparre. Den sistnämnde hade varit en av Sigismunds anhängare och halshöggs på order av hertig Karl 1599. Hans huvud förde änkan alltid med sig, likt Maria Eleonora sedermera sparade Gustaf II Adolfs hjärta. Margareta hade önskat bli gravlagd vid sin makes sida i Kalmar domkyrka och få själamässor lästa. I gengäld avsåg hon att testamentera sin förmögenhet till kyrkan. Kalmar domkyrka avböjde dock begäran om lägerstad, kanske fann man det opassande med hänsyn till Margaretas katolicism. Arvingarna vände sig då till Per Brahe med förfrågan om liket måtte gravläggas i Visingsborgs slottskyrka. Per Brahe gick med på detta och önskade att något av testamentet skulle tillfalla denna kyrka och den nyinrättade skolan samt att medel skulle avsättas för "ett ährligitt Epitafium".¹³ Margaretas enkla träkista nedsattes således i gravvalvet och en träskulptur i naturlig storlek tillverkades. Även Sparres kranium följde henne, placerat i en liten trälåda ovanpå kistan. Margareta Brahes arv kom till stor del att gå till kyrkans smyckande.

Christina Catharina avled efter en tids sjukdom 1650 under grevparets vistelse i Åbo. Hon avsomnade den 14 juni vid fyrtiotvå

9 Utgifter på 1634 års ränta och uppbörd. Riksarkivet, Kammarkollegiet, Grev- och friherreskap, Visingsborg, 47, Räkenskaper 1633-1635.

10 Tionderäkenskap 1636-1637. Riksarkivet, Kammarkollegiet, Grev- och friherreskap, Visingsborg, 48, Räkenskaper 1636-1637.

11 Upmark 1917, s. 109. Nisser 1931, del I, s. 197. Omnämns med hela sitt namn i Visingsborgs räkenskaper åren 1649 och 1650.

12 Olsson 1918, s. 40.

13 Brev från Per Brahe till Kemmerer den 6 november 1638. Riksarkivet, Rydholmssamlingen E7466.



Johan Werners träskulptur av Margareta Brahe. Foto: Robin Gullbrandsson.



Christina Catharina Stenbock. Skokloster.



Christina Catharinas kista efter avslutad konservering. Foto: Robin Gullbrandsson.

års ålder. Månaden därpå tog Per Brahe med liket till Sverige där det bisattes i källaren till Bogesunds slott i väntan på begravningen. Denna ägde rum först den 12 januari 1651 i Visingsborgs slottskyrka. Även kring denna begravning ger räkenskaperna en del besked, men om själva kistan ger de inga uppgifter. Vi kan misstänka att det rör sig om ett arbete av någon av Stockholms skickliga kanngjutare. Gravyren är också skickligare utförd i krucifixet än på ovan nämnda barnkistor. I korrespondensen mellan Kemmerer och Per Brahe finns för dessa år beklagliga luckor i Rydboholmssamlingen. Vi vet dock att begravningen föranledde färdigställande av gravens monumentala skulpturutsmyckning. Samma år förordnade Per Brahe att varje avliden greve till Visingsborg skulle gravsättas i detta valv.¹⁴

”Uthaff thenna förnåma slächtlinea...”

Efter sina syskons bortgång 1636–1637 var Elsa Beata makarna Brahes enda barn, allmänt kallad ”den lilla dockan”.¹⁵ Tillsammans med sina kusiner uppfostrades hon av Per Brahes mor, fru Elsa, på Rydboholm. Sedermera blev Elsa Beata hovfröken hos drottning Christina. Det var genom drottningens försorg som en make utsågs åt henne, Christinas egen kusin, den då ännu tonårige pfalzgreven och hertigen av Östergötland Adolf Johan, bror till arvfursten Karl Gustaf (sedermera Karl X Gustav). Utsikten för ingifte i en tysk fursteätt appellerade naturligt till Per Brahe. Bröllopet skulle stå våren 1649, och drottningen engagerade sig personligen i arrangemanget och upplät slottet Tre kronor för högtiden. Per Brahe som anmärkningsvärt nog ej själv kunde närvara vid giftermålet sände sin dotter en stor summa till hennes utstyrsel. Bröllopet gick av stapeln den 17 juni, något fördröjt av att de dyra toaletternas färdigställande drog ut på tiden, men varade sedan i fyra dagar. Per Brahe och hans syster Christina var missnöjda med de stora summor som pfalzgreven tagit av svärfaderns gåva för sina och makans bröllopskläder. Giftermålet som mer dikterats av börd än känslor var enligt källorna inte särskilt lyckligt. Elsa Beata var fortsatt den ”lilla dockan” och Adolf Johan ”förenade Pfalzarnes småaktiga envishet med Vasarnes häftighet”. Adolf Johan lyckades sin börd till trots med tiden göra sig omöjlig i Sverige och kom aldrig att behålla något tyngre ämbete. Två år efter giftermålet blev dock makarnas försörjning tryggad genom att Adolf Johan utsågs till generalguvernör över Västergötland.¹⁶ 1652 föddes en son som döptes till Gustav Adolf, som dock dog inom ett halvår. Den till hälsan klena Elsa Beata avled på Vadstena slott den 7 april 1653 havande med sitt andra barn. Därmed hade Per Brahe mist sitt enda kvarvarande barn. Begravningen ägde rum i Vadstena den



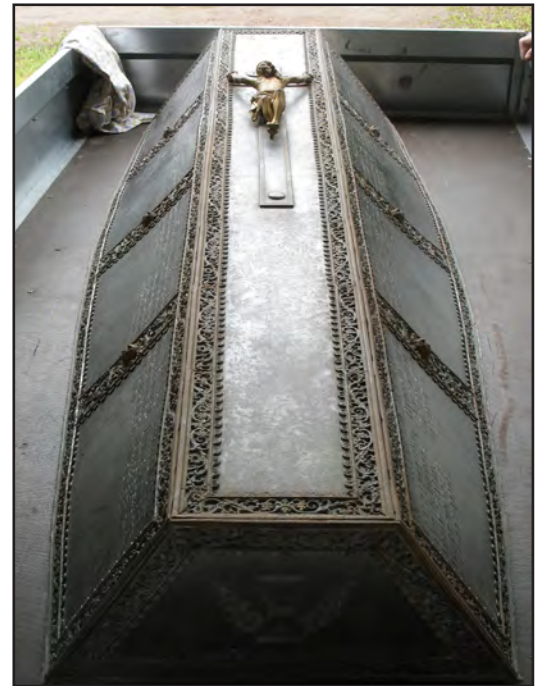
Elsa Beata Brahe, porträtterad av David Beck. Bukowskis.

¹⁴ Nordmann 1904, s. 416.

¹⁵ Fries 1910, s. 117.

¹⁶ Fries 1910, s. 116–126, 129f.





Elsa Beatas kista efter avslutade arbeten. Foto: Robin Gullbrandsson.

28 augusti 1653.¹⁷ En bevarad promemoria ger besked om vad som skulle införskaffas till begravningen, likaså finns griftetalet kvar.¹⁸ På Adolf Johans önskemål flyttades kistan till gravvalvet i Visingsborgs kyrka våren 1662. Kemmerers efterträdare som hauptman, Lars Jonsson, ombesörjde transport och nedsättande i valvet. Den stora kistan föranledde viss brist på utrymme. ”I bemälte grav finnes intet mer rum, utan salig fru Margareta Brahes kista, måste tagas av bänken och sättas avsides i graven, då Eders Grevl. Nåds kista, när Gud tänkes Eders Hög Grevl. Nåd av världen kalla /.../ kan gott rum bekomma.” Slottsfogden fick i uppdrag att hugga två stenar att ställa Margaretas kista på.¹⁹

Stockholms kanngjutarekrå

Om Elsa Beatas kista tiger tyvärr pfalzgrevens räkenskaper. Den påkostade tennkistan är dock ett verk av en skicklig kanngjutare. Genom att studera närbesläktade kistor från perioden, i första hand 1650-talet, kan vi dock komma så långt att vi kan attribuera verket med stor säkerhet. En kista av denna dignitet kan näppeligen ha beställts någon annanstans än i Stockholm. Vi har där att söka bland de tennjutarmästare som ingick i stadens kanngjutarekrå. Detta ämbete instiftades 1622 och alla kanngjutare i de svenska städerna skulle därefter lyda under kanngjutarekrået. Således kom alla blivande tennjutare att gå i lära hos någon av stockholmsmästarna. Under den period som brahekistorna tillverkas (1634–1653) fanns i huvudstaden tio kända kanngjutarmästare. Av dessa har tre stycken kunnat beläggas arkivaliskt som tillverkare av begravningskistor i tenn. Dessa är Olof Eriksson, Göran Jeske och Fite Fitesson.

Olof Eriksson framträder som en av skråets första och äldsta mästare och hade en mängd lärpojkar, varav fem sedermera blev mästare. Hans verkstad var således välrenommerad och var aktiv från omkring 1618 till 1674. I många år var Eriksson ämbetets älderman.²⁰ Flera uppdrag verkställdes åt medlemmar av kungafamiljen, bland annat arvfursten Karl Gustaf. År 1624 utförde han en tennkista åt prinsessan Kristina, en dotter till Gustav II Adolf.²¹ Kollegan Göran Jeske var i mångt Erikssons trätobroder inom skrået. Han var likaså en framstående mästare och verkade från 1623 till sin död 1652. Därefter drev änkan verkstaden vidare med en av hans gesäller. Bland lärpojarna till Jeske fanns ovan nämnde Fitesson.²² Även Jeske hade kungliga beställningar. År 1627 göt han tennkistan åt prinsessan Agnes av Holstein-Gottorp, moster till Gustav II Adolf.

17 Nordmann 1904, s. 202.

18 Stegeborgssamlingen E331.

19 Brev från Lars Jonsson till Per Brahe den 29 maj 1662. Riksarkivet, Rydboholmssamlingen E7455. Larsson Haglund 2010, s. 68.

20 Löfgren 1933, s. 60–66.

21 Löfgren 1933, s. 273.

22 Löfgren 1933, s. 68–71.



Fite Fitessons tennkista för drottning Maria Eleonora från 1659 i Riddarholmskyrkan. Foto: Cai Zetterström.

Han tillverkade 1653 ett stort antal tennpjäser för Per Brahe.²³ Båda de ovan nämnda prinsessekistorna är i formen av samma enkla typ som barnkistorna i Brahegraven.

Den mest intressante med hänseende till Elsa Beatas kista är Fite Fitesson. Han går i källor och litteratur under många namn på grund av sin holländska härstamning. Hans holländska stavning är Viet Vietson eller Fijth Fijhtsson, ibland med släktnamnet Drenchler. År 1624 trädde han i lära hos Jeske, där han stannade till 1631. Efter några år som mästerson begärde han 1637 inträde i skräämbetet som mästare. Efter uppvisande av mästarprov antogs han samma år. Ett flertal lärpojkar passerade genom hans verkstad fram till hans död 1686. År 1674 efterträdde han Eriksson som skräets ålderman. Båda åldermännens ämbetsperioder var en blomstringstid för svenskt tenngjuteri.²⁴ Fitessons arbeten var eftertraktade av hovet, vilket avspeglas i flera beställningar under framförallt 1660- och 70-talen. De mest prestigefyllda uppdragen var två kistor. År 1659 förfärdigade Fitesson, enligt räntekammarens räkenskaper, tennkistan åt den avlidna änkedrottningen Maria Eleonora, Gustav II Adolfs maka. För detta arbete bekom han 1 335 daler. Redan året därpå fick han gjuta kistan åt den hastigt avlidne Karl X Gustaf, för vilket han fick 2 400 daler kmt.²⁵ Ritningarna till båda kistorna uppgjordes av Henry De la Vallée, son till den berömde hovarkitekten Jean De la Vallée, vilken stod som ”konstnärlig ledare” bakom kungens begravning. För Karl X Gustavs kista gjordes bildhuggeriarbetet av Jost Schütz

23 Löfgren 1933, s. 273.

24 Löfgren 1933, s. 75-81.

25 Löfgren 1933, s. 81; Olsson 1937, s. 411



Gustaf Adolf Lewenhaupts kista från 1656 i Riddarholmskyrkan. Foto: Cai Zetterström.

efter De la Vallées förlaga. Efter dennes trämodell i naturlig storlek göt Fitesson kistan, vilken sedan förgylldes av guldslagaren Hans Laurentz.²⁶ I detta fall är källorna kring en kistas tillkomst ovanligt rika för tiden. Sedermera göt Fitesson 1680 också Per Brahes kista på uppdrag av brorsonen Nils Brahe.

En grupp praktkistor i renässans från 1600-talets mitt

Det är Maria Eleonoras kista som är något av en nyckel till den Fitessonska verkstadens övriga produktion av praktkistor för medlemmar av den svenska högadeln. Än så länge har Fitesson inte arkivaliskt kunnat knytas till några av dessa, men han eller hans verkstad kan på komparativa grunder attribueras som mästare till en tydligt definierad grupp av kistor från perioden 1656–1672. Kompositions-mässigt svarar dessa kistor mot Elsa Beatas. De har kvinnliga karyatider på hörnen och i några fall även som fältindelning på långsidorna. Längs alla kanter på kista och lock samt som fältindelning är gjutna, genombrutna bladverksbårder, ”rapporter”, som göts i metervara. På locket finns ett krucifix, som regel i friskulptur, i något fall som relief eller gravyr. På långsidorna är gjutna lejonmasker med bärringar. Utöver denna grundkomposition finns ett antal kompletterande dekorativa element. Det rör sig om fötter i form av lejon som greppar kring klot, bevingade putti som bär Kristi pinoredskap, placerade på locket, sittande på konsoler som bärs av karyatiderna. Till detta kommer olika varianter av gjutna dekorationer i relief, vanitasmotiv, vapensköldar och festonger.

Inom denna grupp känner vi idag till sju kistor som i varierande grad har använt sig av samma trämodeller för den gjutna dekoren, den ena är Maria Eleonoras kista. Den äldsta av kistorna i gruppen är tillverkad åt fältmarskalk Gustav Adolf Lewenhaupt, som dog



Jakob Kasimir Lewenhaupts kista från 1659 i Riddarholmskyrkan. Foto: Cai Zetterström.

1656, och står i det nordöstra Lewenhauptska gravkoret i Riddarholmskyrkan. Mästaren skall vara en "Giert", vilket skulle kunna vara en felläsning eller felskrivning av "Viet".²⁷ Här är åtminstone karyatiderna och lejonfötterna identiska med dem på drottningkistan, även putti, krucifix och bårder. Det är också tydligt att upphovsmannen är densamme till kistan för fältmarskalkens son, Jakob Kasimir Lewenhaupt, som dog 1659, samma år som änkedrottningen. Flera av detaljerna har gjorts med samma modell. Här finns också kopplingen till en annan kista i det nordvästra Lewenhauptska gravkoret, tillhörig Sofia Lewenhaupt, en kusin till Jakob Kasimir som dog i unga år 1661. Festongerna på lock respektive långsidor är gjutna efter samma modell. Locketts putti är snarlika mellan alla dessa kistor, men inte utförda med samma modeller. Bladverksbårderna på Sofias kista med karaktäristiska putti som flankerar ett timglas återfinns på modern, Dorotea Wrangels kista från 1654. Maken Carl Mauritz Lewenhaupt bör ha anlitat samme kanngjutare för båda uppdragen. Vid sidan av de Lewenhauptska kistorna märks en kista i det Oxenstiernska-Soopska gravkoret vid Askersunds landskyrka. Den är gjuten för den 1664 avlidne Johan Gabrielsson Oxenstierna och har änglakaryatider som är identiska med dem på Maria Eleonoras och Gustav Adolf Lewenhaupts kistor. Den övriga utsmyckningen är också likartad, men sannolikt inte gjuten i samma form. Det gjutna vanitasmotivet på fotgaveln med blomstrande dödskalles och timglas på en bevingad glob känns också igen från drottningkistan. Även på Sofia Lewenhaupts kista går motivet igen, men har inte rymts i sin helhet på gaveln, utan globen har fått sättas på locket, vilket talar för att man använt en befintlig äldre modell. Intressant i sammanhanget är att Oxenstierna före

²⁷ Olsson 1918b, s. 123.



Sofia Lewenhaupts kista från 1661 i Riddarholmskyrkan. Foto: Cai Zetterström.



Dorotea Wrangels kista från 1654 i Riddarholmskyrkan. Foto: Cai Zetterström.



Johan Gabrielsson Oxenstiernas kista från 1664 i Askersunds landskyrka. Foto: Robin Gullbrandsson.

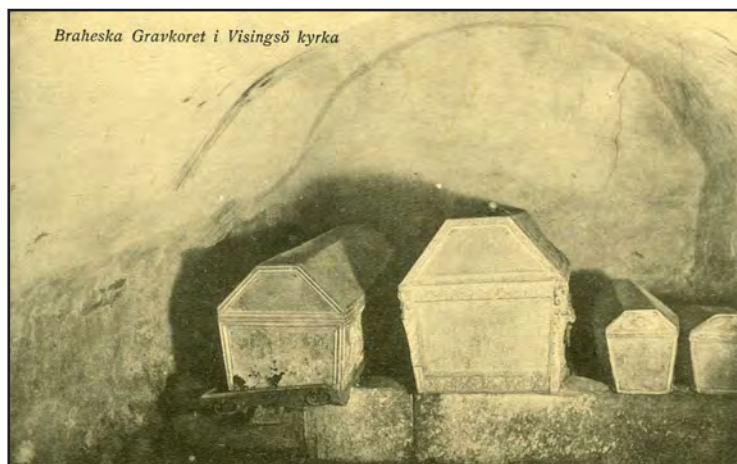
sin död hade anlitat Jean De la Vallée för att återuppföra den 1661 nedbrunna landskyrkan. Är det genom denne som änkan, Christina Soop, får uppslaget till kistans utformning? Riksrådet Göran Flemings kista från 1667 i Värmdö kyrka är ytterligare ett arbete med samma putti som på Maria Eleonoras kista. Även en kista för en son till Magnus Gabriel De la Gardie från 1672 i Veckholms kyrka kan misstänkas höra till gruppen.

I det pfalziska gravkoret i Strängnäs domkyrka vilar såväl Elsa Beatas svärfar, Johan Kasimir, som hennes son Gustav Adolf och make Adolf Johan. De båda förras kistor är tveklöst tillverkade av samma verkstad som gjorde hennes egen kista. Inom loppet av två år drabbades familjen av tre dödsfall. I juni 1652 avled pfalzgreven Johan Kasimir och gravsattes i en överdådig ceremoni i september samma år, arrangerad till största delen genom äldste sonen, arvfursten Karl Gustaf. Kistan är i alla detaljer identisk med Elsa Beatas med det undantaget att vapensköldarna är gjutna och inte grave-rade. Vi har samma karyatider, bårder, lejonmasker, krucifix och även gravyr. Vad Elsa Beatas kista saknar är dock de lejonformade fötterna med klot. Sonen Gustav Adolfs kista är en miniatyrversion av farfaderns. Kompositionsmässigt svarar dessa tre kistor väl mot den ovan definierade gruppen, men det är inte samma former som använts. De ligger också några år före i tid.

Att nämna i sammanhanget är ytterligare två Oxenstiernakistor i Jäders kyrka, från 1656 respektive 1657. Dessa tillhör Axel Oxenstiernas båda söner Erik och Johan. I sin utformning är de betydligt avskalade varianter av de ovannämnda. Här återstår av utsmyckningen endast de dekorativa bårderna och de ringbärande lejonmaskerna. De har av Victor Fong attribuerats till Fitessons



Pfalzgreve Johan Kasimirs tennkista från 1652 har samma dekorationer som på Elsa Beatas kista. Detta tycks även gälla för sonen Gustav Adolfs kista från samma år. Båda finns i pfalziska gravkoret i Strängnäs domkyrka. Fotograferade av Carl R af Ugglas vid kyrkans restaurering på 1910-talet. ATA.



Vykort med kistorna i valvet före 1930-talets restaurering. JLM.

verkstad. På samma tema går de båda 1640-talskistor som tillhör Bengt Oxenstierna ("Resare-Bengt") och Johan Oxenstiernas hustru Anna Sture.²⁸ Till samma grupp kan också räknas Gabriel Kyles kista från 1644 i Riddarholmskyrkan och en kista för ett av Lennart Torstenssons barn från 1642. Den förra torde vara första exemplet med karyatider på hörnen, ganska grova i formen. Här finns hela det grundschema som blir mer elaborerat under nästa decennium.

Formmässigt så utgör denna grupp av kistor den sista yttringen av renässansstilen inom den svenska gravkonsten. Under 1670-talet förändrades de adliga kistorna markant i riktning mot en prunkande barockstil. Formerna blev rikare och rörligare, vilket särskilt märks i profilen på locket och utsmyckningen. Inte sällan står förgylld dekor mot en fond av svart sammetsbeklädnad på kistorna. Anmärkningsvärt är att tennkistor förbjöds för andra än kungliga genom kunglig förordning 1668.²⁹ Koppar och trä kom att bli materialen för de adliga kistorna, vanligen klädda med tyg, tillverkade av kopparslagare och gördelmakare. Sannolikt skall det ses mot bakgrund av Kronans försök att stävja den vid 1600-talets mitt allt mer slösande prakt som omgav de högadliga begravningarna. En strid ström av kungliga påbud försökte begränsa det otillständiga överflödet i kistsmyckning, processionernas storlek och bjudningarnas längd. Om de fick genomslag är oklart.³⁰

Konserveringarna på 1930-talet

I projekteringen inför kyrkans restaurering 1929 togs kontakt med greve Magnus Brahe, den siste av ätten, och Riksantikvarieämbetet för att undersöka om Brahegravens kistor skulle inbegripas i arbetena. Ett första program för kistornas restaurering uppsattes

²⁸ Flodin 1989, s. 163-166.

²⁹ Löfgren 1933, s. 81.

³⁰ Lindahl 1969, s. 167f.



Victor Fong med sönerna Gösta och Sven samt dottern Inga, poserade med de tre barnkistorna framför sockenstugan på Visingsö. Foto påträffat i brev deponerat av Fong i Elsa Beata Brahes ytterkista.

av arkitekt Göran Pauli i juli 1931. Detta granskades på plats av Riksantikvarieämbetets Sven Brandel som därefter samrådde med professor Martin Olsson och ingenjör Gillis Olsson vid Statens Historiska Museum. Riktlinjerna för arbetet slogs fast i ett yttrande av den 8 september 1931.³¹

Alla kistorna visade sig vid en besiktning 1932, i samband arkitekt Göran Paulis restaurering av Brahekyrkan, vara skadade av korrosion. Längre har tennpest ansetts vara orsak, men en närmare granskning av Cai Zetterström har visat på att det hela tiden rört sig om naturlig korrosion. Kraftigaste skadorna var på bottenplåtarna, vilket är naturligt med tanke på frätande vätskor från kropparnas förmultning. Metallkonservator Gillis Olsson vid Statens Historiska



Christina Catharinas och Elsa Beatas kistor före restaurering. JLM.

³¹ Yttrande från Sven Brandel till Riksantikvarien 8 september 1931, ATA.



Elsa Beatas innerkista med hennes kvarlevor i påkostad klädedräkt. Fotografi från 1932 i Fongs arkiv.

Museum tog fram riktlinjer för restaurering och konservering av fem kistor, alla utom Margareta Brahes. Arbetena utfördes samma år i anslutning till kyrkan av gelbgjutare Victor Fong i Gränna, vars far hade tillverkat Margareta Brahes föregående zinkkista på 1890-talet (en mycket enkel skapelse).³² Arbetena övervakades av ingenjör Gillis Olsson och amanuens doktor Torsten Lenck från Livrustkammaren.³³ Vid öppningen av Elsa Beatas kista 2011 påträffades en skriftlig redogörelse från Victor Fong över hans arbeten med kistorna, vilken i mycket kompletterar och förtydligar bilden av vad som utfördes.³⁴

Inför tennkistornas konservering lyftes de till stor del förmultnade och hopfallna träkistorna och deras innehåll ur. Kistöppningarna och dokumentation i text och foto gjordes den 12 januari 1932. Beskrivningarna av kistorna och deras innehåll utfördes av Torsten Lenck.³⁵ Särskilt anslående var Elsa Beatas välbevarade kropp med bl.a. dräkt i guldbrokad. Hennes innerkista, klädd med röd sammet, var den enda som var intakt och kunde bevaras.³⁶ Övriga kistdelar av trä grävdes ned på kyrkogården. Kistornas innehåll överfördes till nya furukistor som impregnerats med "Solignum", ek bedömdes inte mottagligt för impregnering och undveks.³⁷ Margareta Brahes kista ingick inte i dessa arbeten. En del välbevarade klädesplagg togs i förvar och överfördes till Skokloster samlingar, då ägt av Brahesläktens närmaste ättling, friherre von Essen. Det rörde sig om dräktfragment av metallspetsar och broderier samt sammet med foder och spets tagna vid en kjolfäll i Christina Catharinas kista.³⁸ Dessutom tillvaratogs en barndräkt av sammet bestående av mössa och jacka från Abraham Joakims kista samt sammet från lockets inre beklädnad.³⁹

Arbetena bedrevs i sockenstugan där kistdelarna kokades i stark kaustiksoda, varefter de skurades.⁴⁰ Den ursprungliga föreskriften från Sven Brandel vid Riksantikvarieämbetet hade handlat om kokning i svag lösning av björkaskelut.⁴¹ I en senare handling föreskrevs tvättning med varm 5%-ig natronlut på insidan av Elsa Beata Brahes kista, vilken man inte ville plocka isär och därför inte

32 Ersatte då en illa medfaren ekkista.

33 Artikel av Victor Fong citerad i Smälänningen 8 april 1938, JLM.

34 Brevet återlades efter konserveringen i kistan men kopior förvaras i Jönköpings läns musei arkiv.

35 Protokoll över öppningen av fem kistor 12 januari 1932, Torsten Lenck, 24 februari 1932, ATA.

36 Smålandstidningen 5 april 1932, JLM.

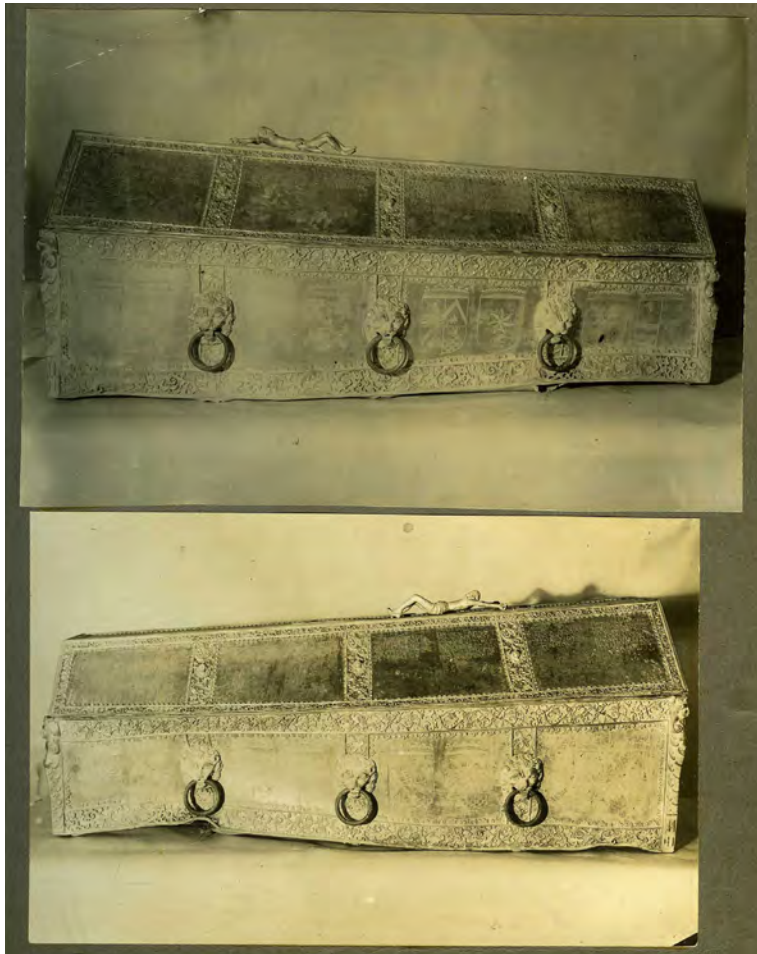
37 Jönköpings läns tidning 27 januari 1932, JLM; PM angående konservering, författat av Pauli juli 1931, JLM.

38 Protokoll över öppningen, ATA. Även tillvaratogs armband och ring av guld att förvaras i kyrkan.

39 Smålandstidningen 7 februari 1933, JLM.

40 Fong, brev 11 maj 1932.

41 Jönköpings läns tidning 27 januari 1932, JLM.



Elsa Beatas kista före Fongs restaurering. Ur Fongs eget fotoalbum.

heller kunde koka som de övriga. Vid sina konserveringar av Johan Oxenstiernas kista i Askersunds landskyrka 1936 och de Oxenstiernska kistorna i Jäders kyrka 1938 lät Victor Fong liksom här koka delarna i kaustiksodalut.⁴² Som slutlig ytbehandling rekommenderade Riksantikvarieämbetet för Brahekistorna en lackning med "Zapon" som skulle skydda mot fukt och "är knappast synlig för ögat". Någon sådan behandling har inte kunnat påvisas. Efter kokningen genomfördes själva lagningarna. Alla korrosionshål på kistorna blev omsorgsfullt ilödda.

Christina Catharinas tennkista var värst skadad. Locket behövde endast rengöras medan långsidorna och botten hade stora hål och korrosion. Eftersom sidorna var odekorerade så var kompletteringsarbetet relativt enkelt, men omfattande. Allt blev utbytt med undantag för fotgaveln, denna krävde dock omfattande lagning. Huvudändans graverade vapen fick utskäras och ersättas med en kopia, i övrigt undvek man generellt att utföra ny gravyr.⁴³ Ori-

⁴² Konserveringsrapporter i ATA och Örebro läns musei arkiv.

⁴³ Jönköpings läns tidning 5 april 1932, JLM.



Den ursprungliga huvudgaveln till Christina Catharinas kista förvaras nu på Statens Historiska Museum (inv. nr. SHM 20002).



Barnkistorna före Fongs restaurering. Fotografier i Fongs fotoalbum.

nalplåten ingår i Statens historiska museums samlingar. Gravyren skall ha utförts av Fong eftersom den av Statens historiska museum framställda gravyren blivit spegelvänd.⁴⁴ I Fongs egen redogörelse står det dock att den gjordes i Stockholm. Där framgår också att övriga kasserade delar smältes ned och blev nya lister till kistan.⁴⁵ Den ruttnade träbåren ersattes med en kopia på vilken originalringarna monterades.

Alla kistor saknade fötter, men hål fanns kvar efter dessa. I flera fall hade råttor tagit sig in genom dem och rört om i kistornas innehåll. På Abraham Brahes kista gick ena änden av bottenplåten att spara så att vi ännu kan se två av hålen efter fötterna. I övrigt gjordes alla bottenar nya på barnkistorna. Nedre delar på flera sidostycken är utbytta.

De delar som nytillverkades av Victor Fong är alla tydligt stämplade med "V.F.1932" och väl sammanfogade med originaldelarna. Totalt åtgick något mer än 100 kg tennplåt till arbetena. Legeringen var 97% tenn, 2% bly, 0,7% koppar och 0,3% antimon. Detta var samma legering som i Christina Catharina Stenbocks kista, vilken underkastades en metallurgisk analys inför arbetena. Konserveringen avsynades sedan av Gillis Olsson och amanuens Bertil Berthelsson den 11 maj 1932.⁴⁶



Metallkonservatorn Gillis Olsson från Statens Historiska Museum drog upp riktlinjerna för konserveringen och övervakade densamma. Här fotograferad av Victor Fong i samband med kistkonserveringarna i Jäders kyrka 1938. I bakgrunden Bengt Oxenstiernas kista. Fongs arkiv.



Kyrkoherde O Burman, landsantikvarie Egil Lönnberg och Victor Fong med Margareta Brahes gamla kista 1938. Fotograf: Stille. JLM.

44 Muntlig uppgift, Bertil Fong, januari 2012.

45 Fong, brev 11 maj 1932.

46 Fong, brev 11 maj 1932.



Till vänster Margareta Brahes kista öppnad. Nedan skor av sammet påträffade i kistan. Ovan den av Fong tillverkade kistan till vilken kvarlevorna överfördes. Fotograf: Egil Lönnberg. JLM.



I samband med konserveringarna försågs kryptan med luftningshål i syfte att förbättra klimatet, likaså tillverkades ny trappa och ventilerad dörr efter ritningar av arkitekt Göran Pauli. Putsen i valvet lagades med nytt kalkbruk och vitkalkades. Till de nya kistbårarna ordnades klossar för att de skulle stå stadigt på stendlämmarna. Allt trävirke i valvet behandlades med Solignum. Allt träarbete utfördes av snickarmästare Tage Björklund, Visingsö.⁴⁷

Margareta Brahe gavs sedermera en ny tennkista, tillverkad av Victor Fong 1938. Denna utfördes i stil med Christina Catharinas, men i rent tenn. På locket graverades följande: ”I tacksamhet mot grevinnan Margareta Brahe, kyrkans donator, född den 11 juli 1559, död 26 april 1638, gift med greve Johan Sparre till Bergkvara, lät Visingsö församling till 300-årsminnet av hennes död förfärdiga denna kista.” Under stor högtidlighet återinsattes kistan och Margareta Sparres stoft i kryptan vid en högmässa den 24 april 1938.⁴⁸

Justeringar i gravvalvet

Barnkistorna gavs vid nu genomförd konservering en ny uppställning för att underlätta avtorkning av alla kistor, i syfte att förebygga nedsmutsning som blir grogrund för ny korrosion. Sex nya socklar av kalksten med bredmejselhuggning på sidorna beställdes för barnkistornas nya uppställning längs valvets nordsida. I mått och bearbetning gjordes dessa i överensstämmelse med materialet i de murade socklarna.

⁴⁷ Smålandstidningen 5 april 1932, JLM.

⁴⁸ Smålands Folkblad 25 april 1938, JLM.



Ny uppställning av barnkistorna på nytillverkade kalkstenssocklar från Borghamn. Foto: Robin Gullbrandsson.



Undersökning av Johan Sparres skrin i maj 2012. Från vänster Cai Zetterström, vaktmästare Viktor Claesson, Ann-Sofie Zetterström och kyrkorådets ordförande Leif Wetterö. Samtliga foton: Robin Gullbrandsson.



Johan Sparres kranium med den troligen ursprungliga trälåda, i vilken det förvarades av Margareta Brahe.



Undersökning av Johan Sparres skrin

År 1925 tillverkade konstnären Louis Sparre ett träskrin för Johan Sparres kranium. Detta bekostades av Sparreätternas släktförening. Vid de aktuella arbetena företogs en öppning av skrinet med tillstånd av släktföreningen. Anledningen till detta var att det på Skokloster förvaras ett stycke av en huvudskål som uppges vara taget från Johan Sparres kranium. Denna uppgift visade sig dock felaktig eftersom kraniet befanns vara intakt, likaså innehöll skrinet den sannolikt ursprungliga träasken med skjutlock. Johan Sparres skrin behandlades med linolja och terpentin som underhållsåtgärd.

Referenser

Arkiv

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), Stockholm

Topografiska samlingen (Brahekyrkan, Jäders kyrka, Strängnäs domkyrka)

Fongs gelbgjuteri AB, Gränna

Album med fotografier, anteckningar och rapporter över kistrestaureringar i Brahekyrkan, Askersunds landskyrka och Jäders kyrka.

Jönköpings läns musei arkiv (JLM), Jönköping

Topografiska samlingen, pressklipp.

Riksarkivet (RA), Stockholm

Kammarkollegiet, Grev- och friherreskap, Visingsborg, Räkenskaper.

Rydboholmssamlingen, Brev till och från Per Brahe d.y.

Skoklostersamlingen, Brev till och från Per Brahe d.y.

Stegeborgssamlingen, hertig Adolf Johans arkiv.

Örebro läns museum

Fotografier och rapporter från undersökningen och konserveringen av kistorna i Oxenstiernska-Soopska gravkoret i Askersunds landskyrka.

Informanter

Fong, Bertil, gelbgjutare, Gränna.

Zetterström, Cai, Z-Metallform, Gnesta.

Otryckta källor

Fong, Victor, 1932, Redogörelse för restaureringen av Brahekistorna, handskrivet brev deponerat i Elsa Beata Brahes tennkista i Brahekyrkan, kopia tagen för Jönköpings läns musei arkiv.

Tryckta källor

Bennett, Robert & Bohrn, Erik, 1974, *Strängnäs domkyrka, band II: Gravminnen, Sveriges kyrkor, volym 159*, Stockholm.

Elgenstierna, Gustaf, 1925-1936, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor*, Stockholm.

Flodin, Barbro, 1989, *Jäders kyrka, Sveriges kyrkor volym 208*, Stockholm.

Fries, Ellen, 1910, *Svenska adelns familjeliv i gamla tider*, Stockholm.

Grennfelt, Tage m.fl., 1980, *Gränna-Visingsö historia*, Stockholm.

Löfgren, Albert, 1925, Om det äldre tenngjuteriet i Jönköping, *RIG 1925*, Stockholm.

Löfgren, Albert, 1933, *Det svenska tenngjutarehantverkets historia I-II*, Stockholm.

Nisser, Wilhelm, 1931, *Konst och hantverk i Visingsborgs grevskap på Per Brahe d.y:s tid, I-II*, Stockholm.

Nordmann, Petrus, 1904, *Per Brahe - illustrerad lefnadsteckning*, Helsingfors.

Olsson, Martin, 1918a, Kistformer från Riddarholmskyrkan i Stockholm, *RIG 1918*, Stockholm.

Olsson, Martin, 1918b, *Riddarholmskyrkan - konsthistoriska studier*, Stockholm.

Olsson, Martin, 1937, *Riddarholmskyrkan II, Sveriges kyrkor volym 45*, Stockholm.

Rosell, Ingrid, 1974, *Veckholms kyrka, Sveriges kyrkor volym 155*, Stockholm.

Silver/Tenn av jönköpingsmästare, 1967, Jönköping.

Svenskt biografiskt lexikon, 1917-, Stockholm.

Upmark, Gustaf, 1917, Guldsmedsämberet i Jönköping, *Fataburen 1917*, Stockholm.

Upmark, Gustaf, 1925, *Guld- och silversmeder i Sverige 1520-1850*, Stockholm.



De tre barnkistorna före konservering. Alla tre har ett gråsvart skikt av smuts och korrosionsangrepp. Foto: Robin Gullbrandsson.

Konserveringsrapport

Rapport angående Magdalena Hedvig Brahes f. 16 maj 1631 d. 9 juli 1634 begravningskista

Kistan är normalt placerad i det Braheska gravvalvet i Brahekyrkan på Visingsö.

Locket är förseglat mot kistdelen med ett antal punktlödningar av tenn. Vid öppnandet avlägsnades lodförseglingarna med hjälp av ett skärpt stämjärn, varpå locket kunde lyftas av.

Innerkistan - nytillverkad på 1930-talet och av trä blottlades, inuti denna ligger enligt uppgift benresterna efter Magdalena Hedvig. Träet var i mycket gott skick och innerkistan lät sig enkelt lyftas upp.

Paradkistans utseende.

Till formen sexsidig i genomskärning med brutet lock och svängda långsidor på kistdelen. samt i avsaknad av fötter och handtag.

Kista och lock är tillverkade av 3 mm tjock gjuten tennplåt och kolsvetsad i fogar.

Locket är dekorerat med graverade kristna symboler och andra inskrifter. På ovansidan ett krucifix på en döds-kalle med korslagda ben, samt under detta:

MAGDALENA HEDEWIGH .. BÅREN .
FRÖKEN . TILL . WISINGZBÄRGH etc:FÖDD .
PÅ . LINDHOLM . THEN 16 . MAY . ÅHR 1631 .
AFSOMNADHE . PÅ . MYRÖ . THEN . 16 . JULY . ÅHR 1634

På huvudgaveln och fotgaveln ett bevingat barnansikte föreställande Magdalena Hedvig Brahe som uppstånden ängel, flankerat av ornament som bladkvistar.

Locket är beslaget med profilerade lister av gjutet tenn i samma legering som själva kistplåten.

Kistan likaledes dekorerad med stucken gravyr, här i form av anvapensköldar växtornament och en årtalsinskrift. På huvudgaveln grevliga ätten Brahes och friherrliga ätten Stenbocks anvapensköldar, samt på fotgaveln 1634. De båda långsidorna täcks av anvapensköldar förenade med de till bladrankor upplösta hjälmtäckena. Nedtill mellan varje anvapensköld finns större symmetriska växtornament med blommor, dessutom under varje anvapensköld ett mindre sådant ornament.

På långsidans högra sida räknat från huvudänden (fädernet). Brahe Vasa Stenbock Leijonhufvud Gyllenstierna Grip Bielke samt Leijonhufvud.

På långsidans vänstra sida räknat från fotänden (mödernet). Stenbock Leijonhufvud Sture Leijonhufvud Brahe Stenbock Braunschweig Luneburg

Kistan är likt locket beslaget med profilerade tennlister.

Tillstånd.

LOCKET.

Ovansidan är färgad gråsvart av smuts och korrosionsangrepp där-till droppkorroderat, angreppen är mest frekventa i de uppkomna ringarnas periferi.

Vertikala ytor uppvisar mindre angrepp i form av ett jämngrått oxidskikt.

Insidan belagd med ett tunt jämnt oxidskikt som fortfarande är transparent. Formen är i princip helt intakt med endast mindre deformationer och skevheter.

KISTAN

Utsidan allmänt angripen av korrosion i form av ett grått oxidskikt, djupare punktangrepp förekommer men endast i ringa omfattning. Den övre anliggningskanten för fixering mot locket är något skev och skadad till följd av tidigare lödarbeten och hanteringar.

Insidorna partiellt mycket svårt angripna och med djupa frätskador efter numera borttagen korrosion, angreppens omfattning ökar markant ner mot bottenargen. Dessa tidigare skador har medfört att delar av sidoplåtarna samt hela bottenstycket ersatts med nytt material (se vidare under rubriken Tidigare restaureringsarbeten).

Orsaken till den aktuella skadebilden är de frätande kroppsvätskor som en gång i tiden lämnat kroppen under dess nedbrytelseprocess och hamnat direkt på tennet. Kombinationen med de fukthållande material som originalinnerkistan består av, har medfört att vissa ytor korroderat så svårt att kistan med tiden mist sin stabilitet och form, och därmed nedsatt dess praktiska funktion som bärare av ett mänskligt stoft.

Tidigare restaureringsarbeten.

Begravningskistan har 1932 varit föremål för en tidigare restaureringsåtgärd. Detta projekt leddes av RAÄ och utfördes av gelbgjutaremästare Viktor Fong samt medhjälpare från firma Fongs gelbgjuteri i Gränna. Kistan var då i ett mycket dåligt skick med utbredda korrosionsangrepp och deformationer och hål i tennet.

Kistan riktades upp och svårt skadade partier skars bort. Korrosionsangreppen avlägsnades i varmt bad av björkaskelut. Hela bottenstycket samt delar av sidostyckena lossades och ersattes med nya fastlödda plåtar, mindre genomgående hål löddes igen med tennlod.

Vissa lister byttes därtill mot nygjutna i legeringen 90 % Sn / 10 % Pb i adekvat profil. De utbytta styckena har en instansad märkning lydandes V.F. 1932 invändigt i kistan.

Vid detta tillfälle tillverkades även en ny innerkista av trä av för mig okänd yrkesman, då originalkistan befanns i ett murket och sönderfaller skick. Idag härbärgerar den nya innerkistan både den ursprungliga innerkistan samt benresterna efter Fredrich.



Bottenplåten till stor del utbytt av Fong 1932 och stämplad V F 1932. I änden har dock originalplåten med hål efter fötter sparats. Foto: Cai Zetterström.



List lagad av Fong. Foto: Cai Zetterström.

Viktor Fongs arbeten är välgjorda och håller än idag. Han har använt ny tennplåt med en legeringshalt av ca 95 % tenn (Sn) / 5 % bly (Pb). Loden har en halt av ca 60 % Sn / 40 % Pb, och ej avtvättade rester av paraffinvax vittnar om vilket flussmedel som användes vid lödningsarbetet. Användning av björkaskelut vid borttagning av korrosion medförde sannolikt att begravningskistan efter slutförd behandling blev helt metallren.

Funderingar kring användande av björkaskelut.

Ytskiktet på denna begravningskista är partiellt något korniga. Om denna kornighet är ett resultat av lutbehandlingen eller etspåår efter nu borttagna korrosionsangrepp är svårt att helt fastställa. Några direkta frätskador eller fläckar efter kvarvarande lut går inte att upptäcka utan kistan är ännu, efter 80 år i mycket gott skick tack vare en skickligt utförd insats av Viktor Fong.

Många är de tennföremål som likt detta objekt behandlats med lut i avsikt att rengöra en korroderad yta. Metoden används än idag och anses vanligen effektivt rengörande och oxidbrytande. Möjligen kan metoden också innebära att själva metallen i viss mån angrips med etsningar och kornigheter i ytskiktet som följd. Sådana skador skall inte enkelt kunna uppstå om den utförande hantverkaren anpassar halten lut till rätt vattenmängd, har rätt exponeringstid och noggrant sköljer objektet då avlutningsmomentet är klart.

Åtgärdsprogram.

- * Lock lösgörs och avlägsnas.
- * Innerkista lyfts ur och bevaras t.ex. i valvet.
- * Kista och lock tas till min ateljé.
- * Riktning av deformerade ytor med handflata eller djurhudsklubba mot tygbeklätt bord.
- * Lödning av sprickor och hål med kolv och passande tennlod.
- * Invändig rengöring med pimpsten och quillayabarkslösning.
- * Rengöring av utvändiga ytor med pimpstenspulver i olika finhetsgrad under påförande av quillayabarkslösning. Sista ytpoleringen utförs med enbart quillayabarkslösning och roterande mässingborste.
- * Sköljning med vatten och avtorkning i en riktning med hjälp av bomullstrasa.

Vidtagna åtgärder.

LOCKET.

Deformationer riktades varpå sprickor löddes. Insidan rengjordes genom handslipning med fint pimpstenspulver. Renhet och glans uppnåddes genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av varm quillayabarkslösning.

Lockets ovansida behandlades i flera steg:

Steg 1

Större delen av det tjocka gråsvarta oxid- och smutsskiktet avlägsnades genom handslipning med grovt pimpstenspulver och varmt vatten.

Steg 2

Resterande till färgen grå angrepp avlägsnades genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av grovt pimpstenspulver och varm quillayabarkslösning.

Steg 3

Som steg 2 men med fint pimpstenspulver.

Efter steg 3 uppträder en ren tennyta vilken ter sig något matt.

Steg 4

Den slutliga ytfinishen åstadkoms genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av varm quillayabarkslösning. Locket sköljdes med vatten och avtorkades med extra mjukt hushållspapper.

Efterbehandling

Glansen förhöjdes något ytterligare genom polering med sämskskinn.

KISTAN

Deformationer riktades varpå sprickor och ofullständiga lödningar bättrades. Insidan rengjordes genom handslipning med fint pimpstenspulver. Renhet och glans uppnåddes genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av varm quillayabarkslösning.

Kistans utsida behandlades i flera steg:

Steg 1

Större delen av det grå oxid- och smutsskiktet avlägsnades genom handslipning med grovt pimpstenspulver och varmt vatten.

Steg 2

Resterande angrepp avlägsnades genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av fint pimpstenspulver och varm quillayabarkslösning.

Efter steg 2 uppträder en ren tennyta vilken ter sig något matt.



Riktning av deformationer på kistan. Foto: Cai Zetterström.



Kratsning med quillayabarkspulver. Foto: Cai Zetterström.

Steg 3

Den slutliga ytfinishen åstadkoms genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av varm quillayabarkslösning. Kistan sköljdes med vatten och avtorkades med extra mjukt hushållspapper.

Efterbehandling

Glansen förhöjdes något ytterligare genom polering med sämskskinn.

Innerkistan sänktes åter ned i ytterkistan och locket lades på.

Övrigt

Inga mästarstämplar var att finna på kistan, den har sannolikt aldrig haft några heller. Men med tanke på att vissa originalytor har bytts ut går det dock inte att säkert fastslå att så är fallet.

Vetenskaplig analys av kistans tillverkningsmaterial utförd på RAÄ visar att tennhalten ligger omkring 80 % resterande 20 % utgörs av bly. Detta bör stå för den tidens tredje främsta kvalitet, tidens näst främsta kvalitet s.k. trestämplat tenn innehöll minst 90 % tenn och resten bly. I det trestämplade tennet fanns ofta små tillsatser av antimon wismut eller koppar.

Någon närvaro av s.k. tennpest har ej påvisats vilket ej heller var väntat. Tennpest som ju inte är resultat av en korrosionsprocess, utan en fasomvandling från metalliskt till icke-metalliskt tenn. Uppträder endast i mycket rent tenn och även då bara i extrema fall med mycket låg temperatur.

Ett litet parti av originalbotten finns bevarat vid fotgaveln på denna kista. Två genomgående hål i plåten vittnar om att kistan ursprungligen har haft fötter, dessa har av någon anledning blivit borttagna under åren. Hålen visar läget för fötternas ursprungliga fästpunkter. Jag redogör tidigare i rapporten om det arbete Viktor Fong utförde på 1930-talet. Hade det dessutom i kyrkan, funnits en plan för en årlig enkel avtorkning av ytorna. Hade också de horisontella partierna klarat sig från förekomst av tjockare oxidskikt vilket inte var fallet vid nuvarande arbete.

Det av Viktor Fong använda lödflussmedlet (paraffin) tilläts sitta kvar inne i kistan, sparat som ett slags teknikhistoriskt dokument. Paraffinet har inte frätskadat underliggande metall.

Kistans yttermått- måttangivelser avser bredaste punkten.

L. 1045 mm

B. 425 mm

H. 375 mm

Vid lödningar använt tillsatsmaterial.

Silvertenn

97 % Sn/3 % Ag

smältintervall 182-220 C

Wismutlod

Ca 40 % Bi/30 % Sn/30 % Pb

smältintervall 100-150 C

**Rapport angående Abraham Joachim Brahes f. 19 juli 1634
d. 28 december 1634 begravningskista**

Kistan är normalt placerad i det Braheska gravvalvet i Brahekyrkan på Visingsö.

Locket är förseglat mot kistdelen med ett antal punktlödningar av tenn. Vid öppnandet avlägsnades lodförseglingarna med hjälp av ett skärpt stämjärn, varpå locket kunde lyftas av.

Innerkistan - nytillverkad på 1930talet och av trä blottades, inuti denna ligger enligt uppgift benresterna efter Abraham Joachim. Träet var i mycket gott skick och innerkistan lät sig enkelt lyftas upp.

Paradkistans utseende.

Till formen sexsidig i genomskärning med brutet svängt lock och svängda långsidor på kistdelen, samt i avsaknad av fötter och handtag.

Kista och lock är tillverkade av 3 mm tjock gjuten tennplåt och kolsvetsad i fogar.

Locket är dekorerat med graverade kristna symboler och andra inskrifter. På ovansidan ett krucifix på en döds-kalle med korslagda ben, under detta följande inskrift:

HER ABRAHAM . IOA :
CHIM BRAA . GREFVE
TILL W SINGZBARG etc,
FODD THEN 19 : IULY PA x WIS
INGSB x 1634 x AFSONPNAD
x E : THEN x 28 : DECEMBRIS PA x
DIMBO SAMMA AHR



Abraham Joakims kista före konservering. Foto: Cai Zetterström.



Locket är smutsat med korrosionsangrepp, bitvis droppkorroderat. Foto: Cai Zetterström.

På huvudgaveln ett bevingat barnansikte föreställande Abraham Joachim som uppstånden ängel omgivet av ornament som palmbladskvistar, på fotgaveln en sirlig bladranka.

Locket är beslaget med profilerade lister av gjutet tenn i samma legering som själva kistplåten.

Kistan likaledes dekorerad med stucken gravyr, här i form av anvapensköldar och annan gravyr. På huvudgaveln grevliga ätten Brahes och friherrliga ätten Stenbock anvapensköldar kantad av symmetriska blomrankor.

På fotgaveln ännu ett men här snedställt bevingat barnansikte, ett symmetriskt rankornament med blommor och i hörnen bladknippen flankerar änglaansiktet. De båda långsidorna täcks av anvapensköldar förenade med de till bladrankor upplösta hjälmtäckena. Nedtill mellan varje anvapensköld finns större symmetriska växtornament med blommor, samt änglaansikten, räknat varannan sköld.

På långsidans högra sida räknat från huvudgaveländen (fädernet). Brahe Vasa Stenbock Leijonhufvud Gyllenstierna Grip Bielke samt Leijonhufvud.

På långsidans vänstra sida räknat från fotänden (mödernet). Stenbock Leijonhufvud Sture Leijonhufvud Brahe Stenbock Braunschweig och Luneburg.

Kistan är likt locket beslaget med profilerade tennlister.

Tillstånd.

LOCKET.

Ovansidan är färgad gråsvart av smuts och korrosionsangrepp därtill droppkorroderat, angreppen är mest frekventa i de uppkomna ringarnas periferi.

Vertikala ytor uppvisar mindre angrepp i form av ett jämngrått oxidskikt. Insidan belagd med ett tunt jämnt oxidskikt som fortfarande är transparent.

Formen är i princip helt intakt med endast mindre deformationer och skevheter.

KISTAN

Utsidan allmänt angripen av korrosion i form av ett grått oxidskikt, djupare punktangrepp förekommer men endast i ringa omfattning. Den övre anliggningskanten för fixering mot locket är något skev och skadad till följd av tidigare lödarbeten och hanteringar.

Insidorna partiellt mycket svårt angripna och med djupa frätskador efter numera borttagen korrosion, angreppens omfattning ökar markant ner mot bottensargen. Dessa tidigare skador har medfört att delar av sidoplåtarna samt hela bottenstycket ersatts med nytt material (se vidare under rubriken Tidigare restaureringsarbeten).

Orsaken till den aktuella skadebilden är de frätande kroppsvätskor som en gång i tiden lämnat kroppen under dess nedbrytelseprocess och hamnat direkt på tennet. Kombinationen med de fukthållande material som originalinnerkistan består av. Har medfört att vissa ytor korroderat så svårt att kistan med tiden mist sin stabilitet och form, och därmed nedsatt dess praktiska funktion som bärare av ett mänskligt stoft.

Tidigare restaureringsarbeten.

Begravningskistan har 1932 varit föremål för en tidigare restaureringsåtgärd. Detta projekt leddes av RAÄ och utfördes av gelbgjutaremästare Viktor Fong samt medhjälpare från firma Fongs gelbgjuteri i Gränna. Kistan var då i ett mycket dåligt skick med utbredda korrosionsangrepp och deformationer och hål i tennet.

Kistan riktades upp och svårt skadade partier skars bort. Korrosionsangreppen avlägsnades i varmt bad av björkaskelut. Hela bottenstycket samt delar av sidostyckena lossades och ersattes med nya fastlödda plåtar, mindre genomgående hål löddes igen med tennlod.



Bottenstycket till stor del ersatt av Fong, men änden med hål efter fötterna är kvar. Foto: Cai Zetterström.

Vissa lister byttes därtill mot nygjutna i legeringen 90 % Sn/10 % Pb i adekvat profil. De utbytta styckena har en instansad märkning lydandes V.F. 1932 invändigt i kistan.

Vid detta tillfälle tillverkades även en ny innerkista av trä av för mig okänd yrkesman, då originalkistan befanns i ett murket och sönderfallet skick. Idag hårbärgerar den nya innerkistan både den ursprungliga innerkistan samt benresterna efter Fredrich.

Viktor Fongs arbeten är välgjorda och håller än idag. Han har använt ny tennplåt med en legeringshalt av ca 95 % tenn (Sn) / 5 % bly (Pb). Loden har en halt av ca 60 % Sn/40 % Pb, och ej avtvättade rester av paraffinvax vittnar om vilket flussmedel som användes vid lödningsarbetet. Användning av björkaskelut vid borttagning av korrosion medförde sannolikt att begravningskistan efter slutförd behandling blev helt metallren.

Funderingar kring användande av björkaskelut.

Ytskiktet på denna begravningskista är partiellt något korniga. Om denna kornighet är ett resultat av lutbehandlingen eller etsspår efter nu borttagna korrosionsangrepp är svårt att helt fastställa. Några direkta frätskador eller fläckar efter kvarvarande lut går inte att upptäcka utan kistan är ännu, efter 80 år i mycket gott skick tack vare en skickligt utförd insats av Viktor Fong.

Många är de tennföremål som likt detta objekt behandlats med lut i avsikt att rengöra en korroderad yta. Metoden används än idag och anses vanligen effektivt rengörande och oxidbrytande. Möjligen kan metoden också innebära att själva metallen i viss mån angrips med etsningar och kornigheter i ytskiktet som följd. Sådana skador skall inte enkelt kunna uppstå om den utförande hantverkaren anpassar halten lut till rätt vattenmängd, har rätt exponeringstid och noggrant sköljer objektet då avlutningsmomentet är klart.

Åtgärdsprogram.

- * Lock lösgörs och avlägsnas.
- * Innerkista lyfts ur och bevaras t.ex. i valvet.
- * Kista och lock tas till min ateljé.
- * Riktning av deformerade ytor med handflata eller djurhudsklubba mot tygbeklätt bord.
- * Lödning av sprickor och hål med kolv och passande tennlod.
- * Invändig rengöring med pimpsten och quillayabarkslösning.
- * Rengöring av utvändiga ytor med pimpstenspulver i olika finhetsgrad under påförande av quillayabarkslösning. Sista ytpoleringen utförs med enbart quillayabarkslösning och roterande mässingborste.
- * Sköljning med vatten och avtorkning i en riktning med hjälp av

bomullstrasa.

Vidtagna åtgärder:

LOCKET.

Deformationer riktades varpå sprickor löddes. Insidan rengjordes genom handslipning med fint pimpstenspulver. Renhet och glans uppnåddes genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av varm quillayabarklösning.

Lockets ovansida behandlades i flera steg:

Steg 1

Större delen av det tjocka gråsvarta oxid- och smutsskiktet avlägsnades genom handslipning med grovt pimpstenspulver och varmt vatten.

Steg 2

Resterande till färgen grå angrepp avlägsnades genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av grovt pimpstenspulver och varm quillayabarkslösning.

Steg 3

Som steg 2 men med fint pimpstenspulver.

Efter steg 3 uppträder en ren tennyta vilken ter sig något matt.

Steg 4

Den slutliga ytfinishen åstadkoms genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av varm quillayabarkslösning. Locket sköljdes med vatten och avtorkades med extra mjukt hushållspapper.

Efterbehandling

Glansen förhöjdes något ytterligare genom polering med sämskinn.

KISTAN

Deformationer riktades varpå sprickor och ofullständiga lödningar bättrades. Kvarvarande paraffinrester efter lödningsarbeten utförda 1937 avlägsnades med thinner (paraffinet har inte frätskadat underliggande metall). Insidan rengjordes genom handslipning med fint pimpstenspulver. Renhet och glans uppnåddes genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av varm quillayabarklösning.

Kistans utsida behandlades i flera steg:



Arbetssteg. Riktning. Slipning med pimpstenspulver. Kratsning med quillayabarkspulver. Foto: Cai Zetterström.



Steg 1

Större delen av det grå oxid- och smutsskiktet samt frätskador efter otillräckligt neutraliserat flussmedel, avlägsnades genom handslipning med grovt pimpstenspulver och varmt vatten.

Steg 2

Resterande angrepp avlägsnades genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av fint pimpstenspulver och varm quillayabarkslösning.

Efter steg 2 uppträder en ren tennyta vilken ter sig något matt.



Kratsning med quillayabark. Foto: Cai Zetterström.

Steg 3

Den slutliga ytfinishen åstadkoms genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av varm quillayabarkslösning. Kistan sköljdes med vatten och avtorkades med extra mjukt hushållspapper.

Efterbehandling

Glansen förhöjdes något ytterligare genom polering med sämskskinn.

Innerkistan sänktes åter ned i paradkistan och locket lades på.

Övrigt

Inga mästarstämplar var att finna på kistan, den har sannolikt aldrig haft några heller. Men med tanke på att vissa originalytor har bytts ut går det dock inte att säkert fastslå att så är fallet.

Vetenskaplig analys av kistans tillverkningsmaterial utförd på RAÄ visar att tennhalten ligger omkring 80 % resterande 20 % utgörs av bly. Detta bör stå för den tidens tredje främsta kvalitet, tidens näst främsta kvalitet s.k. trestämplat tenn innehöll minst 90 % tenn och resten bly. I det trestämplade tennet fanns ofta små tillsatser av antimon wismut eller koppar.

Någon närvaro av s.k. tennpest har ej påvisats vilket ej heller var väntat. Tennpest som ju inte är resultat av en korrosionsprocess, utan en fasomvandling från metalliskt till icke-metalliskt tenn. Uppträder endast i mycket rent tenn och även då bara i extrema fall med mycket låg temperatur.

Ett litet parti av originalbotten finns bevarat vid huvudgaveln på denna kista. Två genomgående hål i plåten vittnar om att kistan ursprungligen har haft fötter, dessa har av någon anledning blivit borttagna under åren. Hålen visar läget för fötternas ursprungliga

fästpunkter.

Jag redogör tidigare i rapporten om det arbete Viktor Fong utförde på 1930-talet. Hade det dessutom i kyrkan, funnits en plan för en årlig enkel avtorkning av ytorna. Hade också de horisontella partierna klarat sig från förekomst av tjockare oxidskikt vilket inte var fallet vid nuvarande arbete.

Kistans yttermått- måttangivelser avser bredaste punkten.

L. 815 mm
B. 370 mm
H. 355 mm

Vid lödningar använt tillsatsmaterial.

Silvertenn
97 % Sn / 3 % Ag
smältintervall 182-220 C

Wismutlod
Ca 40 % Bi / 30 % Sn / 30 % Pb
smältintervall 100-150 C

Rapport angående Fredrich Brahes f. 4 januari 1636 d. 14 juli 1637 begravningskista

Kistan är normalt placerad i det Braheska gravvalvet i Brahekyrkan på Visingsö.

Locket är förseglat mot kistdelen med ett antal punktlödningar av tenn. Vid öppnandet avlägsnades lodförseglingarna med hjälp av ett skärpt stämjärn, varpå locket kunde lyftas av.

Innerkistan - nyttillverkad på 1930-talet och av trä blottlades, inuti denna ligger enligt uppgift benresterna efter Fredrich. Träet var i mycket gott skick och innerkistan lät sig enkelt lyftas upp.

Paradkistans utseende.

Till formen sexsidig i genomskärning med brutet lock och kista, samt i avsaknad av fötter och handtag.

Kista och lock är tillverkade av 3 mm tjock gjuten tennplåt och kolsvetsad i fogar.



Öppnandet av Fredrik Brahes kista. Innerkistan från 1932 välbevarad. Foto: Robin Gullbrandsson.



Locket är dekorerat med graverade kristna symboler och andra inskrifter. På ovansidan ett krucifix och över detta INRI, mot fotgaveln en döds-kalle på korslagda ben. Alltsammans vilandes på en äng med frodig växtlighet.

På huvudgaveln följande inskrift:

HER* FREDRICH
BRAHE*GREFVE*TILL
WISINGZ*BORG*ÅR* FÖD
OPÅ*WISINGZ*BORG*DEN*4
IANVARY*ANNO*1636*ÅHR
BLEFVEN*DÖDH*OPÅ*DIMBO
DEN*14 IVLY ANNO 1637*

På fotgaveln ett bevingat barnansikte föreställande Fredrich Brahe som uppståndens ängel.

Locket är beslaget med profilerade lister av gjutet tenn i samma legering som själva kistplåten.

Kistan likaledes dekorerad med stucken gravyr, här i form av vapensköldar och en årtalsinskrift. På huvudgaveln grevliga ätten Brahes vapensköld under en krona och inom en barockkartusch, samt på fotgaveln ANNO 1637.

På långsidans högra sida (fädernet), grevliga ätten Brahe. Samt på långsidans vänstra sida (mödernet) friherrliga ätten Stenbock. Även dessa under en krona och inom en barockkartusch.

Kistan är likt locket beslaget med profilerade tennlister.

Tillstånd

LOCKET.

Ovansidan är färgad gråsvart av smuts och korrosionsangrepp därtill droppkorroderat, angreppen är mest frekventa i de uppkomna ringarnas periferi.

Vertikala ytor uppvisar mindre angrepp i form av ett jämngrått oxidskikt. Insidan belagd med ett tunt jämnt oxidskikt som fortfarande är transparent.

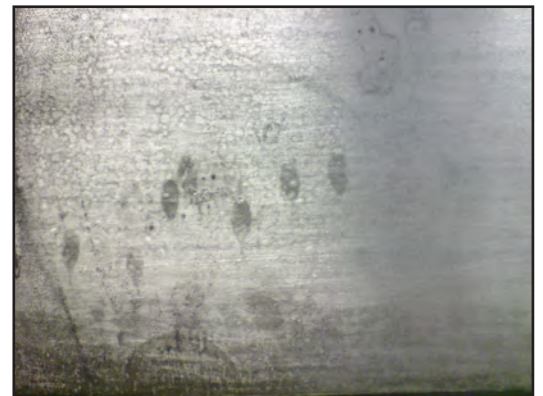
Formen är i princip helt intakt med endast mindre deformationer och skevheter.

KISTAN

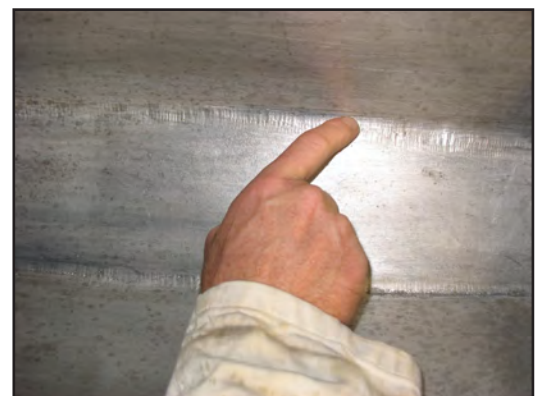
Utsidan allmänt angripen av korrosion i form av ett grått oxidskikt, djupare punktangrepp förekommer men endast i ringa omfattning. Spår i form av rinningar efter ej helt avtorkade och neutraliserade lödsyror uppträder på vissa partier. Den övre anliggningskanten för fixering mot locket är något skev och skadad till följd av tidigare lödarbeten och hanteringar.

Insidorna partiellt mycket svårt angripna och med djupa frätskador efter numera borttagen korrosion, angreppens omfattning ökar markant ner mot bottenargen. Dessa tidigare skador har medfört att delar av sidoplåtarna samt hela bottenstycket ersatts med nytt material (se vidare under rubriken Tidigare restaureringsarbeten).

Orsaken till den aktuella skadebilden är de frätande kroppsvätskor som en gång i tiden lämnat kroppen under dess nedbrytelseprocess och hamnat direkt på tennet. Kombinationen med de fukthållande material som originalinnerkistan består av. Har medfört att vissa ytor korroderat så svårt att kistan med tiden mist sin stabilitet och



Exempel på korrosionsangrepp. Foto: Cai Zetterström.



Tillverkningsspår på insidan av locket. Foto: Robin Gullbrandsson.

form, och därmed nedsatt dess praktiska funktion som bärare av ett mänskligt stoft.

Tidigare restaureringsarbeten.

Begravningskistan har 1932 varit föremål för en tidigare restaureringsåtgärd. Detta projekt leddes av RAÄ och utfördes av gelbgjutaremästare Viktor Fong samt medhjälpare från firma Fongs gelbgjuteri i Gränna. Kistan var då i ett mycket dåligt skick med utbredda korrosionsangrepp samt deformationer och hål i tennet.

Kistan riktades upp och svårt skadade partier skars bort. Korrosionsangreppen avlägsnades i varmt bad av björkaskelut. Hela bottenstycket samt delar av sidostyckena lossades och ersattes med nya fastlödda plåtar, mindre genomgående hål löddes igen med tennlod.

Vissa lister byttes därtill mot nygjutna i legeringen 90 % Sn / 10 % Pb i adekvat profil. De utbytta styckena har en instansad märkning lydandes V.F. 1932 invändigt i kistan.

Vid detta tillfälle tillverkades även en ny innerkista av trä av för mig okänd yrkesman, då originalkistan befanns i ett murket och sönderfallet skick. Idag hårbärgerar den nya innerkistan både den ursprungliga innerkistan samt benresterna efter Fredrich.

Viktor Fongs arbeten är välgjorda och håller än idag. Han har använt ny tennplåt med en legeringshalt av ca 95 % tenn (Sn) / 5 % bly (Pb). Loden har en halt av ca 60 % Sn / 40 % Pb, och ej avtvätade rester av paraffinvax vittnar om vilket flussmedel som användes vid lödningsarbetet. Användning av björkaskelut vid borttagning av korrosion medförde sannolikt att begravningskistan efter slutförd behandling blev helt metallren.

Funderingar kring användande av björkaskelut.

Ytskiktet på denna begravningskista är partiellt något kornigt. Om denna kornighet är ett resultat av lutbehandlingen eller etspåår efter nu borttagna korrosionsangrepp är svårt att helt fastställa. Några direkta frätskador eller fläckar efter kvarvarande lut går inte att upptäcka utan kistan är ännu efter 80 år, i mycket gott skick tack vare en skickligt utförd insats av Viktor Fong.

Många är de tennföremål som likt detta objekt behandlats med lut i avsikt att rengöra en korroderad yta. Metoden används än idag och anses vanligen effektivt rengörande och oxidbrytande. Möjligen kan metoden också innebära att själva metallen i viss mån angräps med etsningar och kornigheter i ytskiktet som följd. Sådana skador skall inte enkelt kunna uppstå om den utförande hantverkaren anpassar halten lut till rätt vattenmängd, har rätt exponeringstid och

därefter noggrant sköljer objektet då avlutningsmomentet är klart.

Åtgärdsprogram.

- * Lock lösgörs och avlägsnas.
- * Innerkista lyfts ur och bevaras t.ex. i valvet.
- * Kista och lock tas till min ateljé.
- * Riktning av deformerade ytor med handflata eller djurhudsklubba mot tygbeklätt bord.
- * Lödning av sprickor och hål med kolv och passande tennlod.
- * Invändig rengöring med pimpsten och quillayabarkslösning.
- * Rengöring av utvändiga ytor med pimpstenspulver i olika finhetsgrad under påförande av quillayabarkslösning. Sista ytpoleringen utförs med enbart quillayabarkslösning och roterande mässingborste.
- * Sköljning med vatten och avtorkning i en riktning med hjälp av bomullstrasa.

Vidtagna åtgärder.

LOCKET.

Deformationer riktades varpå sprickor löddes. Insidan rengjordes genom handslipning med fint pimpstenspulver. Renhet och glans uppnåddes genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av varm quillayabarkslösning.

Lockets ovansida behandlades i flera steg:

Steg 1

Större delen av det tjocka gråsvarta oxid- och smutsskiktet avlägsnades genom handslipning med grovt pimpstenspulver och varmt vatten.

Steg 2

Resterande till färgen grå angrepp avlägsnades genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av grovt pimpstenspulver och varm quillayabarkslösning.

Steg 3

Som steg 2 men med fint pimpstenspulver.

Efter steg 3 uppträder en ren tennyta vilken ter sig något matt.

Steg 4

Den slutliga ytfinishen åstadkoms genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av varm quillayabarkslösning. Locket sköljdes med vatten och avtorkades med extra mjukt hushållspapper.

Efterbehandling



Exempel på arbetssteg. Riktning, handslipning med pimpstenspulver, kratsning med quillayabark, avtorkning med hushållspapper. Foto: Cai Zetterström.

Glansen förhöjdes något ytterligare genom polering med sämsk-skinn.

KISTAN

Deformationer riktades varpå sprickor och ofullständiga lödningar bättrades. Kvarvarande paraffinrester efter lödningsarbeten utförda 1937 avlägsnades med thinner (paraffinet har inte frätskadat underliggande metall). Insidan rengjordes genom handslipning med fint pimpstenspulver. Renhet och glans uppnåddes genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av varm quillayabarklösning.

Kistans utsida behandlades i flera steg:

Steg 1

Större delen av det grå oxid- och smutsskiktet samt frätskador efter otillräckligt neutraliserat flussmedel, avlägsnades genom handslipning med grovt pimpstenspulver och varmt vatten.

Steg 2

Resterande angrepp avlägsnades genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av fint pimpstenspulver och varm quillayabarklösning.

Efter steg 2 uppträder en ren tennyta vilken ter sig något matt.

Steg 3

Den slutliga ytfinishen åstadkoms genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av varm quillayabarklösning. Kistan sköljdes med vatten och avtorkades med extra mjukt hushållspapper.

Efterbehandling

Glansen förhöjdes något ytterligare genom polering med sämsk-skinn.

Innerkistan sänktes åter ned i paradjkistan och locket lades på.

Övrigt

Inga mästarstämplar var att finna på kistan, den har sannolikt aldrig haft några heller. Men med tanke på att vissa originalytor har bytts ut går det dock inte att säkert fastslå att så är fallet.

Vetenskaplig analys av kistans tillverkningsmaterial utförd på RAÄ visar att tennhalten ligger omkring 80 % resterande 20 % utgörs av bly. Detta bör stå för den tidens tredje främsta kvalitet, tidens näst främsta kvalitet s.k. trestämplat tenn innehöll minst 90 % tenn

och resten bly. I det trestämplade tennet fanns ofta små tillsatser av antimon wismut eller koppar.

Någon närvaro av s.k. tennpest har ej påvisats vilket ej heller var väntat. Tennpest som ju inte är resultat av en korrosionsprocess, utan en fasomvandling från metalliskt till icke-metalliskt tenn. Uppträder endast i mycket rent tenn och även då bara i extrema fall med mycket låg temperatur.

Den handstuckna gravyren är utförd med elegans och utsökt hantverksskicklighet vilket får mig att tro att en mästare i yrket färdigställt detta arbete. Vid en jämförelse med gravyren på de två resterande barnkistorna, är dessa långt ifrån lika välgjorda både vad gäller kompositionen och handens lätthet.

Jag redogör tidigare i rapporten om det arbete Viktor Fong utförde på 1930-talet. Hade det dessutom i kyrkan, funnits en plan för en årlig enkel avtorkning av ytorna. Hade också de horisontella partierna klarat sig från förekomst av tjockare oxidskikt vilket inte var fallet vid nuvarande arbete.

Kistans yttermått- måttangivelser avser bredaste punkten.

L. 800 mm

B. 305 mm

H. 400 mm

Vid lödningar använt tillsatsmaterial.

Silvertenn

97 % Sn/3 % Ag

smältintervall 182-220 C

Wismutlod

Ca 40 % Bi/30 % Sn/30 % Pb

smältintervall 100-150 C

Rapport angående konserveringen av Christina Catarina Stenbock Brahes begravningskista

Kistan, vilande mot ett träunderlägg är uppställd i Brahegraven i Brahekyrkan på Visingsö. Placerad på de tre kalkstensmurarna i östlig riktning.

Locket var förseglat mot kistdelen med punktlödningar av tenn. Vid öppnandet avlägsnades lodförseglingarna med hjälp av ett stämjärn, varefter locket kunde lyftas av.



Christina Catharinas kista före konservering. Foto: Robin Gullbrandsson.

Innerkistan - nyttillverkad på 1930-talet och av trä blottlades, inuti denna ligger enligt uppgift kvarlevorna efter Christina Catarina. Träet var i mycket gott skick och innerkistan, som inte öppnades denna gång lät sig enkelt lyftas ur.

Paradkistans utseende

Till formen sexsidig i genomskärning med brutet lock och svängda sidor. Alltsammans är tillverkat av 3 mm tjock gjuten tennplåt och med kolsvetsade fogar.

Locket och kistdelen är beslagen med profilerade lister av gjutet tenn. Kistan saknar fötter och handtag. Locket är dekorerat med ett graverat krucifix.

På huvudgaveln en stucken inskrift lydande:

CRISTINA CATARINA
STENBOCK . COMITISSA. IN
WIJSINGZBORG . COMITIZ . PETRI

BRAHE.REGNI SWECIAE. DROT'ZETI
CONIVX.DILECTISSIMA.NATA
DROTNINGHOLM.ANNO.1608

På fotgaveln:

DEFVNCTA ÅBO
IN FINLANDIA ANNO
1650 VTI PIA HONESTA
ET.BONA FVIT.ITA VICTRIX
CVM CHRISTO IN REGNO DEI.
BEATE.SINE.FINB.VIVIT.

Kistans huvudgavel är likt lockets dekorerad med stucken gravyr, här i form av anvapnet för den grevliga ätten Brahe med det Stenbockska i hjärtskölden.

Tillstånd

LOCKET

Hela locket är färgat gråsvart av smuts och korrosionsangrepp därtill droppkorroderat samt med grava korrosionsangrepp allmänt över ytorna. Två uppseendeväckande rinningar ”som efter kvarglömda lödsyror” framträder med oönskad tydlighet på lockets båda vinklade sidostycken. Sprickor och hål rakt igenom tennet uppträder i en omfattande mängd. Dessutom bitvis sprucket i anslutning till tidigare utförda lagningar och ersatta plåtstycken.

Insidan belagd med ett tunt jämnt oxidskikt i kombination med partiellt grava korrosionsangrepp och djupa frätskador. Formen är i stråk deformerad och brister i anliggnings mot underliggande kista.

KISTAN

Samtliga plåtstycken förutom halva fotgavelplåten och ett fåtal listverk är utbytta vid restaureringsarbetet 1932 vilket bidragit till att skadorna i dagsläget är begränsade.

Utsidan allmänt oxiderad i form av ett tunt grått skikt, djupare punktangrepp och sprickbildningar förekommer men här endast i ringa omfattning och mestadels på de ej utbytta partierna, d.v.s. delar av listverket. Den övre anliggningskanten för fixering mot locket är skev och skadad till följd av tidigare lödarbeten och hanteringar.

Tidigare restaureringsarbeten

Begravningskistan har 1932 varit föremål för en tidigare restaureringsåtgärd. Detta projekt leddes av RAÄ och utfördes av gelbgjutaremästare Viktor Fong samt medhjälpare från firma Fongs gelbgjuteri i Gränna. Kistan var då i ett mycket dåligt skick med



Innerkistan. Foto: Robin Gullbrandsson.



Detaljer av lockets gravyr under arbete. Foto: Cai Zetterström.

utbredda korrosionsangrepp och deformationer och hål i tennet. Locket uppvisade inte samma utbredda förfall.

Kistdelen var i så dåligt skick att beslut togs om en nära nog fullständig rekonstruktion. Endast vissa listverk samt halva fotgavelplåten sparades. Kvarvarande material smältes ner och användes vid gjutning av nya listverk. Kistsidor (förutom halva fotgavelplåten restaurerades) och bottenplåt ersattes med ny tennplåt.

Locket förefaller ha varit i ett förhållandevis gott skick och utan utbredda korrosionsangrepp. Spår efter en rengöring med björkaskelut kan uppfattas på utsidorna däremot verkar inte insidorna ha blivit behandlade vid detta tillfälle. Med tanke på den synnerligen utbredda angreppsbilden på locket som möter oss idag, är det sannolikt att rengöring endast utfördes i ringa omfattning.

De utbytta styckena har en stansad märkning lydandes V.F. 1932 invändigt i kistan.

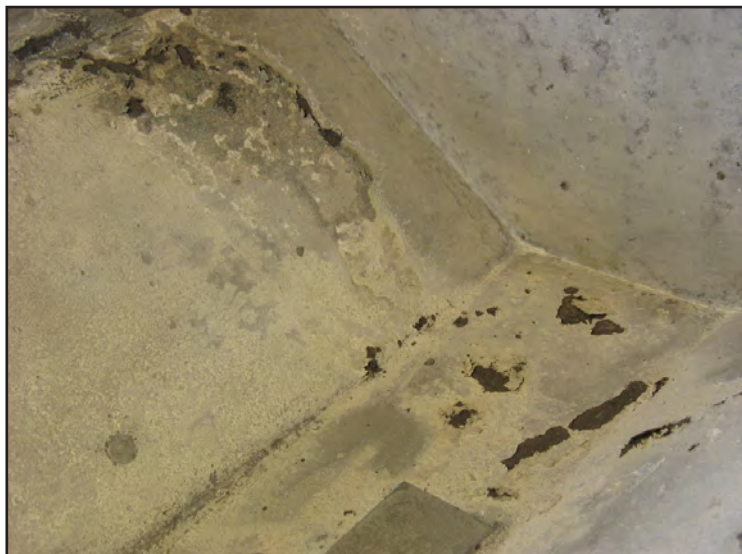
Fongs arbeten är i det stora hela mycket välgjorda och håller än idag. Viktor Fong har i brev redogjort för användandet av ny tennplåt vid reparationerna. Tennplåten inköptes av Metallbolaget Åkerberg & Hellström i Stockholm och ska ha haft en legeringshalt av 97 % tenn (Sn), 2 % bly (Pb), 0,7 % koppar (Cu), och 0,3 % antimon (Sb). Loden ska ha haft en halt av ca 60 % Sn/40 % Pb.

Inga vetenskapliga analyser har utförts på de nytillkomna tennmaterialen.

Funderingar kring användande av björkaskelut

Ytskiktet på denna begravningskistas lock är partiellt något kornigt. Om denna kornighet är ett resultat av lutbehandlingen eller ets-spår efter nu borttagna korrosionsangrepp är svårt att helt fastställa. Några direkta frätskador eller fläckar efter kvarvarande lut går inte att upptäcka utan kistan är ännu, efter 80 år i mycket gott skick tack vare en skickligt utförd insats av Viktor Fong.

Många är de tennföremål som likt detta objekt behandlats med lut i avsikt att rengöra en korroderad yta. Metoden används än idag och anses vanligen effektivt rengörande och oxidbrytande. Möjligen kan metoden också innebära att själva metallen i viss mån angrips med etsningar och kornigheter i ytskiktet som följd. Sådana skador skall inte enkelt kunna uppstå om den utförande hantverkaren anpassar halten lut till rätt vattenmängd, har rätt exponeringstid och noggrant sköljer objektet då avlutningsmomentet är klart.



Skadebild på locket. Till vänster, uppifrån och ned: Invändiga korrosionsangrepp, bitvis så grava att materialet spjälkar. Lockets nedre vinkel kraftigt angripen. Notera plåtar som lösts i 1932. Huvudgavelns list lös och gravt korroderad. Foto: Robin Gullbrandsson. Ovan: Två rinningar på locket. Nedan inlörd reparationsplåt stämplad V F 1932. Foto: Cai Zetterström.





Måttliga korrosionsangrepp på långsidans övre kant.
Foto: Cai Zetterström.



Fotgavel, ljusare partier från restaureringen 1932. Foto: Cai Zetterström.



Av Fong ersatt listdetalj på fotgaveln. Foto: Cai Zetterström.

Åtgärdsprogram

- * Lock lösgörs och avlägsnas
- * Innerkista lyfts ur och bevaras t.ex. i valvet
- * Kista och lock tas till min ateljé
- * Riktning av deformerade ytor med handflata eller djurhudsklubba mot tygbeklätt bord
- * Blästring av ytor med hög förekomst av grav korrosion
- * Lödning av sprickor och hål med kolv samt öppen låga med därtill passande tennlod
- * Formgivning av lödda ytor med skärande och slipande verktyg
- * Partiell formgivning med skavstål och polerstål
- * Slipning med trissor av gummikarborundum
- * Polering partiellt med agatsten
- * Invändig rengöring med pimpsten och quillayabarkslösning
- * Rengöring av utvändiga ytor med pimpstenspulver i olika finhetsgrad under påförande av quillayabarkslösning. Sista ytpoleringen utförs med enbart quillayabarkslösning och roterande mässingborste
- * Sköljning med vatten och avtorkning i en riktning med hjälp av bomullstrasa

Vidtagna åtgärder

LOCKET

Större delen av de grava korrosionsangreppen avlägsnades genom blästring. På de svårast angripna ytorna användes punktblästermaskin med återsug och olevinsand, känsligare partier rengjordes med mikrobälster och glaskulor. Deformationer riktades varpå sprickor och hål löddes och formgavs. Insidan rengjordes efter blästringsmomentet ytterligare genom handslipning med fint pimpstenspulver.

Renhet och glans uppnåddes genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av varm quillayabarklösning.

Lockets ovansida behandlades efter blästrings- lödnings- och formgivningsarbetet i flera steg:

Steg 1

Större delen av det tjocka gråsvarta oxid- och smutsskiktet avlägsnades genom handslipning med våtslappor av olika kornstorlek och varmt vatten.

Steg 2

Resterande till färgen grå angrepp avlägsnades genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av grovt pimpstenspulver och varm quillayabarklösning.

Steg 3

Som steg 2 men med fint pimpstenspulver.

Efter steg 3 uppträder en ren tennyta vilken ter sig något matt.

Steg 4

Den slutliga ytfinishen åstadkoms genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av varm quillayabarklösning. Locket sköljdes med vatten och avtorkades med lumpapper samt varmluftspistol.

Efterbehandling

Glansen förhöjdes något ytterligare genom polering med sämskinn.

KISTAN

Deformationer riktades varpå sprickor och ofullständiga lödningar bättrades. Mikroblästring med glaskulor utfördes på ett fåtal ställen. Insidan rengjordes genom handslipning med fint pimpstenspulver. Renhet och glans uppnåddes genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av varm quillayabarklösning.

Kistans utsida behandlades i flera steg:

Steg 1

Större delen av det grå oxid- och smutsskiktet avlägsnades genom handslipning med grovt pimpstenspulver och varmt vatten.

Steg 2

Resterande angrepp avlägsnades genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av fint pimpstenspulver och varm



Punktblästring med olevinsand. Foto: Cai Zetterström.



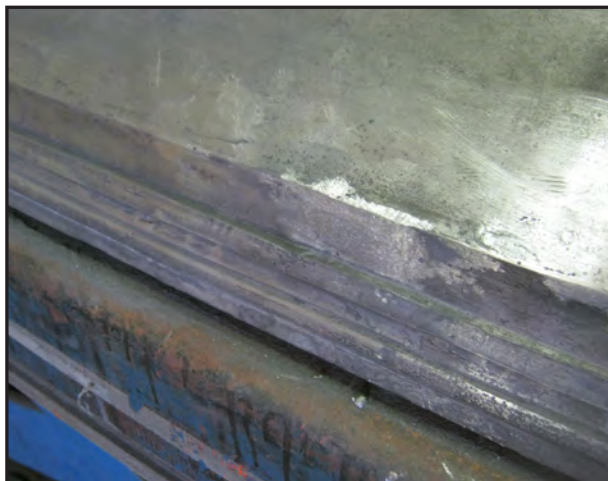
Den avbrutna listdelen rengjord och fixerad inför lödning. Foto: Cai Zetterström.



Invändig uppbyggnad av tunn men ej ännu genomkorraderad plåtyta. Foto: Cai Zetterström.



Huvudgavellisten färdiglödd och delvis formgiven. Foto: Cai Zetterström.



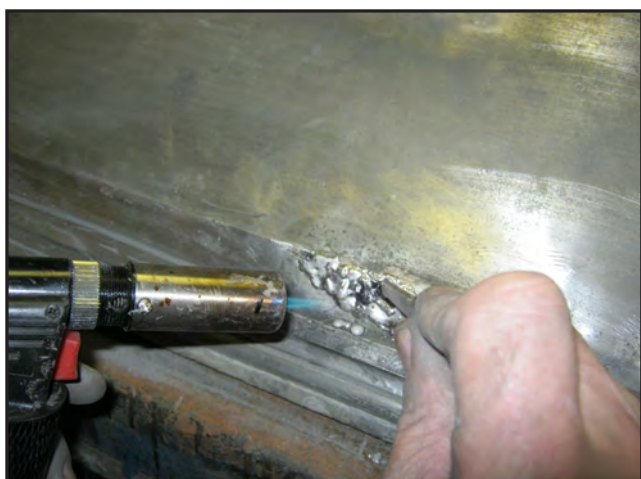
Formgivning påbörjad. Foto: Ann-Sofie Zetterström.



Lödning från 1932 har smält pga för hög värme. Foto: Cai Zetterström.



Formgivning i sista skedet med polerstål. Foto: Ann-Sofie Zetterström.



Omlödning av nedsmält parti ovan. Foto: Ann-Sofie Zetterström.



Borttagning av täckande oxidskikt, steg 1. Foto: Ann-Sofie Zetterström.



Renhetsgrad efter borttagning av oxidskikt. Foto: Cai Zetterström.



Sprickbildning på huvudgaveln igenlodd. Foto: Cai Zetterström.



Riktning av övre kant på ena lånsgidan. Foto: Cai Zetterström.



Formgivning av lödning påbörjad, slutförs med polerstål. Foto: Cai Zetterström.



Riktning av nedre listverk. Foto: Ann-Sofie Zetterström.

quillayabarkslösning.

Efter steg 2 uppträder en ren tennyta vilken ter sig något matt.

Steg 3

Den slutliga ytfinishen åstadkoms genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av varm quillayabarkslösning. Kistan sköljdes med vatten och avtorkades med avtorkades med lump-papper samt varmluftspistol.

Efterbehandling

Glansen förhöjdes något ytterligare genom polering med sämsk-skin.

Innerkistan sänktes åter ned i paradkistan och locket lades på. Inga förseglande lödningar i skarven mellan kistdel och lock utfördes.

Ytterligare redogörelser samt teknikhistoriska och konserveringstekniska iakttagelser

Någon närvaro av s.k. tennpest har ej påvisats vilket ej heller var väntat. Tennpest som ju inte är resultat av en korrosionsprocess, utan en fasomvandling från metalliskt till icke-metalliskt tenn. Uppträder endast i mycket rent tenn och även då bara i extrema fall med mycket låg temperatur.

Inga mästarstämplar var att finna på kistan, den har sannolikt aldrig haft några heller. Men med tanke på att de flesta originalytor har bytts ut går det dock inte att säkert fastslå att så är fallet.

Jag redogör tidigare i rapporten om det arbete Viktor Fong utförde på 1930-talet. Hade det dessutom i kyrkan, funnits en plan för en årlig enkel avtorkning av ytorna. Hade också de horisontella partierna klarat sig från förekomst av tjockare oxidskikt vilket inte var fallet vid nuvarande arbete. En sådan årlig underhållsplan är idag (2012) upprättad. En detaljerad beskrivning av tillämpliga rengöringsåtgärder finns vidlagd i valvet.

Huvudgaveln med sin originalgravyr skars ur vid Fongs arbeten och bevaras sedan dess på Statens historiska museum i Stockholm. Den nytillverkade gaveln graverades enligt samtida uppgifter i Stockholm. I samtal med gelbgjutaremästare Bertil Fong lämnar han dock en annan bild av vem som utförde den slutliga gravyren. Enligt Bertil gjordes en kalkerad ritning utgående från originalet. Arbetet utfördes förvisso i Stockholm och efter denna ritning, men kalkerpapperet blev vänt åt fel håll. Gavelstycket med den spegelvänt stuckna gravyren skickades åter till Fongs i Gränna och där upptäcktes också misstaget. Ett nytt gavelstycke göts upp och

Viktor Fong förfärdigade därefter gravyren som finns på kistan idag.

Det underlägg av trä som kistan står på samt en ny innerkista, utfördes i samband med Fongs restaurering 1932 av snickaren Tage Björklund, Visingsö. Underläggen beströks 2012 med flera lager pigmenterad linolja och återfick på så vis sin glans. Arbetet utfördes av undertecknad och Leif Larsson i båtbyggaren Bengt Ottossons båthus beläget i Kumlaby.

Kistans yttermått- måttangivelser avser bredaste punkten.

L. 1880 mm

B. 650 mm

H. 590 mm

Vid lödningar använt tillsatsmaterial.

Silvertenn

97 % Sn/3 % Ag

smältintervall 182-220 C

Wismutlod

Ca 40 % Bi/30 % Sn/30 % Pb

smältintervall 100-150 C

Karosseritenn

70 % Pb/30 % Sn

smältintervall 182-252 C

I brev från Viktor Fong den 20 augusti 1931, till stadsarkitekten Göran Pauli i Jönköping redogör Fong för att en tennbit tillhörande Christina Catarinas kista skickats till Svenska Metallverken för analys. Resultatet av undersökningen gav att tennet hade en legering av 96,1 % tenn (Sn), 2,9 % bly (Pb), 0,7 % koppar (Cu) samt 0,3 % antimon (Sb). Någon ny vetenskaplig analys av kistans tillverkningsmaterial har i skrivande stund inte utförts. Uppgiften nedan om olika legeringshalter har därför utgått ifrån Viktor Fongs uppgifter.

Fongs arbeten är välgjorda och håller i stort än idag. Han har i samtida brev redogjort för användandet av ny tennplåt vid reparationerna. Viktor Fong skriver i brev av den 11 maj 1932 "De nya partierna af kistan (läs kistorna) äro stämplade med V.F. 1932. Något mer än 100 kg tennplåt har åtgått till reparationen". Vidare att tennplåten inköptes av Metallbolaget Åkerberg & Hellström i Stockholm och har en legeringshalt om 97 % tenn (Sn), 2 % bly (Pb), 0,7 % koppar (Cu), och 0,3 % antimon (Sb).

Inga vetenskapliga analyser har utförts på de nytillkomna tennma-

terialen på just denna kista. Någon ny tennplåt med ovan nämnda legering har dock inte påträffats vid dagens slumpvist utförda provtagning på andra kistor i samma gravvalv. Det finns likväl rimliga skäl för antagandet att den nyinköpta tennplåten skulle hålla samma legering. Detta går inte att visa när plåtarnas tennhalt varierar mellan 91 % - 100 %.

Vid analys av utbytta tennplåtar på Magdalena Hedvig Brahes kista visar resultatet på en legering om 91 % tenn (Sn), 2 % bly (Pb), 3 % koppar (Cu), 2 % arsenik (As), 1 % guld (Au), och 1 % silver (Ag). Loden har haft en medelhalt av ca 60 % Sn/40 % Pb, dock med stor variation vilket tyder på att Fongs tillverkade dem själv.

Då tennhalten enligt uppgift från Viktor Fong ligger omkring 96 % bör detta stå för den tidens främsta kvalitet. Vid kistans tillverkning cirka 1650 skall tidens främsta kvalitet innehålla minst 95 % tenn och resten bly. Denna tennkvalitet tillkom mycket pga. konkurrensen från utlandet omkring 1630.

Rapport angående konserveringen av Elsa Beata Brahes begravningskista

Kistan, vilande mot ett träunderlägg är uppställd i Brahegraven i Brahekyrkan på Visingsö. Placerad på de tre kalkstensmurarna i östlig riktning.

Locket var förseglat mot kistdelen med helt omslutande lödningar av tenn. Vid öppnandet avlägsnades lodförseglingarna med hjälp av ett bågfilblad, varefter locket kunde lyftas av.

Innerkistan av tygklätt trä blottlades. Träet var i förhållandevis gott skick och fungerar fortfarande inneslutande för Elsa Beatas kvarlevor. Trälocket lät sig lyftas av utan att rämna och vissa undersökningar av Elsa Beatas praktfulla begravningsdräkt utfördes.

Paradkistans utseende

Material och gjuten dekor

Till formen sexsidig i genomskärning med svängda långsidor på kistdelen. Alltsammans är tillverkat av 3-4 mm tjock gjuten tennplåt och med kolsvetsade fogar.

Lock och kista är beslagna med genombrutna lister av gjutet tenn, till formen som akantusslingor.



Uppsägning av lödd försegling av locket utförs av Leif Larsson och Cai Zetterström. Foto: Robin Gullbrandsson.

Listerna har fästs så att rektangulärt avgränsade fält bildats. I fälten återfinns graverade inskrifter och anvapen. Ytterligare dekorationer förekommer som friskulpturer etc. På båda långsidor vardera tre lejonmasker bitandes i en ring av brons. På lockets uppåtsträvande listverk tre dekorationer i form av änglahuvuden, alltsammans i relief. De fyra gavelvinklarna pryds med engagerade krönte karyatider. På lockets högsta punkt ett krucifix i rundskulptur.

Begravningskistans ytskikt är ursprungligen förädlade med guld och silver i oljeförgyllningsteknik. Detta har skapat en estetiskt tilltalande växelverkan som nu till största del gått förlorad. Kistan saknar idag de fötter som enligt uppgifter ska ha funnits där tidigare.

Gravyrer

Locket är dekorerat med gravyrer, på huvudgaveln en inskrift lydande:

CELSISSIMA PRINCEPS AC DOMINA
DN: ELSA BEATA, COMITISSA PALATINA AD RHENVN IN
BAVARIA, IVLIAE CLIVIAE AC MONTIVM DVCISSA CO-
MITISSA IN VELDENZ, SPANHEIM, MARCH ET RAVENS-
BURG DOMINA IN RAVENSTEIN, NATA BRAHE, COMI-
TISSA IN WISINGSBORG, VIRTVTVM OMNIVM, QVAS CA-
PERE MORTALIS CONDITIO POTES, PERFECTISSIMVM
EXEMPLAR, VLTIMO MENSIS AVGVSTI DIE NATA ANNO
A RECVPERATA SALVTE MIDC: XXIX, TENERRI ORIBVS
INTER PATRIOS LARES PERACTIS ANNIS ADVLTIORES
POTENTISSIMAE REGINAE SVECORVM CHRISTINAE DI-
CAVIT SERVITIO QVSQVE DVM M: DC. XLIXANNO CELSIS-
SIMO PRINCIPI AC DOMINO, DNO: ADOLPHO IOHANNI,
DEI GRATIA COMITI PALATINI AD RHENVN IN BAVARIA,
IVLIAE, CLIVIAE AC MONTIVM DVCI, COMITI IN VEL-
DENZ SPANHEIM. MARCH ET RAVENS BURG DOMINO

IN RAVENSTEIN & SACRAE REGIAE MAIESTATIS REGIAE
 SVMMO AVLE PRAEFECTO, REGNIQ MARESCHALLO, ET
 GENERALI GVBERNATORI WESTROGOTHIAE, DAHLIAE,
 WERMELANDIAE ET HALLANDIAE, CONTVGALIS THALA-
 MIDARETVR SOCIA, ALIQVOT DEIDE INTERLAPSIS ANNIS
 HAVD ABS SVMMO OMNIVM GAVDIO FILIOLVM EDIDIT
 INICVM QVEM PRAEMATVRA MORS EODEM RAPVIT ANNO
 QVARTVS IAM ERAT TANTI CONIVGII ANNVS, CVM SUBITO
 ADVERSA VALE TVDINE PRESSA BEATAE MEMORIAE
 CELSISSIMA PRINCEPS VLTIMVM NATVRAE SOLVERE
 COACTA TRIBVTVM PATIS CONCESSIT WADSTENIS V.
 APRILIS DIE IBI XXVIII AVGVSTI SEPVLT A M: DC: LIII ANNI

På fotgaveln ett bevingat timglas

Kistan sedd från vardera långsidan pryds av anvapen, och ovan
 dessa, inskrifter i form av textmassor relaterade till aktuellt anvapen.
 Räknat från huvudgavelns högra sida(fädernet).

1-Brahe

Och däröver inskriften

PATER
 DOMINUS PETRUS BRAHE
 COMES IN WISINGSBORG, LI-
 BER BARO IN CAIANA, DOMINUS
 IN RIDBOHOLM, LINDHOLMEN,
 BRAHELINNA ET
 BOGESUND, REGNI SVECIAE
 SENATOR, ARGHIDAPIFER
 ET MAGNI DVCATVS FIN-
 LANDIAE GVBERNATORGE
 NERALIS

2-Brahe

Och däröver inskriften

AVUS PATERNUS
 DOMINUS ABRAHAMUS BRAHE
 COMES IN WISINGSBORG LI-
 BER BARO IN RIDBOHOLM
 ET LINDHOLM, REGNI
 SVECIAE SENATOR

3-Brahe

Och däröver inskriften

PROAV, PATERN EXAVOPATERNUS
 DOMINUS PETRUS BRAHE
 SENIOR: COMES IN WISINGS-
 BORG, REGNI SVECIAE SENA-
 TOR ET ARCHIDAPIFER

4-Brahe

Och däröver inskriften

ABAV, PATERN, EX AVO PATERNO
 DOMINUS IOACHIMUS BRA
 HE DE RIDBOHOLM REGNI
 SVECIAE SENATOR

5-Stenbock

Och däröver inskriften

ABAV, MATERN, EX AVO PATERNO
 DOMINUS GUSTAVUS OLAI
 STEENBOK LIBER BARO
 IN CRONEBEK ET ORESTEEN
 REGNI SVECIAE MAR=
 SCHUS

6-Gyllenstierna

Och däröver inskriften

PRO AV, PATERN, EX AV IA PATERNA
 DOMINUS NICOLAUS GYL
 DENSTIERNA, LIBER BARO
 IN LUNDHOLMEN, DN,
 IN FOGELWIJK, REGNI SVE-
 CIAE SENATOR, ARCHIDAPI-
 FER ET CANCELLARIUS

7-Gyllenstierna

Och däröver inskriften

AB AV , PATERN EX AVIA PATERNA
 DOMINUS GEORGIUS GYL-
 DENSTIERNA IN FOGLE-
 WIJK REGNI SVECIAE SE
 NATOR,

8-Bielke

Och däröver inskriften

AB AVUS MATERN, EXAVIA PATERNA
 DOMINUS AXELIUS BIEL
 KE, IN HAERESAETTER, RE-
 GNI SVECIAE SENATOR

Mödernet räknat från huvudgavelns vänstra sida.

1-Stenbock



Den välbevarade innerkistan. Foto: Robin Gullbrandsson.

Och däröver inskriften

MATER
DOMINA CHRISTINA CATARI-
NA STENBOK: COMITISSA
IN WISINGSBORG , BARONIS-
SA IN CAIANA, DOMINA IN
RIDBOHOLM, LINDHOLMEN,
BRAHELINNA ET BOGESUND;

2-Stenbock

Och däröver inskriften

AVUS MATERNUS
DOMINUS GUSTAVUS
STEENBOK, LIBER BARO
IN CRONEBEK ET ORE-
STEEN REGNI SVECIAE
SENATOR,

3-Stenbock

Och däröver inskriften

PRO AV, PATERN, EX AVIA MATERNA
DOMINUS ERICUS STE-
ENBOK LIBER BARO IN
CRONEBEK ET ORESTE.
EN REGNI SVECIAE SENA-
TOR ET MILITIAE PRAE-
FECTUS GENERALIS,

4-Stenbock

Och däröver inskriften

ABAV, PATERN, EX AVO MATERNO
 DOMINUS GUSTAVUS
 OLAI STEENBOK, LIBER
 BARO IN CRONEBEK ET
 ORESTEEN, REGNI SVE-
 CIAE MARSCHUS,

5-Sture

Och däröver inskriften

ABAV, MATERN, EX AVO MATERNO
 DOMINUS SVANTO STU-
 URE SENIOR COMES
 IN WESTER WYK ET STE
 KEHOLM,

6-Brahe

Och däröver inskriften

PROAV, PATERN, EX AVIA MATERNA
 DOMINUS ERICUS BRAHE
 COMES IN WISINGSBORG,
 REGNI SVECIAE SENATOR

7-Brahe

Och däröver inskriften

ABAV, PATERN, EX AVIA MATERNA
 DOMINUS PETRUS BRA-
 HE COMES IN WISINGS-
 BORG, REGNI SVECIAE
 ARCIDAPIFER,

8-Braunschweig och Luneburg

Och däröver inskriften

ABAV, MATERN, EX AVIA MATERNA
 CELSISSIMUS PRIN
 CEPS AC DOMINUS
 DN OTTO, DUX
 BRUNSWIGENSIS
 ET LUNEBURGENSIS,

Kistans huvudgavel är smyckad med Pfalz- och Braheättens alli-
 ansvapen krönt av en furstlig krona. Fotgaveln dekorerad med en
 dödskalle över två korslagda ben.

Tillstånd

LOCKET

Hela locket är färgat gråsvart av smuts och korrosionsangrepp där-

Detalj av korset med tätt oxidskikt. Foto: Cai Zetterström.



Slitet bladguldsskikt på krucifixet. Foto: Cai Zetterström.



Längsida med spår efter tidigare utbytt tennplåt. Foto: Cai Zetterström.



till punktvis droppkorroderat och med rinningar efter lödsyror. De polykroma ytskikten är i hög grad förverkade. Rester av både färgpigment, bladguld och bladsilver finns emellertid bevarade i sådan omfattning att det går att bedöma hur kistan en gång i tiden sett ut. Insidan är belagd med ett tunt jämnt oxidskikt.

KISTAN

I stort sett i samma skick som locket men med undantag för huvudgaveln samt ytterligare andra partier som är helt i avsaknad av ursprungliga ädla ytskikt. Anliggningsytan mellan kista och lock är partiellt deformationer.

Tidigare restaureringsarbeten.

Begravningskistan har 1932 varit föremål för en tidigare restaureringsåtgärd. Detta projekt leddes av RAÄ och utfördes av gelbgjutaremästare Viktor Fong samt medhjälpare från firma Fongs gelbgjuteri i Gränna. Kistan var då i ett mycket dåligt skick med utbredda korrosionsangrepp, deformationer och hål i tennet.

Kistan riktades upp och svårt skadade partier skars bort. Korrosionsangreppen avlägsnades inledningsvis i varmt bad av björkaskelut, men metoden frångicks efter att lutbadet fränt av all polykromi på bl.a. huvudgaveländen. Spår av pimpstenspulver eller liknande hittades i anslutning till vissa ornament givandes en aning om vad resten av kistan tvättades ren med.

Delar av bottenstycket och sidostyckena ersattes med nya fastlödda plåtar, mindre genomgående hål löddes igen med tennlod. De utbytta styckena har en instansad märkning lydandes V.F. 1932 invändigt i kistan.

Fongs arbeten är välgjorda och håller i stort än idag. Han har i samtida brev redogjort för användandet av ny tennplåt vid reparationerna. Viktor Fong skriver i brev av den 5 maj 1932 ”De nya partierna af kistan (läs kistorna) äro stämplade med V.F. 1932. Något mer än 100 kg tennplåt har åtgått till reparationen”. Vidare att tennplåten inköptes av Metallbolaget Åkerberg & Hellström i Stockholm och har en legeringshalt om 97 % tenn (Sn), 2 % bly (Pb), 0,7 % koppar (Cu), och 0,3 % antimon (Sb). Inga vetenskapliga analyser har utförts på de nytillkomna tennmaterialen på just denna kista. Någon ny tennplåt med ovan nämnda legering har dock inte påträffats vid dagens slumpvist utförda provtagning på andra kistor i samma gravvalv. Det finns likväl rimliga skäl för antagandet att den nyinköpta tennplåten skulle hålla samma legering. Detta går inte att visa enär plåtarnas tennhalt varierar mellan 91 % - 100 %.



Utbytt tennplåt vid bottenstycket. Foto: Cai Zetterström.



Riktning av locket. Foto: Leif Larsson.



Rengöring med quillayabark. Foto: Leif Larsson.



Rengöring med quillayabark och avjoniserat vatten. Foto: Leif Larsson.

Vid analys av utbytta tennplåtar på Magdalena Hedvig Brahes kista visar resultatet på en legering om 91 % tenn (Sn), 2 % bly (Pb), 3 % koppar (Cu), 2 % arsenik (As), 1 % guld (Au), och 1 % silver (Ag). Loden har haft en medelhalt av ca 60 % Sn/40 % Pb, dock med stor variation vilket tyder på att Fongs tillverkade dem själv.

Ursprungligt åtgärdsprogram

- * Lock lösgörs och avlägsnas
- * Trälöcket och innerkista lyfts ur och transporteras till ateljé
- * Dammsugning
- * Riktning av deformerade ytor med handflata eller djurhudsklubba
- * Lödning av sprickor med kolv samt öppen låga med därtill passande tennlod
- * Formgivning av lödda ytor med skärande verktyg
- * Invändig rengöring med pimpsten och quillayabarkslösning
- * Rengöring av utvändiga ytor med quillayabarkslösning
- * Rengöring med avjoniserat vatten
- * Sköljning med vatten och avtorkning i en riktning med hjälp av bomullstrasa och varmluftspistol

Reviderat åtgärdsprogram

- * Lock lösgörs och avlägsnas
- * Trälocket lyfts ur emedan innerkista tillåts ligga kvar i ytterkistan
- * Dammsugning
- * Riktning av deformerade ytor med handflata, gummiklubba och djurhudsklubba
- * Lödning av sprickor med kolv
- * Formgivning av lödda ytor med skärande verktyg
- * På lockets insida: Rengöring med pimpsten och quillayabarkslösning
- * På kistans insida: Dammsugning och avtorkning med bomullsduk där det är möjligt
- * Rengöring av utvändiga ytor med quillayabarkslösning
- * Rengöring med avjoniserat vatten
- * Sköljning med vatten och avtorkning i en riktning med hjälp av lumptrasa och varmluftspistol

Vidtagna åtgärder

LOCKET

Ytorna dammsögs med mjukt borstmunstycke. Deformationer riktades med handflata samt gummi- och plastklubbor av olika storlek. In- och utsidor rengjordes på ett mycket skonsamt och försiktigt sätt med uppvärmd quillayabarkslösning och penslar. Efter att denna behandling upprepats ett antal gånger tvättades ytorna med avjoniserat vatten. Avtorkning utfördes med lumppapper samt varmluftspistol. Renhet och glans uppnåddes utan att slita på de

ömtåliga färgskikten.

KISTAN

Yterna dammsögs med mjukt borstmunstycke. Deformationer riktades med handflata samt gummi- och plastklubbor av olika storlek. Då innerkistan låg kvar under hela rengöringsarbetet behandlades endast utsidorna. De rengjordes genom tvättning med avjoniserat vatten. Avtorkning utfördes med lumpapper samt varmluftspistol. Renhet och glans uppnåddes utan att slita på de kvarvarande ömtåliga färgskikten. Målsättningen att ingen fukt skulle tillåtas att hamna inuti kistan infriades.

Innerkistans lock lades åter på plats varpå tennlocket inpassades mot kistdelen. Slutligen förseglades locket med ett antal punktlödningar av tenn.

Ytterligare redogörelser samt teknikhistoriska och konserveringstekniska iakttagelser

Vid våra arbeten upptäcktes det brev som Viktor Fong författade i Brahekyrkans sakristia den 5 maj 1932. Fong hade lagt ned det i Pfalzgrevvinnan Elsa Beata Brahes begravningskista. Efter att det öppnats och lästs upp för de närvarande i kyrkan vid detta tillfälle, kopierades innehållet för arkivering på ATA, Jönköpings länsmuseum samt i Samfällighetens arkiv. Originalbrevet nedlades efter slutfört arbete åter i Elsa-Beatas kista.

Det underlägg av trä som kistan står på utfördes i samband med Fongs restaurering 1932 av snickaren Tage Björklund, Visingsö. Underläggen beströks 2012 med flera lager pigmenterad linolja. Arbetet utfördes av undertecknad och Leif Larsson i båtbyggaren Bengt Ottossons båthus beläget i Kumlabby.

Locket transporterades till Rune Gustafssons smedja i Tunnerstad för rengöring. Kistan läts stå kvar i gravvalvet och rengöringen utfördes sålunda nere i valvet.

Någon närvaro av s.k. tennpest har ej påvisats vilket ej heller var väntat. Tennpest som ju inte är resultat av en korrosionsprocess, utan en fasomvandling från metalliskt till icke-metalliskt tenn. Uppträder endast i mycket rent tenn och även då bara i extrema fall med mycket låg temperatur.

Jag redogör tidigare i rapporten om det arbete Viktor Fong utförde på 1930-talet. Hade det dessutom i kyrkan, funnits en plan för en årlig enkel avtorkning av yterna. Hade också de horisontella partierna klarat sig från ytterligare tillväxt av de redan tjocka oxidskikten. En



Avtorkning utfördes utan att dra papperet i sidriktning. Foto: Leif Larsson.



Tvättning med avjoniserat vatten. Foto: Cai Zetterström.



Detalj av rengjord yta. Foto: Cai Zetterström.



Antikvarie Robin Gullbrandsson öppnar brevet från Fong. Foto: Mattias Sörensen.

sådan årlig underhållsplan är idag (2012) upprättad. En detaljerad beskrivning av tillämpliga rengöringsåtgärder finns vidlagd i valvet.

Kistans yttermått- måttangivelser avser bredaste punkten krucifix inkluderat.

L. 2010 mm

B. 870 mm

H. 880 mm

Vid lödningar använt tillsatsmaterial.

Silvertenn

97 % Sn/3 % Ag

smältintervall 182-220 C

Inga mästarstämplar var att finna på kistan, den har sannolikt aldrig haft några heller. Men med tanke på att vissa originaltytor har bytts ut går det dock inte att säkert fastslå att så är fallet.

Vetenskaplig analys av kistans tillverkningsmaterial, utförd 2011 vid Institutionen för arkeologi och antikens kultur på Stockholms universitet, visar att tennhalten i själva plåten ligger mellan 75 % -77 % resterande 19 % - 22 % utgörs av bly. Återstoden utgörs av låga halter (omkring 1 %) koppar, arsenik och kvicksilver och kommer troligen från tenn och blymalmen. Tennhalten i det gjutna bladverket m.m. varierar ännu kraftigare men har en påtagligt högre blyhalt än den i plåtstyckena. Den högre inblandningen av bly har gjort materialet mer lättflytande vilket säkert underlättade tillverkningen av det sirliga bladverket.

Legeringarna tillgodoser alltså inte kraven för att kallas trestämplat tenn. Vid kistans tillverkning cirka 1653 skall tidens främsta kvalitet innehålla minst 95 % tenn och resten bly. Denna tennkvalitet tillkom mycket pga. konkurrensen från utlandet omkring 1630.

Rapport angående konserveringen av Margareta Sparre Brahes begravningskista

Kistan, vilande mot ett träunderlägg är uppställd i Brahegraven i Brahekyrkan på Visingsö. Placerad på de två kalkstenssocklarna i sydöstlig riktning.

Locket var förseglat mot kistdelen med ett antal punktlödningar av tenn. Vid öppnandet avlägsnades lodförseglingarna med hjälp



Margareta Brahes kista före konservering. Foto: Cai Zetterström.

av ett skärpt stämjärn, varpå locket kunde lyftas av.

Innerkistan - nytillverkad på 1930-talet och av trä blottlades, inuti denna ligger kvarlevorna efter Margareta. Träet var i mycket dåligt skick varför det beslutades att innerkistan inte skulle lyftas ur.

Paradkistans utseende

Till formen sexsidig i genomskärning med brutet lock och svängda långsidor. Alltsammans är tillverkat av 3 mm tjock gjuten tennplåt och med kolsvetsade fogar. Locket och kistan är beslagen med profilerade lister av gjutet tenn.

Locket dekorerat med ett graverat krucifix och andra inskrifter. Kistan har gravyr i form av anvapen men saknar fötter och handtag.

Inskriften på lockets vinklade mödernesida lyder:

I tacksamhet mot grevinnan Margareta Brahe, kyrkans donator, född den 11 juli 1559, död 26 april 1638, gift med greve Johan Sparre till



Den sönderfallna innerkistan. Foto: Robin Gullbrandsson.

Bergkvara, lät Visingsö församling till 300-årsminnet av hennes död förfärdiga denna kista.

Kistans mödernesida räknat från huvudgaveln är graverad med anvapen för adelsätterna Brahe och Sparre.

Tillstånd

LOCKET

Ytorna är delvis insjunkna av sin egen tyngd samt lätt färgade av ett grått oxidskikt och smutsavlagringar. Partiellt uppträder även droppformade korrosionsangrepp, angreppen är mest frekventa i de uppkomna ringarnas periferi. Slutligen ett mindre antal stearinstänk.

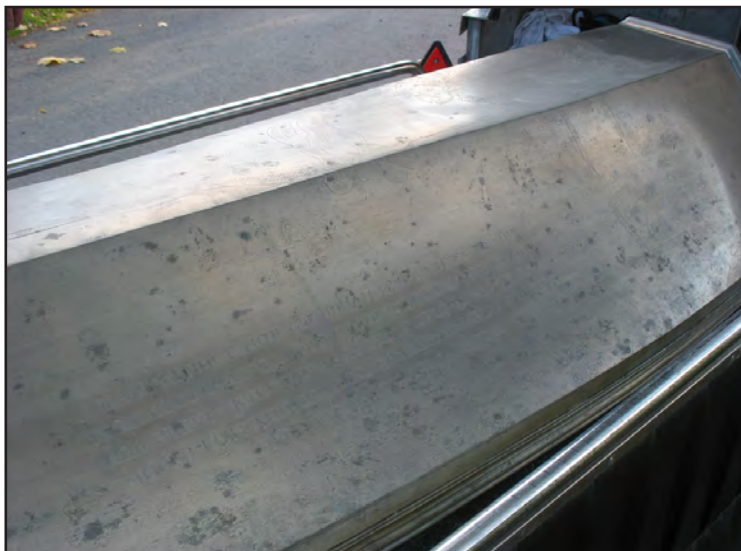
KISTAN

Vertikala ytor uppvisar inga väsentliga ytangrepp men har etsade spår efter rinningar från lödvätskor använda vid tillverkningen. Insidan belagd med ett tunt jämnt oxidskikt som fortfarande är transparent.

Nyttillverkning

Efter Margaretas död 1638 lades kroppen ned i en tygklädd träkista. Någon sedvanlig tillverkning av en paradkista i ett kostbarare material blev sannolikt aldrig ombesörjd. Trækistan transporterades sedermera till Visingsö skyddad av en packlåda av trä.

Originalkistan placerades i Brahegraven men efter cirka 255 år var den hårt ansatt av fuktighet och vätskor från de nedbrutna mjukdelarna. Kista och kvarlevor föll till slut mer och mer isär, den rådande situationen ansågs ovärdig. En kista tillverkad av zink blev en temporär räddning. Zinkkistan tillverkades 1893 av Viktor Fongs far Carl Edvard Fong.



Locket före konservering. Foto: Robin Gullbrandsson.

Den nuvarande begravningskistan av tenn nytillverkades 1938 av gelbgjutaremästare Viktor Fong samt medhjälpare från Fongs gelbgjuteri i Gränna. Den utfördes med Christina Catarina Brahes kista som förebild, också den placerad i Brahegraven.

Margareta fick alltså till slut sin praktkista, precis som det bör. Den kista som står där i dag är så vitt vi kan veta den tredje i en följd.

Enligt Viktor Fongs sparade handlingar håller tennplåten en legeringshalt om 92,5 % tenn (Sn), 5,5 % bly (Pb), 2 % koppar (Cu). Ingen vetenskaplig analys av tennets legering har utförts 2012.

INNERKISTAN

År 1938 tillverkades även en ny innerkista av trä då originalkistan som nämnt var i ett murket och sönderfallet skick. Vid kistöppningen 2010 var innerkistan från 1938 likaledes helt uttorkad, murken och med infallet lock. Detta trots att de andra utbytta innerkistorna i gravvalvet, enligt samtida uppgifter 1932 skulle ha strukits med ”Solignum” en vätska för impregnering av trä.

Glömde någon den ursprungliga intentionen? Att impregnera Margaretas innerkista som alltså färdigställdes 1938, cirka sex år efter de övriga kistornas restaurering. Hade sannolikt medverkat till att den idag hållit ett avsevärt bättre skick än som nu var fallet.

Ursprungligt åtgärdsprogram

- * Lock lösgörs och avlägsnas
- * Innerkistan av trä lyfts ur och bevaras i valvet
- * Lock och kista transporteras till min ateljé



Borttagning av stearinfläckar och smuts. Foto: Cai Zetterström.



Riktning av långsida. Foto: Leif Larsson.



Träställning för att stödja locket. Foto: Cai Zetterström.

- * Anligningsytorna mellan lock och kista riktas för bästa inpassning
- * Lödning av vissa mindre sprickor utförs med kolv och passande tennlod. Formgivning
- * Invändig rengöring med alkohol och aceton i en blandning av hälften/hälften
- * Rengöring av utvändiga ytor med pimpstenspulver i olika finhetsgrad under påförande av quillayabarkslösning. Sista ytpoleringen utförs med enbart quillayabarkslösning och roterande mässingborste
- * Sköljning med vatten och avtorkning i en riktning med hjälp av bomullstrasa

Reviderat åtgärdsprogram

- * Lock lösgörs och avlägsnas
- * Kistan med sin innerkista av trä lyfts upp på den norra läktaren
- * Locket transporteras min ateljé
- * Anligningsytorna mellan lock och kista riktas för bästa inpassning. Riktning av de deformerade ytorna på locket utförs inte pga. för stor risk att sprickor uppkommer i material och lödfogar
- * Lödning av vissa mindre sprickor utförs med kolv och passande tennlod. Formgivning
- * På lockets insida: Rengöring med alkohol och aceton i en blandning av hälften/hälften
- * På kistans insida: Dammsugning och avtorkning med bomullsduk där det är möjligt
- * På både lock och kista: Nyttillverkning av en invändig stagande träställning
- * På både lock och kista: Borttagning av punktvisa smuts och stearinstänk med aceton
- * På locket: Rengöring av utvändiga ytor med pimpstenspulver i olika finhetsgrad under påförande av quillayabarkslösning. Sista ytpoleringen utförs med enbart quillayabarkslösning och roterande mässingborste
- * På både lock och kista: Rengöring med avjoniserat vatten
- * På både lock och kista: Handpolering med putsmedlet POL-Metapolish

Vidtagna åtgärder

LOCKET

Anligningsytorna mellan lock och kista riktades varpå insidorna rengjordes med alkohol/aceton blandningen. En invändig träställning tillverkades i avsikt att hejda ytterligare insjunkning av lockets plåtstycken.

Lockets ovansida behandlades i flera steg:



Kistan efter konservering. Inpassning av lock pågår. Foto: Cai Zetterström.

Steg 1

Borttagning av hårt sittande smutsangrepp och stearinstänk utfördes punktvis med aceton

Steg 2

Resterande smuts och oxid avlägsnades genom kratsning med roterande mässingborste under påförande av fint pimpstenspulver och varm quillayabarkslösning

Efter steg 2 uppträder en ren tennyta vilken ter sig något matt

Steg 3

Rengöring med avjoniserat vatten

Steg 4

Handpolering med putsmedel av typen POL-Metalpolish

Efterbehandling

Glansen förhöjdes något ytterligare genom polering med sämsk-

skinn

KISTAN

Anligningsytorna mellan lock och kista riktades och vissa ofullständiga lödningar bättrades. En invändig träställning med uppgift att bära upp träställningen i locket tillverkades. Insidan behandlades inte pga. att innerkistan låg kvar under konserveringsarbetet

Kistans utsida behandlades i flera steg:

Steg 1

Borttagning av hårt sittande smutsangrepp och stearinstänk utfördes punktvis med aceton

Steg 2

Rengöring med varm quillayabarkslösning

Steg 3

Rengöring med avjoniserat vatten

Steg 4

Handpolering med putsmedel av typen POL-Metalpolish

Efterbehandling

Glansen förhöjdes något ytterligare genom polering med sämsk-skin

Den invändiga träställningen placerades löst på motsvarande ställning i kistdelen varpå locket lades på. Ingen försegling av fogen mellan lock och kistdel utfördes därefter.

Ytterligare redogörelser samt teknikhistoriska och konserveringstekniska iakttagelser

Inga mästarstämplar var att finna på kistan, däremot vet vi bestämt att den tillverkades av Viktor Fong 1938. Gravyrerna utförde Viktors då äldsta son Sven Fong.

Kistan väger 145 kilo och betingade ett pris av 1585 kronor.

Tennplåten håller enligt brev från Viktor Fong en legeringshalt om 92,5 % tenn (Sn), 5,5 % bly (Pb), 2 % koppar (Cu). Kvaliteten svarar inte riktigt upp till äldre tiders främsta kvalitet benämnt fyrstämplat tenn enligt Kungl. Majt. Förordning 14 mars 1694. Det relativt höga blyinnehållet i kombination med aktuell längd samt frånvaro av stabiliserande listverk på lockets högsta partier, kan vara den direkta orsaken till de bitvis kraftiga insjunkningarna på locket.

Det underlägg av trä som kistan står på samt den nya innerkistan utfördes av snickaren Tage Björklund, Visingsö. Underläggen beströks 2012 med flera lager pigmenterad linolja och återfick på så vis sin glans. Arbetet utfördes av undertecknad och Leif Larsson i båtbyggaren Bengt Ottossons båthus beläget i Kumlaby.

Om det dessutom i kyrkan funnits en plan för en årlig enkel avtorkning av ytorna. Hade också de horisontella partierna klarat sig från förekomst av droppkorrosion vilket inte var fallet vid nuvarande arbete. En sådan årlig underhållsplan är idag (2012) upprättad. En detaljerad beskrivning av tillämpliga rengöringsåtgärder finns vidlagd i valvet.

Någon närvaro av s.k. tennpest har ej påvisats vilket ej heller var väntat. Tennpest som ju inte är resultat av en korrosionsprocess, utan en fasomvandling från metalliskt till icke-metalliskt tenn. Uppträder endast i mycket rent tenn och även då bara i extrema fall med mycket låg temperatur.

Innerkistan läts pga. sitt dåliga skick vara kvar i tennkistan under hela konserveringsarbetet.

Kistans yttermått- måttangivelser avser bredaste punkten.

L. 1900 mm

B. 660 mm

H. 600 mm

Vid lödningar använt tillsatsmaterial.

Silvertenn

97 % Sn/3 % Ag

smältintervall 182-220 C

Kvalitetsstämpling av tennlegeringar – En historik

I skråförordningarna 1545 fastlås att tennskråets ålderman varje månad skulle kontrollera att inget underhaltigt tenn såldes. Föremål med minst 85 % tennhalt fick märkas som trestämplat tenn medan tenn av 70 % tennhalt fick stämplas med mästarstämpel.

I Sverige kom sedan den första förordningen om mästarstämpling av tenn 1622. Den då främsta kvaliteten, det s.k. trestämplade tennet skulle innehålla minst 90 % tenn och resten bly. I det trestämplade tennet fanns ofta små tillsatser av antimon, wismut eller koppar etc. Omkring 1630 tillkom mycket pga. konkurrensen från utlandet

ännu en tennkvalitet, innehållande ca 95 % tenn. Denna kvalitet är snarlik med det genom Kungl. Majt. Förordning 14 mars 1694 angivna fyrstämplade tennet innehållande 97 % tenn. Tennkvaliteterna fastställdes då enligt följande:

Tvåstämplat tenn

66 2/3 % Sn / 33 1/3 Pb

Föremål av denna kvalitet märktes med en stadsstämpel och en mästarstämpel. Benämndes tidigare slätt tenn eller mangods och var en enklare kvalitet.

Trestämplat tenn

83 % Sn/17 % Pb

En stadsstämpel och två mästarstämplar, benämns mellankvalitet.

Fyrstämplat tenn

97 % Sn och inte vanligtvis legerad med bly utan antimon (Sb), Wismut (Bi) och/eller koppar (Cu).

Två stadsstämplar och två mästarstämplar, benämns även Engelskt tenn.

1694 infördes även ett årsbokstavssystem för tennstämpling, liknande det för guld och silver.

1759 infördes en trekronorsköld motsvarande ädelmetallernas ”kattfot” för kontrollerat tenn, och samtidigt infördes samma årsbokstavssystem för tenn som för ädelmetaller.

1912 upphörde stämplingstvånget för tenn. Enskilda tillverkare har dock valt att fortsätta använda stämplat.

Generella riktlinjer samt förslag på vissa åtgärder och förhållningssätt, vid öppning av gravvalv

Ett kistkonserveringsarbete är ett synnerligen känsligt uppdrag och skall utföras med respekt för den avlidne, samt utan att skändligen göra ingrepp i graven. Församlingen underrättar representant för eventuellt nu levande släkt, samt berörd myndighet vilka ska inkalla expertis på området och ge ett godkännande till föreslagna konserveringsåtgärder. Antikvarisk kontrollant står sedan för samråd och övervakning av själva arbetsprocessen.

Om dessa förutsättningar kan infrias finns juridiskt utrymme i samtliga tre lagar som styr dessa frågor. Nämligen begravningslagen, kulturminneslagen och brottsbalken.

Kistor och gravkammare avfotograferas.

Efter sedvanlig kontroll av själva byggnaden i avseendet, fuktskador, sättningar etc. Bör kistornas placering uppmärksammas. Är de staplade i flera våningar skall eventuella bärande träkonstruktioner kontrolleras efter svagheter. Med tanke på att det i normalfallet uppstår långa tidsintervaller mellan gravöppningarna bör påvisbara brister i sådan konstruktion åtgärdas direkt.

Alternativet att inte utföra någon åtgärd alls kan innebära att den övre kistan efter hand pressar sönder den underliggande. Under olyckliga omständigheter ramlar i vissa fall dessutom benrester ur kistan. En sönderpressad eller på annat sätt svårt skadad paradjasta är vid eventuell framtida konserveringsåtgärd mycket kostsam att återställa, i det fall det överhuvudtaget är möjligt.

Antalet personer som beträder gravvalvet tillsammans bör begränsas. Trängsel leder lätt till att kläder och dylikt fastnar i och skadar kistornas utsmykningsdetaljer. Beröring av t.ex. tennkistor med oskyddade händer leder i förlängningen till frätskador på materialet. Med hänsyn till gravfriden bör gravvalv inte beträdas enbart av ren nyfikenhet utan i ett planerat syfte. En sådan målsättning skulle klart reducera risken för skador och bättre respektera de begravda personernas sista vila.

En lättare dammsugning eller i vissa fall våtavtorkning bör alltid övervägas. I syfte att minska risken för mögel och korrosionsangrepp vid en ej upptäckbar ny fuktskada. Dessa moment skall ombesörjas av person med kunskap om lämpligt tillvägagångssätt i samråd med berörd myndighet.

Kistor eller annan del av gravvalv skall ej sopas eller dammvippas, då damm och smuts lätt virvlar runt och fastnar på vertikala ytor, som i stor väsentlighet oftast är fria från utbredd partikelförekomst.

Ljusstarka värmeavgivande strålkastarlampor bör inte användas då strålningsvärmens kan antända torra organiska material.

Cai Zetterström, Metallrestaurator

Z-Metallform AB
Blackstaby, Norrbacka
646 91 Gnesta

Tfn: 0158-305 15, 070- 269 05 00

E-post: info@zmetallform.se

Hemsida: www.zmetallform.se

Källor

Publicerat material

Birger Bruzelli, tenngjutare i Sverige.

Opublicerat material

Diverse samtida tidningsartiklar och brevkorrespondens sammanställda av Gränna-Visingsö kyrkliga samfällighet. Pdf-fil.

Diverse samtida tidningsartiklar och brevkorrespondens, arkivmaterial från Jönköpings läns museum

Muntliga uppgifter

Gelbgjutaremästare Bertil Fong, Fongs gelbgjuteri i Gränna. Underhandsamtal och bildmaterial från familjearkivet.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens tillstånd:	433-17592-06
Jönköpings läns museums dnr:	134/2009
Beställare:	Gränna-Visingsö kyrkliga samfällighet
Fastighetsägare:	Gränna-Visingsö kyrkliga samfällighet
Projektledare:	Tom Velander, Svensk klimatstyrning AB, Kolbäck.
Konservator:	Cai Zetterström, Z-Metallform AB, Gnesta.
Antikvarisk medverkan:	Robin Gullbrandsson, Jönköpings läns museum
Rapportansvarig:	Robin Gullbrandsson, Jönköpings läns museum; Cai Zetterström, Z-Metallform AB.
Foto:	Robin Gullbrandsson & Cai Zetterström.
Slutbesiktning:	2 maj 2012
Län:	Jönköpings län
Kommun:	Jönköpings kommun
Socken:	Visingsö socken
Fastighetsbeteckning:	Brahekyrkan
Belägenhet:	Ekonomiska kartans blad Stigby 7E 6c

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Bilagor

1932 års dokumentation av Brahegraven

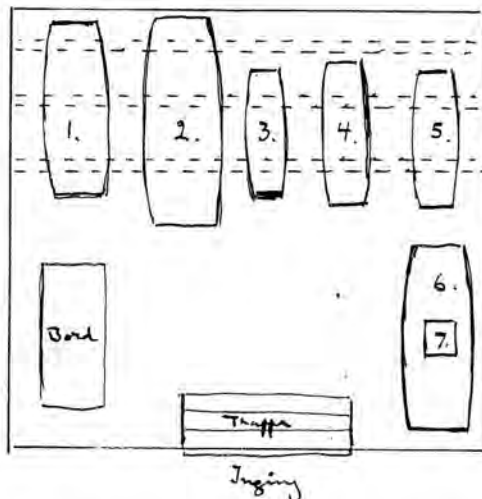
Protokoll

Över undersökningen av fem kistor i Braheska gravkoret i Brahekyrkan på Visingsö.

d. 12.1. 1932.

Närvarande: Kyrkoherden O. Burman
Kyrkovärden G. Samuelsson
Kyrkovärden V. Björklund
Kyrkvaktmästaren C. Andersson
Gelbesjutmästare V. Fong - Runske
Ingeniör G. Olson
Ammanuensen T. Lenk
Medhjälpare för hantlangning.

- 1) Öppnades gravvalvet och befanns innehålla sex stycken kistor, fem stående i fonden på murade underlag, den sjätte till väggen vid trappan och ovanpå denna kista ett slutet träskrin enligt påskrift innehållande kraniet av Johan Lisa Sparre, halshuggen i Kallar år 1599. De fem kistorna i fonden voro av tenn, den sjätte av zink. Vulist inskrifter och andra uppgifter innehållit kistorna kvarlevorna av följande personer



1. Christina Dotarina Stenbock d. 1650.
2. Elsa Beata Brahe d. 1653.
3. Magdalena Brahe d. 1654.
4. Abraham Joachim Brahe d. 1654.
5. Fredrik Brahe d. 1657.

6. uppgavs vara tillverkad i slutet på 1800-talet och innehålla kvarlevorna av yngsta Brahe död 1638.

7. Skrin med Johan L:son Sparres kranium.

- 2) Kista nr 3 överfördes på en brädbotten och uppbars i kyrkan.
- 3) Förfors på samma sätt med kistorna nr 4 och 5 sedan nr 4, vars botten var starkt söndrig, lindats med tyg.
- 4) Buros dessa tre kistor stående på ovannämnda bottnar till kommunalhuset, där de överfördes var för sig på mindre bottnar.
- 5) Överfördes kistan nr 2 på en för ändamålet gjord brädbotten, vilken sedan med kistan sköts på trenne plankor upp genom valvets dörr och bars till mittgången.
- 6) Förfors på samma sätt med kista nr 1, som ställdes snett framför dörren till valvet.

För de olika kistornas senare behandling se särskilda protokoll.

Stockholm den 24. feb. 1932.

Tommy Lund 

Kista nr 1.

Visingsö

Brahekyrkan

Braheska gravvalvet.

Christina Catarina Stenbock föddes 1608, blev den 16/4 1628 gift med Per Brahe d.y. och dog på Åbo slott den 12/6 1650 samt begravdes i Brahekyrkan den 12/1 1651.

Kistan stod ännu 1932 i jan. på ett grämlat underlag, gjort av 3/4 tums bräder med tre järnhandtag på vardera långsidan och två på vardera kortsidan. Jfr uppmätningsskiss. Detta underlag är illa åtgånget men lämnar dock, utom i fråga om längden, tillfälle till säker rekonstruktion.

Tennkistan är enkel (jfr foto nr 1). Själva kistan är mycket starkt angripen av frätning och tennpest, men locket är relativt väl bevarat. På locket är graverat ett krucifix, på kistans huvudgavel Brahevapnet med det Stenbockska som hjärtvapen och på lockets huvudgavel följande inskription: (foto nr 1)

CHRISTINA CATARINA

STENBOCK . COMITISSA . IN

WIJSINGZBORG . COMITIS . PETRI

BRAHE.REGNI SWECIAE.DROTZETI

CONIVX.DILECTISSIMA.NATA

DROTNINGHOLM.ANNO.1608

och på lockets fotända (foto nr 2)

DEFVNCTA ÅBO

IN FINLANDIA ANNO

1650 VTI PIA HONESTA

ET.BONA FVIT.ITA VICTRIX

CVM CHRISTO IN REGNO DEI.

BEATE.SINE.FINE.VIVIT.

Innerkistan av trä var vid öppnandet helt ihopfallen (foto nr 5). Endast delar av locket hade fast konsistens. På insidan därav fanns ett lager av ett hartsliknande ämne, som gjutits på i smält tillstånd och droppat inåt. Innehållet (foto nr 6) var likaså i starkt medtaget skick. Iakttagas kunde emellertid, att liket svepts i en dräkt av sammet med rik besättning av silkesspetsar. Denna dräkt har haft vida korta ärmar (foto nr 7) med uppslag samt spetsbesättning så placerad

som på Elsa Beata Brahes klänning (jfr kista n:o 2). Kjolen har varit lång och fotsid samt besatt med spets vid fällan. Den atlas som låg vid och över kjolen i sidorna kan vara kistans inre klädsel men möjligen också rester av en överklädning. För detta senare talar den omständigheten att skorna äro klädda med atlas (foto nr 9). Dessa äro f.ö. helt av läder med tjocka sulor som äro tvära i tån och en bredare och lägre klack än Elsa Beata Brahes skor. Skorna äro försedda med sleifar och plös. I den vänstra sitter ännu det band, som hophållit sleifarne och på vilket skorosen varit fäst.

Strumporna äro av silketrikå, gå över knäna och ha höga, genombrutna kilar. De fasthållas av brokadband, som äro knutna under knäna.

I kistan fanns också metallspetsar och metallbroderi (jfr foto nr 7). Vilket plagg dessa tillhört eller hur de varit anbragta framgick ej av deras läge. Stora delar av dräkten äro uppfrätta och kringspredda av råttor.

Ur kistan äro följande föremål upptagna:

- 1) armband av guld (jfr foto nr 7-8), påträffat in situ,
- 2) ring av guld, påträffad bland händernas ben men ej på något ben,
- 3) metallspetsar och broderi,
- 4) prov på sammet med foder och spets, taget vid kjolfällan.

I kistan påträffades ett flertal större och mindre stycken av harts, som synas ha fyllt likets kaviteter och varmed det alltså varit balsamerat.

Stockholm den 27 februari 1932.

Tomas Henck

Visingbo

Brahekyrkan

Kista nr 2.

Braheska gravvalvet

I denna vilar Elsa Beata Brahe, Per Brahe d.y:s Äldsta dotter i första giftet med Christina Catarina Stenbock. Elsa Beata föddes den 31 augusti 1629, blev år 1649 gift med hertig Adolf Johan och dog den 5 april 1653. Begravningen ägde rum i Vadstena.

Ytterkistan av tenn, vars form och mått framgå av bifogade fotografier nr 1-6, visar spår av förgyllning på lockets krucifix, vars Kristusfigur dock är av zink, på hörnens karyatider och på alla spetsartade relieforament. Då brännförgyllning icke kunnat komma ifråga, ha dessa partier försetts med ett poliment, varpå bladguld anbragts på vanligt förgyllaremanér. Polimentet, som är lösligt i vatten, har skadats av fukt och av den ursprungliga förgyllningen finnes endast mycket små fläckar kvar. På krucifixet är den bäst bevarad. Lejonmaskernas ringar äro av brons. Kistan har haft fötter, vilka emellertid äro förlorade. Kistans huvudgavel bär Pfalziska och Braheska vapnen under furstlig krona. På lockets huvudgavel är graverat (liksom vapen och krona) följande inskription (jfr foto nr 2):

CELSISSIMA PRINCEPS AC DOMINA

DN: ELSA BEATA,

COMITISSA PALATINA AD RHENVM IN BAVARIA, IVLIAE CLIVIAE AC MONTIVM DVCISSA COMITISSA IN VELLENZ, SPANHEIM, MARCH ET RAVENSBVRG DOMINA IN RAVENSTEIN, NATA BRAHE, COMITISSA IN WISINGSBORG, VIRTVTVM OMNIVM, QVAS CAPERE MORTALIS CONDITIO POTES, PERFECTISSIMVM EXEMPLAR, VLTIMO MENSIS AVGVSTI DIE NATA ANNO A RECUPERATA SALVTE MIDC:XXIX, TENETRI ORIBVS INTER PATRIOS LARES PERACTIS ANNIS ADVLTIORES POTENTISSIMAE REGINAE SVECORVM CHRISTINAE DICAVIT SERVITIO QVSVVE DVM M:DC.XLIX ANNO CELSISSIMO PRINCIPI AC DOMINO, DNO: ADOLPHO IOHANNI, DEI GRATIA COMITI PALATINO AD RHENVM IN BAVARIA, IVLIAE, CLIVIAE AC MONTIVM DVCII, COMITI IN VELLENZ SPANHEIM. MARCH ET RAVENSBVRG DOMINO IN RAVENSTEIN & SACRAE REGIAE MAIESTATIS SVECIAE SVMMO AVLE PRAEFECTO, REGNIQ MARESCHALLO, ET GENERALI GVBERNATORI WESTROGOTHIAE, DAHLIAE, WERMELANDIAE ET HALLANDIAE, CONTIGALIS THALAMIDARETVR SOCIA, ALIQVOT DEINDE INTERLAPSIS ANNIS HAVD ABS SVMMO OMNIVM GAVDIO FILIOLVM EDIDIT VNICVM QVEM PRAEMATVRA MORS EODEM RAPVIT ANNO QVARTVS IAM ERAT TANTI CONIVGII ANNVS, CVM SVBITO ADVERSA VALE TVDINE PRESSA BEATAE MEMORIAE CELSISSIMA PRINCEPS VLTIMVM NATVRAE SOLVERE COACTA TRIBVTVM FATIS CONCESSIT WADSTENIS V. APRILIS DIE IBI XXVIII AVGVSTI SEPVLTA M:DC:L III ANNI

Kistans båda långsidor prydas av graverade anvapen, som vart och ett motsvaras av en graverad inskription på locket sålunda; (jfr foto 3 och 6-14)

Fäderne på högra sidan.

- 1) Brahevapnet och PATER
 DOMINUS PETRUS BRAHE
 COMES IN WISINGSBORG, LI-
 BER BARO IN CAIANA, DOMINUS
 IN RIDBOHOLM, LINDHOLMEN,
 BRAHELINNA ET
 BOGESUND, REGNI SVECIAE
 SENATOR, ARCHIDAPIFER
 ET MAGNI DVCATVS FIN-
 LANDIAE GVBERNATORGE
 NERALIS
- 2) Brahevapnet och AVUS PATERNUS
 DOMINUS ABRAHAMUS BRAHE
 COMES IN WISINGSBORG LI-
 BER BARO IN RIDBOHOLM
 ET LINDHOLM, REGNI
 SVECIAE SENATOR
- 3) Brahevapnet och PROAV, PATERN, EXAVOPATERNO
 DOMINUS PETRUS BRAHE
 SENIOR: COMES IN WISINGS-
 BORG, REGNI SVECIAE SENA-
 TOR ET ARCHIDAPIFER
- 4) BRAHEVAPNET och ABAV, FATERN, EX AVO PATERNO
 DOMINVS IOACHIMUS BRA-
 HE DE RIDBOHOLM REGNI
 SVECIAE SENATOR
- 5) Stenbockvapnet och ABAV, MATERN, EX AVO PATERNO
 DOMINVS GUSTAVUS OLAI
 STEENBOK LIBER BARO
 IN CRONEBEK ET ORESTEEN
 REGNI SVECIAE MAR-
 SCHUS

6) Gyllenstiernavapnet och PRO AV, PATERN, EX AVIA PATERNA
DOMINUS NICOLAUS GYL-
DENSTIERNA, LIBER BARO
IN LUNDHOLMEN, DN,
IN FOGELWIJK, REGNI SVE-
CIAE SENATOR, ARCHIDAPI-
FER ET CANCELLARIUS

7) Gyllenstiernavapnet och AB AV , PATERN, EX AVIA PATERNA
DOMINUS GEORGIUS GYL-
DENSTIERNA IN FOGLE-
WIJK REGNI SVECIAE SE-
NATOR,

8) Bielkevapnet och AB AVUS MATERN, EXAVIA PATERNA
DOMINUS AXELIUS BIEL-
KE, IN HAERESASTTER, RE-
GNI SVECIAE SENATOR

Mödrerne på vänstra sidan

1) Stenbocksvapnet och MATER
DOMINA CHRISTINA CATARI-
NA STENBOK: COMITISSA
IN WISINGSBORG, BARONIS-
SA IN CAIANA, DOMINA IN
EIDBOHOLM, LINDHOLMEN,
BRAHELINNA ET BOGE-
SUND;

2) Stenbocksvapnet och AVUS MATERNUS
DOMINUS GUSTAVUS
STEENBOK, LIBER BARO
IN CRONEBEK ET ORE-
STEEN REGNI SVECIAE
SENATOR,

3) Stenbocksvapnet och PRO AV, PATERN, EX AVIA MATERNA
DOMINUS ERICUS STE-
ENBOK, LIBER BARO IN
CRONEBEK ET ORESTE
EN REGNI SVECIAE SENA-
TOR ET MILITIAE PRAE-
FECTUS GENERALIS,

- 4) Stenbocksvapnet och
ABAV, PATERN, EX AVO MATERNO
DOMINUS GUSTAVUS
OLAI STEENBOK, LIBER
BARO IN CRONEBEK ET
ORESTEEN, REGNI SVE-
CIAE MARSCHUS,
- 5) Sturevapnet och
ABAV, MATERN, EX AVO MATERNO
DOMINUS SVANTO STU-
URE SENIOR COMES
IN WESTER WYK ET STE
KEHOLM,
- 6) Brahevapnet och
PROAV, PATERN, EX AVIA MATERNA
DOMINUS ERICUS BRAHE
COMES IN WISINGSBORG,
REGNI SVECIAE SENATOR
- 7) Brahevapnet och
ABAV, PATERN, EX AVIA MATERNA
DOMINUS PETRUS BRA-
HE COMES IN WISINGS-
BORG, REGNI SVECIAE
ARCIDAPIFER,
- 8) Braunschweigs och Lüne-
burgs vapen och
ABAV, MATERN, EX AVIA MATERNA
CELISSIMUS PRIN
CEPS AC DOMINUS
DN OTTO, DUX
BRUNSWIGENSIS
ET LUNEBURGENSIS

På kistans fotgavel är graverat, på själva kistan en döds-kalle och tvänne korslagda ben och på locket ett vingat timglas.

Innerkistan, av furu, är klädd utarpå med nu svartbrun, ursprungligen väl svart sammet, som är fäst vid alla kanter med koppar-tänglikor med förgyllda huvuden (jfr foto nr 15). Locket fasthålls av tvänne tappar i vardera huvud- och fotända. Sammeten har spänts på locket sedan detta lagts på, ty vid öppnandet befunnos en del

tänglikor ha gripit i underkistan.

All textil i kistan har den vanliga rödbruna färgen. Då i detta fallet innerkistan är av furu, kan färgen icke förklaras genom garvämnen i ek, vilket understundom göres gällande. All bevarad textil är av silke.

Både lock och underkista äro klädda invändigt med atlas (jfr foto nr 16 och 17). Samma tyg har använts till kudde och underlag. Kuddens innehåll har fortfarande kvar sin fjädrande egenskap.

Som svepklädning har använts en dräkt, som den döda sannolikt använt i livstiden. Därpå tyder den omsorg, varmed dräkten är sydd, och det faktum, att skorna äro slitna på tårna, vilket icke kunnat ske i kistan. Materialet är atlas med ett synnerligen rikt broderi av guld- och silvertråd (jfr foto 18). Dräkten är besatt med spetsar av guld och silver. Tre olika breda spetsar ha använts, av vilka den bredaste är 9 cm. (Jfr foto nr 19). Till foder har använts taft.

Då denna klädning är en verklig dräkt och därtill synnerligen märklig, har det ansetts särdeles önskvärt att komma till klarhet om snittet så långt det varit möjligt. Detta har icke kunnat ske utan att rubba vissa delar ur sitt läge. Undersökningen har företagits på högra sidan, som sedan efter fotografier och veck lagts tillbaka. Vänstra sidan är fortfarande helt orubbad med undantag av kjolens nederdel, som vikts upp för fotografering av skor och strumpor. Detta har underlättats därigenom, att kjolen är uppskuren i högra sidan från linningen ända till fällen.

Dräkten består av liv och kjol. Livet (jfr uppmättningsritning och fotografier nr 20-22) har djup, rund urringning, ~~skjuter~~ en lång snibb framtill nedtill och små skörtflikar runt om midjan. Någon häktning framtill har icke iakttagits och det sannolikaste är väl, att livet är snört i ryggen, som icke var åtkomlig vid undersökningen. Hopsättning av följande stycken har konstaterats: ett framstycke måhända skuret i tvänne lika och symmetriska (fodret har emellertid ingen söm rakt fram), tvänne sidostycken rakt under ärmarna och okänt antal kragstycken. Kragen har ingen söm på högra axeln. Det naturligaste är väl att tänka sig kragen sammansatt av tvänne stycken med söm mitt fram och öppning i ryggen. Möjligt och kanske sannolikt är väl också, att ryggstyckena fortsätta över axeln och bilda krage framtill. Till besättning har använts den smalaste sortens spetsar av guldtråd och

silverlaner kring uringningen och utefter kragens nederkant framtill samt mellansorten spets rakt fram och från ärmhålen mot mitten (jfr ritning). Skörtlflikarna äro kantade med en 1,6 cm. brett ripsband av siden, vilket även använts för rosett i snörhålen i högra sidostycket. I snörhålen i framstyckets högersida fanns intet band men däremot i snörhålen i sidostycket. Broderiet går endast obetydligt in på skörtlflikarna.

Till ledning för rekonstruktion av livets ryggsida kan nämnas att från sidostyckets bakre söm räknat tvänne skörtlflikar kunnat iakttagas samt den tredje skönjas under den därpå liggande ryggraden.

Ärmarne äro korta, mycket vida och pösande, starkt rynkade upp till åt ryggen samt nedtill utåtbakåt. Uppslagen, som äro sydda vid ärmen äro av icke broderad atlas på den sida, som är fortsättningen av ärmens utsida och klädda med taft på "fodersidan" d.v.s. den som är synlig, då slaget är uppvikt. Besättningen är mellansortens spets från ärmhålen framkant över axeln till ärmhålen bakre kant samt två bredvid varandra lagda bredaste sortens spetsar från axeln till uppslaget på framsidan.

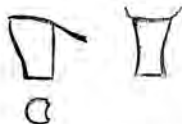
Kjolen är, som ovan sagts, uppskuren i hela högra sidan och sannolikt har väl här varit en söm. Ingen annan söm har iakttagits. Den är starkt veckad upptill utom mitt fram. Linningen är kantad med ett brett sidenband (jfr foto nr 22) som knutits i rosett i högra sidan. Efter linningen är fastsydd en mellansortens spets, rakt fram fyra parallella spetsar av bredaste sorten och längs fällen en spets av samma sort. Kjolen är 115 cm. lång rakt fram och 124 cm. längs den uppskurna kanten i högersidan. Från mitten rakt fram till denna kant är avståndet 70 cm. Kjolen är anbragt under livets långa snibb men över skörten.

Kring livets uringning är anbragt en krage av ett mycket tunt och glest omöstrat siden, som är starkt och hårt veckat (pressade veck) som vid innerkanten äro 1 cm. breda. Veckens bredd ökas utåt så att det yttersta är två cm. Kragen är 8 cm. bred (veckad). Rakt fram sitta tvänne rosetter av 1 cm. brett taftband. De äro båda knutna av ett stycke och ha alltså förbindelseled sinsemellan. Rosetter och krage äro fästade vid livet med knappnålar.

Av samma tyg är även mössan, som bildas av ett stycke, vilket är uppvikt framtill och formad efter det i knut uppsatta, flätade håret, av vilket en tunn, ljus fläta ännu är bevarad.

Bevarade äro också strumpor och skor (jfr foto nr 23-25).

Strumporna äro enkla sådana av silketrikå och gå över knäna. Skorna äro av atlas med guld och silverbroderi som dräkten i övrigt. De äro försedda med slejfar och plös, äro långt utdragna i tån, som har en rund urtagning framtill. Sulan är sammansatt av yttersula, bindsula och innersula, klädd med atlas som är vikt om kanten. Klacken av läder är 5 1/2 cm. hög, har rund framtill rundat insvängd lapp och rak insvängd front.



Tån får sin form genom tåhätta av läder se foto nr 24. vänstra foten. Kappor torde vara nödvändiga men äro icke iakttagna. Slejffarna äro sammanhållna medelst

band, som knutits i rosett. Vid dessa band äro sydda skorosor av bredaste sortens spetsar. Vardera skorosen består av 4 öglor och är 15 cm. bred.

Kring anklarna är ett band knutet, sannolikt för att hindra den döda att gå igen (jfr Rosén: Om dödsrike och dödsbruk, Lund 1918, sid. 162 ff.) På livet särskilt på och vid ärmarna har iakttagits rester av ett förmulnat tyg (linne?), som varit fäst vid ärmuppslagen med knappnålar (jfr foto nr 20, högra ärmén).

Av kroppen återstår endast skelettet, en fläta, och en mörkbrun massa på de ställen, där luften ej direkt haft tillträde. Dräkten är mörknad och metallen delvis ärgad, där den berört kroppen men fullt fräsch i vecken. All textil har dock den vanliga rödbruna färgen, även den dock betydligt ljusare i vecken.

Stockholm den 27 februari 1932.

Torsten Granberg

Brahekyrkan, Visingsö, Braheska gravkoret.

Kista nr 3: Magdalena Hedvig Brahe, dotter av Per Brahe d.7. och Christina Catarina Stenbock, föddes den 16 maj 1631 och dog den 3 juli 1634.

Tennkistan, som har haft fötter (sannolikt kulor) är riktkorad med gravyr. På locket ett krucifix och följande inskrift;

MAGDALENA HEDEWIGH BÅREN
FRÖKEN TILL WISINGSBÄRGH FÖDD
PÅ LINDHOLM THEN 16 MAY ÅHR 1631
AFSOMNADHE PÅ MYRÖ THEN 16 JULY
ÅHR
1634.

Kistans huvudända är prydd med Brahe och Stenbocksvarnen. Kistans fotända bär årtalet 16. Locketts båda gavlar bära vardera ett vingat serafhuvud och palmkvistar.

De båda långsidorna täckas av vapen förenade med de till bladrankor upplösta hjälmtäckena. Medtill mellan vapnen större symmetriska bladornament med blommor. Under varje vapen ett mindre sådant ornament.

På högra sidan fäderna börjande vid huvudändan sålunda: Brahe, Vasa, Stenbock, Leijonhufvud, Gyllenstierna, ? Bielke samt Leijonhufvud.

På vänstra sidan möderna börjande vid fotändan sålunda: Stenbock, Leijonhufvud, Sture, Leijonhufvud, Brahe, Stenbock, Braunschweig och Lüneburg samt ?

Vid öppnandet befanns innerkistan vara av ek, mycket medtagen. På locket funnos rester av sammetsbeklädning. Innehållet var ett kranium, enstaka ben och i en enda oordnad hög rester av ett omkläddt sidan och för övrigt mull.

Stockholm den 24 februari 1932.

Torsten Gander

Visingsö

Brahekyrkan

Braheska gravkorset

Kista nr 4.

Abraham Joachim Brahe var son av Per Brahe d.y. och Christina Catarina Stenbock samt föddes den 19 juli 1634 och ^{dög} den 28 december samma år.

Ytterkistan av tenn har god form. Den har haft sex fötter antagligen kulor, vilka nu äro försvunna. Den är rikt dekorerad med gravyr. På locket ses ett krucifix och följande inskrift:

HER ABRAHAM IOA

CHIM BRAA GREFWE

TILL WSINGZBARG (s.c.) Etc.

FÖDD THEN 19 IULY PA WIS

IN G Z B 1634 AFSONPNAD

E THEN 28 DECEMBRIS PA

DIMBO SAMMA AHR

Kistans huvudända prydes av Brahe och Stenbocksvapnen samt symmetriska rankor med blommor. Lockets huvudända har ett vingat serafhuvud och palmlad. Kistans fotända visar ett snedställt vingat serafhuvud, symmetriskt rankornament med blommor och i hörnen bladknippen. På lockets gavel är graverat en bladranka.

De båda långsidorna täckas av vapen som förbindas med varandra av de till vegetativa ornament upplösta hjälmtäckena. Nedtill skiljas vapnen åt varannan gång av vingade serafhuvuden varannan gång av symmetriska bladornament med blommor.

På höger sida fäderne börjande vid huvudändan sålunda: Brahe, Vasa, Stenbock, Leijonhufvud, Gyllenstierna, Bielke och Leijonhufvud.

På vänster sida möderne börjande vid fotändan sålunda: Stenbock, Leijonhufvud, Sture, Leijonhufvud, Brahe, Stenbock, Braunschweig och Lüneburg samt ? .

Innerkistan av ek befanns vid öppnandet hopfallen så att locket kommit att ligga mot innehållet. Därigenom hade en del av svepkläderna och lockets inre beklädnad räddats undan råttorna, som i de båda andra barnkistorna gjort stor skadegörelse. Även i denna kista ha de lyckats inpraktisera sig genom hålen efter tennkistans fötter. Av liket fanns endast det i stark upplösning stadda kraniet samt mull.

Kistans klädsel (den har varit klädd både ut- och invändigt) samt svepkläderna voro gjorda av samma mönstrade, ursprungligen bruna sammet. (Jfr Ellen Fries: Teckningar ur svenska adelns familjeliv i gamla tider, ~~II del, Stockholm 1899~~). Svepkläderna bestå av en jacka med ärmor, hängande extraärmor(?), skört och en vid jackan fastsydd kolt. Vidare fanns en mössa av samma material med uppvikt bräm. Baktill till höger iaktogs de så gott som fullständigt förärgade resterna av en ägrett.

Såväl barndräkten som lockets inre beklädnad ha upptagits ur kistan.

Stockholm den 24 februari 1932.

Torsten Lunde

Visingsö
Brahekyrkan
Braheska gravvalvet

Kista nr 5.

Fredrik Brahe, son av Per Brahe d.y. och Christina Catarina Stenbock föddes den 4 januari 1636 och dog den 14 juli 1637.

Tennkistan består av en fyrkantig låda som smalnar och blir lägre åt fotändan. Den har upptill en fals, över vilken det tresidiga locket griper. All dekoration är graverad. På locket ett krucifix, på kistans huvudgavel Brahevapnet under krona inom barockkartusch och på lockets huvudgavel följande inskrift:

HER x FREDRICH
BRAHE x GREFFE x TILL
WISINGZ x BORG x ÅR x FÖD
OPÅ x WISINGZ x BORG x DEN'x 4
IANVARY x ANNO x 1636 x ÅHR
BLEFVEN x DÖDH x OPÅ x DIMBO
DEN x 14 IVLV ANNO 1637

På kistans högersida ses Brahevapnet (fadern) och på vänstersidan Stenbockska (modern). Kistans fotgavel bär inskriften ANNO 1637 och lockets ett vingat englahuvud. Kistan har haft fötter, vilka sannolikt varit kulor. De äro emellertid förkomna.

Innekistan av trä var vid öppnandet starkt förmultnad liksom dess innehåll. Jfr foto. Den har emellertid varit klädd invändigt med ett mönstrat siden, varav prov upptagits. Innehållets tillstånd har i övrigt icke givit möjligheter till några iakttagelser av kulturhistoriskt värde.

Stockholm den 27. februari 1932.

Torsten G. L.

Redogörelse för konserveringen 1932 av Victor Fong, brev i Elsa Beata Brahes kista

Till dem som i en framtid öppnar dessa
 Braheättens likkistor lemnas härmed några
 upplysningar om de reparationer som af under-
 tecknade verkställdes vid desamma vid tiden
 7 januari - 6 april 1932

Arbetet påbörjades den 7 januari då kistorna
 upptogs ur grafhvalfvet. Ifrån Stat. Historisk
 Museum i Stockholm var närvarande Herrar
 Konserverator Ellis Olson ifrån afvannamunda
 museum samt Amanuensen vid Kungl. Lif
 rustkammaren Torsten Lunk. Den snare
 fotograferade kistorna och dess innehåll.
 Vid öppnandet af kistorna visade det sig
 att de vara mycket färdärfvade af fukt.
 Tråkkistorna vara sandefrätta så att de måste
 ersättas med nya, utom Pfaltzgrepsmans
 kista som var hel, klädd utvändigt med
 brunt sammet. Pfaltzgrepsmans dräkt var
 af guldbrokad och mycket väl bibehållen.
 De nya tråkkistorna äro gjorda af Snickaren
 Tage Björklund ifrån Visingå (en son till
 Fyrhovården Viktor Björklund ifrån
 Visingå. Den första åtgärd som vid-
 togs sedan vi öppnat tråkkistorna var att
 såka aflågsna den s.k. tempest som färd-
 därfvat dem. För detta ändamål har jag
 låtit tillverka ett stort plåtkar i storlek
 120 cm x 80 cm x 80 cm i hvilka kistorna kattes
 i en stark lösning af kaustik soda.
 För att hålla vattnet varmt i plåtkaret be-
 gagnades 6 fotogenkåk (Primus) och 2 stora
 laddlampor. Vattnet förvärmades i en kitta
 i den öfra spitseln i verkstadslokalen.
 Sedan kokningen och skurningen var m-

dansgjord vidtog lagningen.

I Christina Catharina Stenbock-Prates kista var alldeles sänderfrått af tempest såatt den måste göras helt ny med undantag af locket och fotgafveln. Dessa var dock mycket sänderfrätta såatt de måste lagas mycket. Alla nytillsatta temblitar äro ifrån denna lagning. Fristans hufvudgafvel förvaras i Statens Historiska museum. Vapenbilden å denna hufvudgafveln är graverad i Stockholm. De nyttgjorda listern äro gjutna af den gamla sänderfrätta kistan.

II Spalttysefrimman Elsa Beatas kista.
Denna kista var mycket sänderig. Bistlagen till denna hade förden haft färgyllning. Denna var bortfallen, men en del grundfärg till densamma satts på. Hvar, föratt den ^(färgen) skulle bli förstådd fick vi af kaka hela denna kista i afsmåmunda lut, endast nedre delen. Denna kista var mycket arbetsam att göra iordning.

III Magdalena Hedvigs kista.
Bakken var alldeles sänderfrätt liksom nedre delen af sidorna. Den var mycket sänderfrätt på inner sidorna. Ny bakken är detsatt liksom är den lagad litet varstans. En del lister är äfven detsatta.

IV Abraham Joakims kista.
Denna var i hufvudsak lika sänder sam den förut nämnda.

V Fredriks kista.
Denna var mycket sänderig.

den saknade helt botten. Den högra sidan var mycket sänderfrätt, likaså gaflarna.

De nya partierna af kistan äro stålade med $\frac{1}{2}$ Fe. Något mer än 100 kg templat är åtgått till reparationen. Templatet är inköpt ifrån Metallalaget Åkerberg & Hestram i Stockholm. Den kostade 3,75 kr p. kg. Legeringen var 97% tem. 2% bly 0,7 koppar och 0,3 antimon, eller samma legering som var i den gamla kistan till Christina Stenback.

Verkstadslokaler var inrymda i den gamla sockenstugan strax norr om kyrkan. I samma hus var Visingö Sparbanks lokaler, deras väntrum användes af as till safrum. Min dotter Tunga Fong var med här och lagade mat åt oss. Mina pojkar Sven Fong och Gösta Fong var mig behjälpliga med arbetets utförande. Idag, den 11 dagen i den 5 månaden Ann. Domini 1932 är arbetet afstynat af Ammannens Bertil Bertilsson samt Ingeniören och konservatorn Ellis Olson, bägge ifrån Statens historiska museum samt Kyrkoherden på Visingö O. Burman, vidare Kyrkavårdarne Viktor Björklund och Samuelsson samt Kyrkovaktmästaren Andersson. Arbetet blef godkänt och nu sitter jag här som i denna gamla härliga kyrkas sakristia och nedskriver dessa rader med en hälsning till den elli de som möjligen får dessa papper sin hand. Hef med Gud!

Visingö kyrkaden 11/5 1932

Arbetet kostade

295 kronor

Sven Fong.

Gösta Fong

Viktor Fong-Punske
Gelbgjutarmästare
i Grema stad.

**Iakttagelser vid undersökning i Brahekyrkan 20110818-19
Sm, Visingsö, Brahekyrkan, Braheska gravvalvet**

Närvarande:
Cecilia Anéer
Jenny Nyberg

Jenny Nyberg är doktorand i arkeologi vid Stockholms universitet och arbetar med en avhandling om det tidigmoderna gravskicket i Sverige. I samband med att locket på ytterkistan tillhörande Elsa Beata Persdotter Brahe genomgick restaurering gjordes under två dagar undersökningar av innerkistan och dess innehåll. Cecilia Anéer, fil.dr i textilhistoria, genomförde en noggrann undersökning av den gravlagdas klädedräkt. Med utgångspunkt i rapporten från undersökningen av kistan 1932 gjorde undertecknad anteckningar för att komplettera de uppgifter rörande gravskicket som saknades i den tidigare rapporten. Anteckningarna läses därför bäst som komplement till den äldre rapporten (ATA 665/1932). Undersökningarna genomfördes med individen fortfarande liggande i kistan.

Elsa Beata Persdotter Brahe (1629-1653)

Innerkistan – behandling och klädsel

Innerkista av furu invändigt klädd med atlas av en varm, ljusröd färg. I kistans nedre vänstra hörn hade kistklädseln släppt vilket möjliggjorde närmare iakttagelser av kistväggen. Det var tydligt att kistans trä invändigt behandlats i flera lager, som fläckvis bevarats. Där lagren slitits ända in på träet syntes en transparent mörkfärgning (fig 1). Möjligen har träet här strukits med tjära. Vid en besiktning av Margareta Sparres (1559-1638) kista 1938, även den placerad i det Braheska gravvalvet, konstaterades att den på insidan var ”struken med tjära, på vilken det klistrats grov lärft” (ATA 2557/1938).

På kistans fotgavel kunde ett lager beige, stelnad massa iakttas. Två lösa fragment som lossnat från väggen studerades närmare. Brottytan på dessa var mörk och glänsande, tydande på harts. Ett tunnare fragment av beige, stelnad massa innehöll i genomskärningens mitt en mörkare väv (fig 2a). Sannolikt har tyget agerat armering då massan strukits på kistväggen (fig 2b). Syftet med massan torde vara att tätta kistan. På vänstra kistväggen kunde ytterligare ett lager utanpå lagret med massa konstateras. Det var här svårt att avgöra materialet, möjligen papper med det kan även röra sig om textil (fig fig 1). Över detta lager har kistans inre klädsel av atlas varit klätt.

Innerkistans utsida är klädd med nu brun sammet som fästs med förgyllda koppartänglikor bildande en rad strax nedanför kistkanten på utsidan, löpande runt hela kistan. Sammeten fortsätter upp över kistkanten. Ovanpå sammeten har det lagts ett 17 mm brett band av silke som fästs med små nubb. Den inre kistklädseln av atlas överlappar och täcker sedan detta band (fig 3-4). Det framgår inte med tydlighet hur den inre kistklädseln fixerats vid kistkanten. Sannolikt har den bara limmats.

Hartsbitar formade som att de suttit på en kant påträffades också mellan kistans huvudände och huvudkuddens övre kant (fig 5). Rapporten från 1932 omnämner att ”bitar av från locket nedfallet lim eller harts” plockades bort då kistan öppnades. Sannolikt har kantbitarna fallit av locket då det öppnades. Kistlockets insida var inte tillgängligt för studium i samband med vår undersökning då det placerats med insidan nedåt och bedömdes för osäkert att rubba utan hjälp av kistrestauratören Cai Zetterström, som inte var närvarande dessa två dagar. Följande vecka fotodokumenterade dock Zetterström innerkistan. Hartstätningar hade använts i fogarna mellan de olika delar som utgjorde kistlocket (Fig. 5a-b).

Kistlocket hade fästs vid kistan med två trätappar på kistkanten i huvudändan och två i fotändan. Där kistklädseln gått sönder vid huvudändan kunde man se att tapparerna limmats fast i hålet med hjälp av en brunglänsande massa som stelnat och bildat droppar (fig 6).

Underlag och huvudkudde

Underlaget den döda vilade på, och huvudkudden, var av samma atlas som den inre kistklädseln. Då den gravlagda individen inte rubbades kunde inga närmare undersökningar av kuddens och madrassens konstruktion göras. Längs med kistkanterna på båda sidorna kunde man dock se att två avlånga tygstycken sammanfogats med numera nedbrutna stygn, sannolikt av lintråd¹. Även stygnen på huvudkudden var borta, vilket möjliggjorde att glipor i såväl underlag som kudde kunde öppnas. De var båda fylla med örter, som dock var för finfördelade för att kunna identifieras med ögat (fig 7). 1938 påträffades humle med inslag av torkade blomblad, bland annat ros, i Margareta Brahes kista (ATA 2557/1938). Humle var populärt att använda i adliga kistor under 1600-talet (Jenny Nyberg avhandling i manus), varför det är möjligt att det även använts här.

Spår av klädandet av den döda inför begravningen

Klänningen har använts av den döda i livet, men vissa detaljer i klädedräkten hade gjorts i ordning särskilt inför begravningen (för en detaljerad beskrivning av klädedräkten se Cecilia Anéers bidrag).

Huvudbonaden, kragen och de starkt nedbrutna manschetterna var av samma gastyg,² och tillverkade särskilt för begravningen. Huvudbonadens uppvikta kant framtill hade säkrats med två knappnålar. Huvudbonaden var trasig baktill och avslöjade en flätad hårknut av ljust, rödlätt hår. Håret hade fästs med knappnålar.

Den dödas ben var sammanknutna vid anklarna. De två bandrosetterna, favörerna, som var fastsatta med nålar på livets framsida, och de band som knutits runt anklarna var av samma sort. Detta band har också använts för att dubbelt säkra skororna vid skorna, trots att de redan sitter fast med sina egna band. Detta band, liksom gastyget, hade alltså använts av de som klädde den döda inför begravningen.

Nålar hade använts för att fixera de nu kraftigt nedbrutna manschetterna vid de uppvikta slagen på armarna. Nålarna gick igenom slagets alla lager på vänster sida med endast några lager på den högra. Detta kan vara tecken på att sidorna gjorts i ordning av två olika personer.³

Margareta Brahe-Sparre (1559-1638)

Även locket på Margareta Brahe-Sparres lyftes av för restaurering. Den innerkista som nytillverkades 1938 för att ersätta den trasiga originalkistan hade redan fallit samman. Lockbrädorna från denna låg nu över kroppen. I samband med kistbytet 1938 grävdes bräderna från den gamla kistan, inklusive kistfyllningen bestående av växter, ned på kyrkogården. Den nya kistan fylldes istället med träull (ATA 2557/1938), vilken nu gick att iakttä mellan bräderna.

Kistans innehåll var redan 1938 kraftigt nedbrutet och omrört. Vid detta tillfälle fotograferades dock ett par bruna sammetsskor kantade med sidenband och lädersula. I rapporten står då att ”Skorna voro ovan vristen hopknutna med sidenband” (ATA 2557/1938). En ny undersökning av kistan hade inte bidragit till ny kunskap, då kistan och dess fyllning inte var i original. Två bräder liggande över kraniet togs dock bort för att möjliggöra fotodokumentation av den dödas huvudbonad. Denna nämns

¹ Cecilia Anéer: generellt gjorde man synliga sömmar av silketråd och alla osynliga av lintråd.

² Tyget var vävt i gasteknik, vilket innebär att en trådriktning är tvinnad för att hålla trådarna isär och därmed skapa en gleshet i väven.

³ Iakttagelse av Cecilia Anéer.

inte i rapporten från 1938. Margareta Brahe hade iförts ett grått, stormaskigt hårnät. På detta kunde också fragment av ett grövre, svart tyg iakttas (fig 8).



Fig 1. Foto: Jenny Nyberg



2a. Foto: Jenny Nyberg



Fig 2b. Foto: Jenny Nyberg



Fig 3. Foto: Jenny Nyberg.



Fig 4. Foto: Jenny Nyberg



Fig 5. Foto: Jenny Nyberg



5a. Foto: Cai Zetterström



5b. Foto: Cai Zetterström



Fig 6. Jenny Nyberg



Fig 7. Foto: Jenny Nyberg



Fig 8. Foto: Jenny Nyberg

Elsa Beta Brahes begravningsdräkt (f. 1629, † 1653)

Observationer gjorda i samband med konserveringen av kistorna i Braheska gravkoret i Brahekyrkan på Visingsö den 18-19 augusti 2011. Närvarande vid undersökningen var: Cecilia Aneer och Jenny Nyberg.

Bevarade dräktdelar

Elsa Beata Brahes gravdräkt består i nuvarande skick av: liv, kjol, skor, skorosor, strumpor, halskläde, samt ett stycke tyg svept om hårknuten som en liten hätta. (Bild 1)

Liv

Livet består av ett framstycke, två främre sidstycken, två bakre sidstycken och två bakstycken. (Bild 2) Då det på grund av spetsbesättningen fram inte varit möjligt att urskilja om det finns en söm mitt fram, är det möjligt att det även kan röra sig om två framstycken. Livet är troligen helt öppet mitt bak, då andra öppningar saknas, men detta har inte varit möjligt att bekräfta. Livet är 35,5-36 cm långt mitt fram. Måttet inkluderar spetsdekorens överlappning i nederkanten med 1,5-2 cm. Om endast tyget i livet mäts blir livets längd fram 34 cm. Höjden är i höger sida drygt 9 cm från skörtens högsta punkt upp till ärmhålet.

Livet är tillverkat av tjock sidensatin, i samtiden kallad *atlas*, och har ett yttäckande metalltrådsbroderi i guld och silver. Det har också en dekor av knypplade metallbårder i varierande bredd. Mitt fram löper två parallella bårder från ringningen ned till livets spetsiga nedre kant. Dessa utgörs av en kontinuerlig knyppling som löper ned på den ena sidan, veckas till en rund form runt livets runda spets och löper tillbaka upp kant i kant med sig själv. Denna metallspets är ca 5,5-6 cm bred. På livet löper också en drygt 4,5 cm bred sned spets på vardera sidan fram. Denna startar vid ärmhållets främre kant och går snett ned mot den vertikala spetsdekoren mitt fram. Dess nedre ändar är dolda under spetsarna mitt fram.

Runt livets ovankant sitter ett separat stycke format som en sjalkrage. Det är broderat med samma yttäckande mönster som resten av dräkten och har en dekor av en 2 cm bred metallbård längs både den inre och yttre kanten.

Livet har i höger sida sex skört nedtill, räknat från dess spetsiga del mitt fram och bakåt. Den spetsiga delen mitt fram i livets nedre kant överlappar det första skörtet vilket visar att där ligger en söm mellan ett framstycke och ett sidstycke. Denna är placerad strax innanför den yttre kanten av den spets som löper snett upp mot ärmhålet. Det första, andra och tredje skörtet, räknat framifrån, utgör flikar i nedre kanten av det främre sidstycket. Mellan skört tre och fyra finns en söm vilken löper rakt upp mot ärmhållets nedre del. Dess sömsmånar är fällda mot plaggets avigsida. Det fjärde och femte skörtet utgör flikar i nedre kanten av det bakre sidstycket och det sjätte skörtet utgör en förlängning av bakstycket. Skörten är ca 7-7,5 cm höga och 4,5-5,5 cm breda i nederkanten. De främre skörten är spetsigare i framkanten än i bakkanten och det första skörtet är något smalare upptill än nedtill, medan de övriga är mer jämbreda. I ovankanten över slitsen mellan det fjärde och femte skörtet

finns två kastade snörhål. Genom dessa är ett smalt sidentaftband knutet med ett halvslag. Bandet är av samma typ som det som använts för att sko skörtens ytterkanter. Det är ca 1,5 cm brett. Livets broderi fortsätter knappt halvvägs ned på skörten, ca 2,5-3 cm. Skörten är skodda med ett ripsband i silke som är lagt från flik till flik, d.v.s. inte avklippt emellan dessa. Hur bandet fästs varierar. Det är ibland fäst med fällstyg i tunt silke sydda från bandets rätsida, både på plaggets utsida och på dess insida, andra gånger är det fäst med en söm från avigsidan varefter det vikts om kanten och dess andra sida fästs mot insidan enligt ovanstående princip. Livets spetsiga parti mitt fram är inte skott med band utan avslutas nedtill med invikta sömsmåner så att yttertyget råder med ca 1 mm. Skörten är fodrade med samma ripsartade sidentaft som övriga delar av livet och kjolen.

Livet är, där det går att se, fodrat med sidentaft med en ripsartad struktur. Denna kan urskiljas vid livets nederkant och längs halsringningen. Det är troligt att samma fodermaterial använts i hela livet, men det är inte möjligt att bekräfta utan att rubba kroppen ur dess läge. Vid livets halsringning på vänster axel är det möjligt att se in i ringningen. Där syns i fodret en bakåt förskjuten axelsöm typisk i liv från 1600-talets andra hälft. Vid sömmen ligger trådraken på axelstycket (= den främre delen) längs med sömmen. På ryggstycket ligger denna längs med ringningens bakre kant så att den möter axelstycket på diagonalen. Fodret är fäst kant i kant med yttertyget så att bara spetsbården runt halsringningen överlappar ringningens ytterkant. Möjligen finns spår av mellanläggsmaterial i livets spetsiga främre del, men där finns inget som tyder på att livet varit styvat med valben. På grund av det mycket hela fodret är det inte heller möjligt att se om det finns några kanaler i tyget. Inga kanaler är sydda genom fodret.

Ärmar

Ärmen består av ett eller möjligen två stycken, samt ett uppslag i nederkanten. (Bild 4) Den är längre bak och kortare fram. Den enda synliga sömmen är placerad på ärmens insida. Den löper en bit in på underärmen, från ärmhålet ned till manschetten, och slutar nedtill i botten efter det andra vecket på ärmens insida. Sömmen är sydd från tygets avigsida. Ingen söm har varit möjlig att urskilja under dekorspetsarna på ärmens framsida, men möjligen finns även där en längsgående söm. I andra bevarade liv från 1600-talets andra hälft förekommer både konstruktioner med en söm bak och med söm bak och fram. Ärmens längd är på vänstersida 22 cm mitt fram vid spetsbesättningen. Dess bredd är knappt 54 cm, d.v.s. ungefär en vådbredd.

Ärmarna har en dekor av knypplade metallbårder mitt fram, dessa är fästa från sömmen mot manschetten upp till ärmhålssömmen. Besättningen består av tre olika breda bårder vilka sytts fast sida vid sida. Bården närmast framstycket är knappt 4,8 cm bred, den i mitten är ca 5 cm bred och den yttersta är ca 8,5 cm bred. På borderna på ärmarna är små runda metallpaljetter vilka tycks vara fastsydda ovanpå knypplingarna.

Ärmen är i nederkanten baktill, samlad i runda veck där den möter uppslaget. (Bild 5) Dess insida och främre del med spetsbesättning är slät där den sytts samman med manschetten. Vecken startar i sidan och består på höger ärm av 26 stycken veck på ärmens ut- och

baksida. Den knypplade metallbården på ärmens framsida löper med i de två första vecken, därefter är det endast det broderade tyget som veckats. Vid ärmens nedre kant överlappar den främre dekorbården broderiet, men högre upp tycks inte finnas något broderi under spetsarna, helt klart inte under de två yttre spetsraderna. Där är armen fogats samman med livet, i ärmhålets ovankant och främre del, är sömsmånen i livet invikt. Livet har sedan lagts över armen och sytts fast med en söm som griper om den vikta kanten. Över sömmen i ärmhålet ligger en ca 4,7 cm bred knypplad metallbård.

Ärmen avslutas i nederkanten med ett uppvikt uppslag. (Bild 4) Uppslaget är 9,5 cm högt när det vikts upp, 19 cm om det är nedvikts. Det är 40-45 cm i omkrets i den uppvikta ovankanten. Uppslaget har en slits upp till den linje där vikningen skett. Den sida av manschetten som bildat dess baksida när denna vikts upp består av ett tjockt atlassiden av samma typ som i klänningen, men utan broderier, och den som bildar utsidan utgörs av sidentaft. Mot taftsidan bör en spets- eller linnemanschett ursprungligen ha varit fäst. Ärmuppslaget saknar dekor. Taften är fäst mot sidenatlasen med en söm med glesa efterstygn vilka syns som prickar på taftsidan. Dessa har sannolikt dolts under manschetten. Sömmen är sydd med ett mycket tunt silke. Stygnlängd 4-4½ mm, ca 1 mm innanför den vikta taftkanten. Tyglagen är i ytterkanten vikta så att sidenatlasen råder över taften. Taftfodret är i den vertikala sömmen vid armens baksida, där dess bägge kortsidor möts, fäst mot atlasens baksida genom att sömsmånerna vikts in och fästs med en rad glesa efterstygn på vardera sidan. Sömmarna löper strax innanför de invikta kanterna. Taften på ärmuppslagen fortsätter på ärmens insida upp över sömmen som sammanfogar ärm och uppslag.

Ärmuppslaget är på atlassidan fastsytt i armen genom att en sömsmån på atlasen vikts in och sytts fast med mycket tunt silke, troligen med fällstygn precis om den yttersta kanten, eller möjligen prickstygn precis innanför kanten. Sidenatlasen i uppslaget består av två stycken, ett övre närmast armen vars trådrak löper vertikalt i ärmens längdriktning och ett nedre närmast ytterkanten, som kommer att bilda uppviket, vars trådrak löper horisontellt runt armen. Sömmen ligger i princip i viklinjen när uppslaget vikts upp. Taften utgöts däremot endast av ett stycke. I ärmuppslagen finns inga spår av mellanläggsmaterial.

På uppslaget finns på höger ärm tre koppar/bronsnålar fästa på ett sätt som antyder att de kan ha hållit en linnemanschett på plats. De är nu så korroderade att deras längd är svår att avgöra. De synliga delarna av de återstående fragmenten är ca 2 cm långa, de fortsätter dock in i uppslaget, hur långt är svårt att avgöra. Även på vänster sida syns tre bevarade nålar. De är fästa lite snett genom tyget. På höger ärm sitter nålarna ca 3,5-4 cm från den vikta nederkanten, på vänster sida 2,5 cm från den vikta nederkanten.

Ärmhålet går långt bak på ryggen. Runt ärmhålets övre kant sitter en smal axelkarm mot vilken en smal metallspets fästs. Axelkarmen är inte fodrad, men har en bred invikt kant i ytterkanten. Den är helt broderad och avslutas längs den yttre kanten med en kontur i form av en tunn guldsnodd. Broderiet döljs helt av metallspetsen. Denna är ca 1,5 cm bred vid ärmhålets främre kant och 2 cm lite längre ner i ärmhålet. Livet har fodrats innan armen och

axelkarmen satts i. Ärmen ligger i ärmhålet in under den avslutade kanten. Där ärmen fästs i ärmhålet är den lagd i många täta runda veck från axeln och bakåt. När man tittar in bakom skulderpartiet fortsätter ärmkullens veck så långt ner i ärmhålet som det är möjligt att se.

Kjol

Kjolen består av ett yttertyg av tjock sidensatin av samma slag som i livet. (Bild 3) Detta är broderat med yttäckande metalltrådsbroderi i guld och silver. Den har även en dekor av breda metallspetsar. Kjolen är rak till sin konstruktion, d.v.s. har samma vidd vid midjan som vid fällen. Den består av flera hela broderade tygvåder vars stadkanter använts som sömsmånar när kjolen sytts ihop. Det rör sig troligen om fem våder. Mitt fram är ett 35 cm brett stycke av samma siden, men utan broderier. Detta täcks helt av dekorspetsar. Sömmarna mellan de broderade våderna och den obroderade panelen är sydda från tygets avigsida. Våden på höger sida om mittpanelen, vars bredd kan mätas i sin helhet, är 52,5 cm plus stadkanter. Kjolen är ca 105 cm lång mitt fram och 86,5 cm lång i höger sida.

Kjolen har en dekor av metallspetsar runt fällen och som en vertikal bård mitt fram. Dekoren längs fällens nederkant består av en enkel 9 cm bred spets. Bården fram är uppbyggd av fyra stycken 9 cm breda spetsar som sytts fast sida vid sida. Dessa överlappas i nederkanten av den horisontella längs fällen. Yttertyget är runt hela fällen skott med en 1-1,1 cm bred guldgalon vilken på rätsidan till större delen döljs under metallspetsen runt kjolens nederkant. Spetsen råder över kjolfällen och yttertygets skoning och dekorspetsarna har fästs innan fodret satts i kjolen. Fodret har satts i så att yttertyget råder med ca 1 mm.

I midjelinjen finns en 6 cm bred dekorspets i metalltråd som ligger slät ovanpå kjolens veckade ovankant. Den löper som en kontinuerlig remsa hela vägen fram och försvinner in under livets spetsiga nederkant. Spetsen ligger nu helt lös. Det är oklart om denna ursprungligen varit fäst högst upp på kjolen eller i livets midjelinje, men kjolens övre del har dolts under denna.

De flesta av kjolens veck mot midjelinjen har nu lossnat, men de har ursprungligen varit fästa i ett ca 4,2 cm brett sidentaft band. Bandet har varit vikt runt vecken i ovankanten och på så sätt bildat en linning. Linningsbandet har först lagts räta mot räta med kjolen och sytts fast från avigsidan. Det har sedan vikts om kjolens ovankant och fästs ned platt mot plaggets avigsida. Eftersom sömmarna inte bevarats är det inte längre möjligt att avgöra vilka stygn som använts. Den del av kjolen som försvinner in under den breda dekorspets som bildar övergången mellan liv och kjol ligger i djupa efterveck från mitt fram mot sidorna. Veckdjupet är precis vid den nedre kanten på dekorspetsen i livets underkant 1,5 cm och med en 1 cm bred synlig topp på varje veck. Spetsarna som löper över magpartiet är starkt ärgade. Om kjolen haft en eller flera öppningar i midjelinjen, eller var dessa varit placerade, har inte varit möjligt att avgöra under nuvarande omständigheter.

Den är fodrad med sidentaft vilken har en ripsartad struktur. Fodret består av många ihopskarvade större och mindre delar, men alla tycks ursprungligen komma från samma tygvåd. Det består upptill av större stycken vilka nedtill förlängts med ett antal mindre

rektangulära styckenstycken påsydda både vertikalt och horisontellt. Fodertyget bär också spår av hålrader efter tidigare sömmar, vilket visar att det tidigare brukats för något annat ändamål och återanvänts i detta plagg. Kjolfodrets långa sömmar från fällen till midjan är sydda med sysilke från avigsidan och tycks utförda med förstygn, med en stygnlängd av 5-8 mm. Vid fällen är fodret fäst mot yttertyget med glesa efterstygn vilka på rätsidan bildar en rad prickar ca 1 mm innanför den invikta foderkanten. De på skarvade delarna vid fällen är i de flesta fallen fastsydda från avigsidan, men i några fall fästa med glesa efterstygn/prickstygn från tygets rätsida vilka syns som en rad prickar. Fodret är på grund av de återanvända och skarvade tyget inte lika konsekvent utnyttjat. Det har i ena sidan en stadkant i sömsmånen, på den andra en klippt lite ojämn, sömsmån. Nära den ena sidsömman finns en skarv i tyget där två våder skarvats ihop trådrakt. I denna söm har stadkanterna använts som sömsmånar. Kjolen saknar helt mellanlägg, men är på grund av det täta metalltrådsbroderiet oerhört styv och tung.

Kjolen är nu öppen i höger sida hela vägen från fällen upp till midjan. Detta har troligen skett när modedräkten återanvändes som begravningsdräkt. Nedtill tycks fodrets söm ha öppnats utan att tyget skadats, medan yttertyget skurits eller klippts upp. Högre upp är båda lagren uppskurna/klippta.

Dekor – broderier och spetsar

På livet och kjolen har den tjocka sidenatlasen ett heltäckande metalltrådsbroderi. (Bild 8-10) Mönstret består av slingrande motställda band vilka indelar ytan i korsformer.

Mellanrummen mellan dessa har fyllts av enkla blom- och bladformer. Bland dessa återfinns bland annat stiliserade liljor. Broderierna är utförda med flera olika varianter av metalltrådar, i silver och guld. Trådvarianter som förekommer i broderiet är: lan, smala släta kantiljer, metallsnoddar av spunnen guldtråd, ögletråd av heldragen tråd manglad platt i längs ena sidan, paljetter fästa med kantiljer, samt möjligen även enkel spunnen metalltråd, s.k. unseguld. De mönsterformer som täckts med kantiljer tycks ha en lätt relief, men broderierna är så välbevarade att det är svårt att uttala sig om hur dessa reliefer byggts upp. Någon form av uppbyggnad under metalltrådarna bör av höjden på reliefen att döma ha använts. Trots att merparten av trådarna har en förgylld yta tycks broderimaterialet innehålla stora mängder silver. Det har på vissa partier, då kroppen förmultnat, oxiderats kraftigt och blivit nästan helt svart. Vissa av lanen tycks också innehålla koppar vilken orsakat en grön utfällning av ärg.

Livet och kjolen har, utöver broderiet, en dekor av täta knypplade metallbårder. (Bild 11-12) Dessa är av samma typ, men bredden varierar från 1,5 till 9 cm. Samtliga knypplade metallbårder har relativt raka ytterkanter, men de är inte symmetriska till sin mönsteruppbyggnad.

Skor

Skorna är av hålskomodell. (Bild 13) De består av ett ovanläder och en bakkappa i två stycken, och har sömmar i sidorna och mitt bak. Ovanlädret har en hög plös mitt fram som upptill avslutas i en smal spets. Bakkappan har två slejfar, en på vardera sidan, vilka möts

mitt över vristen. (Bild 16) I änden av vardera slejfen är ett snörhål genom vilket ett smalt tuskafsvävt sidenband dragits. Slejfarna är 5 cm långa och rundade i framkanten. De har ett smalare parti på mitten och blir sedan bredare vid snörhålen. De är ca 2 cm breda i det smalare partiet och 2,5 cm breda mitt för snörhålet. Skons öppning, plös och slejfar, är skodda med en smal guldgalon vilken syns som en 4-5 mm bred kant på skons rätsida. Guldgalonens ändar möts vid plösens topp. Dess varptrådar har samlats till en ca 1 cm hög tofs. Skorna har långa tår vilka avslutas framtill i en smal fyrkantig form vars bägge hörn har dragit ut till två horn. (Bild 15) Skons tåparti är ca 2,5 cm brett på höger fot och drygt 3 cm brett på vänster.

Skon är på utsidan klädd med samma atlas som använts i livet och kjolen och med broderier i samma mönster som på klänningen. Broderierna är placerade så att en rad korsformer lagts mitt över fotryggen och anpassade för att passa efter skons form. Längs längs ovanlädrets och bakkappans nederkant finns en hålrad efter sömmarna mot sulan. Utanför denna är tyget inte broderat. Yttertyget har, efter att det broderats, dubblerats med ett lager grov brun "behandlad" lärft av det slag som ofta ses som mellanlägg i 1600-tals plagg. Denna är synlig där hål nöts på tårnas horn och där man kan se in i ringningen på vänster skos insida. På höger skos insida ses ett taftfoder, men detta har bruna kladdiga genomfärgningar vilket visar att samma typ av mellanlägg troligen även finns under denna.

Sulorna består av flera lager läder. (Bild 13) Det understa har en inskuren skåra 7-8 mm från ytterkanten i vilken sömmen legat skyddad från nötning. Skåran är vinklad ut mot sulans kanter så att sömmen på ovansidan ligger närmre ytterkanten. Den understa delen av sulan har också en fördjupning i mitten vilken syns tydligt eftersom sömmarna släppt och lagren fallit isär. Innanför denna yttersta sula ligger en bes, en läderremsa mot vilken sulan fästs och som sedan använts för att fästa sulan i ovanlädret. Den utgörs av en knappt 1,5 cm bred läderremsa. 4-5 mm av denna har legat synlig på skons utsida, medan resten fortsatt in under sulan. Innanför denna är en 3-4 mm tjock bindsula inklädd med sidenatlas som vikts om dess kanter. Materialet i bindsulan kan inte ses. Ovanlädret har vid tån vikts och sytts samman så att de bägge hornen bildats. Sulan börjar 1,5-2 cm innanför tån. Den är 2,5 cm bred längst fram och rakt avslutad. Bottensulan är målad klarröd längs den synliga sidokanten. Mellan de bägge fötterna syns rester av en av klackarna som fallit isär. Den består av många lager ganska tunt läder, 1-1,5 mm tjockt. Klacken har varit fäst vid den undre sulans hälparti. Även denna har varit rödmålad på sidorna. Klacken har en rundad form bak, men är platt mot hålfoten. Den är drygt 3 cm bred nertill. Hur hög den ursprungligen varit går inte att avgöra ej heller hur den hållits samman eftersom inga rester av pliggar kunnat ses.

Skorosor

Skorosorna är tillverkade av 9 cm breda metallspetsar av samma typ som på liv och kjol. (Bild 13) De består av två stycken 8,5-9 cm långa spetsöglor i vardera riktningen vilka är ihop rynkade och sammansydda så att öglorna är 7,5 cm djupa. På skorosornas baksida är ett 4 mm brett sidenband med vilket de är fästa mot skorna. Detta är trätt genom hålligheterna i

spetsen. Bandet har en invävd metalldekor i sidorna. Det är satinvävt i mittpartiet och kypertvävt i sidopartierna.

Strumpor

Strumporna är slätstickade. (Bild 13 & 14) De har nått åtminstone 10 cm över knäna. De ligger nu något nedrullade i ovankanten och kraftigt rynkade vid knäna. Det har därför inte varit möjligt att avgöra exakt hur långa de är eller hur den övre kanten avslutats. Strumporna är helt slätstickade upptill, och har en konstruktion med kilar som sträcker sig upp över anklarna/vristerna. I kilarna löper maskraderna vertikalt i stället för horisontellt och runt kilen är en kontur bildad av 5 maskor. Utanför denna löper en 5 maskor bred sicksackbård vilken utgörs av en rad hål. Ökningar och sammantagningar är gjorda utanför denna. Om kilen avslutats med ett toppornament går inte att avgöra med kroppens nuvarande placering. Benen hålls i ankelhöjd samman av ett smalt tuskaftsvävt sidenband av samma slag som det i rosetterna vid halsklädet och det som håller skororna på plats.

Halskläde

Runt axlarna ligger ett halskläde bestående av ett rektangulärt tygstycke. (Bild 17 & 18) Det är gjort av ett glest tyg i gasbindning. (Bild 19) Då inga andra linneplagg tycks ha överlevt får detta antas vara av silke. Halsklädet har veckats i form kring axlarna. Vecken är djupare mitt fram och grundare vid axeln, så att plagget då det monterats är smalare fram och bredare över axlarna. Tyget i halsklädet är lagt i åtta veck vars veckdjup varierar från 1 till 2 cm, så att vecken närmast halsen är grundare och de längst ut på axeln djupare. Halsklädets bredd är ca 30 cm. Det veckade halsklädet mäter över axlarna knappt 10 cm.

Långsidornas kanter är fällade med 2 mm breda dubbelt invikta fällar. (Bild 19) Sömmarna är utförda med fällstygn och sydda med en mycket tunn tråd av samma grovlek som dem i tyget. Stygnen är små och snedställda där de överlappar den vikta kanten. Tygets varpriktning utgör halsklädets kortsida. Halsklädet har varit fäst med koppar-/bronsnålar på dräkten. Av dessa har efterlämnat ärgfläckar på 2-3 ställen på vänster axel och minst 2 ställen på höger axel.

Mitt fram där halsklädets bäge sidor möts sitter två rosettformade dekorationer, var och en bestående av två grupper av bandöglor. Den övre har tre öglor i vardera riktningen, den undre fyra öglor i vardera riktningen. Dekorrosetterna är knutna med ett 9 mm brett kontinuerligt sidenband vävt i tuskaft. De tycks ha varit fästa med koppar-/bronsnålar och bär spår av ärg efter minst två nålar vilka gjort horisontella markeringar.

Hätta

En hel del av håret har bevarats. Det har nu en ljus röd blond ton. Håret är uppsatt i en knut långt bak på huvudet och med en tunnare fläta lindad runt om. Inne i hårknuten finns en koppar-/bronsnål med vilken flätan troligen fästs. Över hjässan och runt knuten har ett tygstycke arrangerats med hjälp av flera nålar. (Bild 20) Det tycks vara av samma kvalitet som det material som använts för halsklädet, d.v.s. ett tunt glest siden i gasbindning. Tygstycket är rakt och saknar skärning. I den främre kanten finns en ca 2 mm bred dubbelvikt

fåll sydd med mycket tunn tråd på samma sätt som i halsklädet. Tygets varpriktning löper runt huvudet. Dess främre kant har vikts tillbaka upp mot huvudet med ca 3,3 cm. Ovanför detta är ett slätt parti på 3,5 cm fram till flätan. Duken har sedan skjutits in under flätan innan den löper tillbaka och runt knuten. Där det rakt tillskurna tygstycket samlats mot knuten har stora ojämna veck bildats. Huvudbonades bakre del har inte varit möjlig att studera.

Färgställning

Samtliga textilier: liv, kjol, skor, strumpor, halskläde och hätta, har idag samma ljust brunröda färg. Vilken färg de ursprungligen haft går inte med säkerhet att avgöra genom en okulär besiktning. Avigsidan av kjolens yttertyg, vilken legat skyddad av fodret, visar vid den uppskurna kanten i vänster sida, en mer lejongul ton. (Bild 10) Även de silketrådar som håller metalltrådsbroderiet på plats har samma nyans. Andra bevarade broderier och porträtt från tiden visar att guldbroderier vanligen gjordes mot en bakgrund av rött eller lejongult och silverbroderier mot vitt.¹ Det är därför troligt att satinen ursprungligen varit röd eller gul.

Kommentarer till ovanstående beskrivningar

Angående förhållandena vid examinationen

Vid undersökningen av Elsa Beata Brahes kista togs det gemensamma beslutet att bara flytta på sådana delar av dräkten som rubbats vid gravundersökningen 1932 och därigenom inte befann sig på sin ursprungliga plats. Vad som skett vid den tidigare gravundersökningen kunde utläsas ur de fotografier som togs vid detta tillfälle och som utgör en del av dokumentationen från tillfället, bevarad i ATA. Detta innebär att de delar av plaggen som befinner sig under bälten, benen och armarna bara kunnat studeras partiellt. Livets och ärmarnas insidor har bara varit tillgängliga då de kunnat studeras genom plaggens naturliga öppningar så som halsringning, ärmhål och livets nederkant. Undersökningen av gravtextilierna företogs direkt i gravkammaren med kroppen liggande i kistan. Ljuszförhållandena och möjligheten att komma textilierna nära var därför begränsade. Detta har, tillsammans med en mycket varsam hantering av kvarlevorna, gjort att det inte varit möjligt att beräkna tråd eller masktäthet i materialen och att bara ett begränsat antal mått på plaggen kunnat tas.

Avvikelse i relation till annat bevarat dräktmaterial

Inga styvnadsmaterial har varit möjliga att iaktta i samband med dokumentationen. Den styvnad av valben i livet som finns i de flesta bevarade liv från 1600-talets andra hälft saknas i denna dräkt. Plagget visar heller inga tecken på att fodret skulle ha lossats, varken vid midjelinjen eller i halsringningen, för att avlägsna styvnaderna. Exempel från Åbo domkyrka visar att då kvinnoplagg av modesnitt nytillverkats för att brukas som begravningsdräkter har modedräktens typiska styvnadsmaterial utelämnats. Exempel från mansplagg visar också att modeplagg som återanvänts som svepningar kunnat ändras för att passa ändamålet, för att

¹ Ingela Wahlberg, doktorand i textilvetenskap vid Uppsala universitet.

underlätta påklädningen. Vanligt är att plaggen öppnats mitt bak i ryggen hela vägen från nacken ned till midjan. Elsa Beata Brahes dräkt har öppnats i kjolens vänstra sida, medan livet, som redan från början öppnades bak, inte visar några tecken på att ha ändrats.

Nämnas bör också att det trots den i övrigt mycket rika utstyrseln, idag i graven inte tycks finnas några smycken eller andra föremål av ädelmetall.

Beställning eller inköp?

Att de knypplade metallbårderna på vissa ställen i plaggdelar som krävde formning överlappar broderiet antyder att broderiet köpts färdigt som en kupong eller beställts på längre avstånd. Det vill säga att en mer exakt anpassning efter bärarens mått inte varit möjlig då broderiet utfördes. Att slösa med dyrbar ädelmetall genom att lägga denna i flera lager är inte brukligt. Det vanliga var att ytor som skulle försvinna i sömsmåner eller täckas av annan dekor, som exempelvis panelen mitt fram på kjolen, lämnades obroderade.

Denna rapport är sammanställd av Cecilia Aneer, f.d. i textilvetenskap, Uppsala sommaren 2012, efter studier av gravdräkten i Brahekyrkan på Visingsö, den 18-19 augusti 2011.



Bild 1: Elsa Beata Brahes kvarlevor i kistan i gravkoret i Brahekyrkan på Visingsö.



Bild 2: Livet, halsklädet och den övre delen av kjolen.



Bild 3: Kjolen.



Bild 4:
Höger ärm med uppslag.



Bild 5: Ärmens veck mot
ärmuppslaget.



Bild 6:
Skarvar i kjolens foder.



Bild 7: Sömmen som fäster taftfodret vid kjolfållen.



Bild 8: Broderi fram på kjolen.



Bild 9: Broderi fram på kjolen, närbild.



Bild 10: Kjolbroderiets avigsida.



Bild 11: Dekorspetsar av metalltråd mitt fram på kjolen.



Bild 12: Dekorspets av
metalltrådar vid kjolfållen.



Bild 13: Skor med röda klackar, skorosor och strumporns tåparti.



Bild 14: Strumpornas övre kant.



Bild 15: Skons tåparti.



Bild 16: Skons plös och sammanknutna slejfar.



Bild17: Halsklädet sett från höger axel.



Bild 18: Halsklädet och bandrosetten mitt frampå livet.



Bild 19: Gasväven i halsklädet och kant fållen, närbild.



Bild 20: Hättan av gasväv.

Fragment av Margareta Brahe Sparres begravningsdräkt (född 1559, † 1638)

När Margareta Brahe Sparres kista undersöktes 1931 var innerkistan i ett mycket fragmentariskt skick och man valde att flytta hennes kvarlevor till en nytillverkad kista. Även denna har nu vittrat sönder. Följande iakttagelser av kraniet är gjorda genom kistans trasiga partier. Kraniet täcks av ett nät knutet av ett relativt grovt flertrådigt garn. Det har en ruta vars sida mäter 5,5 x 5,5 mm. På nätets utsida sitter rester av ett mörkt brunt material vilket skulle kunna härröra från en huvudbonad buren över hårnätet.



Bild 1: Kraniet med hårnätet sett från hjässan.



Bild 2: Närbild av det knutna hårnätet.

Abraham Joachim Brahes begravningsdräkt († 1634, 5 månader gammal)

(Inv.nr. SKO 15920 samt 15921)

Observationer gjorda vid besök på Skokloster slott den 3/7 2012. Närvarande vid undersökningen var Cecilia Aneer och Inger Olofsson.

Abraham Joachim Brahes begravningsdräkt återfanns i en låst kista på Skokloster slott tillsammans med fragment av dräkter från Christina Catarina Stenbocks och Fredrik Brahes gravar. Dessa inlemmades i samlingarna på Skokloster i samband med gravundersökningarna i Brahekyrkan på Visingsö 1932.

Bevarade dräktdelar

Abraham Joachim Brahes begravningsdräkt består i nuvarande skick av en kolt och en mössa. Kolten utgörs av liv, kjol, skört, innerärmar, ytterärmar och axelkarmar. (Bild 1)

Kolt

Kolten är tillverkat av ett mönstrat siden med en botten i satin och en mönstring av strödda kvistar i oskuren sammet. (Bild 7) Samma material har också använts för att klä innerkistans insida.¹ Mönstret består av omväxlande höger och vänstervridna, mindre och större diagonalt ställda ornament. Plagget är tillskuret så att de större kvistarna kommer att växa uppåt medan de mindre hänger nedåt. De större kvistarna är 7,5 cm höga och de mindre 4 cm.

Plagget har en dekor av brickvävda band i silke med ett invävt viggmönster bestående av två parallella viggrader. (Bild 8) Banden är 12 mm breda. De är tillverkade med omväxlande grövre och tunnare trådar, så att det i en och samma bricka är en tun, en grov, en tun och en grov tråd. Mönstret bildas genom att de grövre trådarna kommer att höja sig i relief över de tunnare. Bandet har använts för att sko kanter och som en dekor ovanpå vissa sömmar. (Bild 2 & 9) Då bandet lagts över sömmar har dess yttre kanter vikts in. Den synliga bandbredden är på rätsidan 5-6 mm vid skodda kanter och 6 mm då bandet lagts över en söm. Banden tycks på de flesta ställen på livet ha lagts räta mot räta med tyget och sytts fast från avigsidan varefter de fällts runt kanten och fästs slätt mot dess avigsida. Men på vissa ställen har banden istället lagts direkt på tygets rätsida och fästs med fällstygn som en rad prickar om bandets kant.

Kolten har ett liv skuret i fyra delar, ett framstycke med en lodrät skarv mitt fram och två bakstycken. (Bild 2, 4 & 10) Det är sammanfogat med sömmar på axlarna och bakåt förskjutna sidsömmar från ärmhålen ned till midjelinjen. Dessa ger ryggen en v-form. Kolten har ett sprund i ryggen mitt bak. Det löper från halsringningen genom hela livet och ett stycke ner i kjolen.² Hur eller om ryggsprundet stängts har inte varit möjligt att se. Livet har ett brickvävt dekorband över den vertikala sömmen mitt fram. Ett annat band av samma slag

¹ Dokumentation upprättad i samband med gravundersökningen i Brahekyrkan 1932, ATA.

² Kommenterad skiss, Skokloster slott.

skor halsringningen och fortsätter ner längs ryggsprundets kanter. Livet avslutas nedtill med en rakt avskuren kant, längs denna är kjolen och skörten fastsydda. Dessa tycks fästa med en gemensam söm. Kjolen är i sitt fragmentariska skick 22 cm lång. Plagget tycks helt sakna foder och mellanlägg.

Livet har fyra skört, ett på vardera sidan om mitt fram linjen och ett i vardera sidan. (Bild 3) Bak finns inga skört.³ Skörten är trapetsformade, smalare i ovankanten och bredare i nederkanten. De består av ett enda tyglager. Ytterkanterna är skodda med ett brickband på samma sätt som ärmarnas framkanter. Skörten är 7,5-8 cm breda i ovankanten, 12 cm breda i nederkanten och 9 cm höga. Mitt fram överlappas det högra skörtet av det vänstra med ca 1,2 cm.

Runt ärmhålen sitter axelkarmar. (Bild 5) Dessa är tillskurna i ett stycke och vikta i framkanten så att yttertyget kommer att ligga dubbelt i hela axelkarmen. De är således inte fodrade på undersidan vilket är vanligt i andra plagg från tiden. Axelkarmen är 2,3 cm bred, strax bakom axelsömmen, där den är som bredast. Den slutar i intet vid den punkt där ärmhålets ringning börjar. Axel- och ärmhållssömmarna är sydda från avigsidan. Axelkarmarna, axelsömmarna, och ryggsömmarna saknar banddekor.

Kolten har dubbla ärmar, en inre svängd tvåsömsärm och en hängande rak biärm. (Bild 4-7) Innerärmen utgörs av två delar, en yttre och en inre, sammanfogade med en söm som kommer att löpa längs armens baksida och upp över armbågen då plagget bärs. Ärmen är bredare över överarmen och smalnar av under den vinklade armbågen. Ärmen är öppen längs hela framkanten ända upp till ärmhålet. Dess främre kanter är helt rakt skurna. Dessa är kantade med ett kontinuerligt band som tycks ha löpt ned längs den ena framkanten, längs ärmens nederkant och tillbaka upp längs den andra framkanten. Ett stycke av bandet i ärmens nederkant saknas nu. Över den bakre ärmsömmen är ett dekorband också fäst. Längs ärmens framkanter och nederkant har bandet vikts runt tygets kant så att bara en viggrad är synlig på ärmens utsida. Över den bakre ärmsömmen har bandets bäge sidor vikts in så att bara den mittre viggraden syns. Dessa band ger därigenom intrycket av att vara lite högre och bulligare, men mönstereffekten i banden kommer att bli den samma och dess vidd motsvarar då den hos banden som skor ytterkanterna. Samtliga band tycks ha varit fastsydda med ett tunt tvåtrådit silke. Den löst hängande biärmen är fäst i ärmhålet ungefär från axelsömmen och bakåt. Den består av ett dubbelvikt stycke. Detta har vikts längs den främre kanten och sytts samma längs den bakre. Sömmen är sydd med tunt silke. Den tycks vara utförd från avigsidan med små täta förstyg. Ärmen har därefter vänts.

Samtliga ärmar är mycket fragmentariskt bevarade i nederkanten, så exakt hur långa dessa varit och hur de varit avslutade är inte längre möjligt att avgöra. Innerärmen är i nuvarande skick ca 18 cm lång där den är som längst och ca 13 cm lång längs framkanten. Den har en omkrets på ca 17 cm där den är som bredast och en nedre vidd om ca 12 cm. Dessa mått inkluderar dekorbandet längs ärmens framkanter. Biärmen är i nuvarande skick 36-37 cm lång och 7 cm bred.

³ Kommenterad skiss, Skokloster slott.

Mössa

Mössan är en kilmössa bestående av sex kilar och ett uppvikt bräm. (Bild 11) Den har en omkrets av ca 44 cm. Den ursprungliga vidden är minskad i nederkanten av brämet med ca 2 cm genom att samtliga lager nypts ihop och sytts av med några stora stygn. Kilarnas höjd är 13 cm och brämet är 5 cm brett. Brämet består av ett dubbelvikt tygstycke, eller möjligen två separata stycken som sammanfogats i viklinjen. Sammatsluggen ligger utåt både på brämet ut och insida. I nederkanten är brämet invikt mot kullens insida. Det har där dess kant slutar täckts av ett band. Det är ett tunt, 2-3 cm brett, sidenband i kypert med ett fiskbensmönster. Bandets ena sida är fastsydd mot brämet, dess andra mot kullens insida. Mössan saknar foder och på dess insida syns kilarnas smala sömsmånar.

Mössan är tillverkad av en mönstervävd sammet i tre olika höjder, en oskuren och två olika skurna. (Bild 13) Den är så pass stormönstrad att det på de relativt små styckena är svårt att se hur mönstret tar sig ut. Det är dock inte av typen med diagonalställda kvistar som i kolten.

Mössan har en dekor av smala brickvävda sidenband med en uddkant av picoter. (Bild 12) Banden är gjorda med sju brickor. Varannan bricka trädd från vänster varannan från höger. Brickan i mitten är trädd med grövre trådar och de tre på vardera sidan med tunnare trådar. De tre brickorna i mitten har trådar i vart annat hål medan kantbrickorna har trådar i samtliga hål. Detta medför en lösare snoddeffekt i mittpartiet och en tätare i sidorna. Uddarna längs bandets kanter är lätt förskjutna i relation till varandra om man jämför de bägge sidorna. Detta är ett drag som är typiskt i band från tiden tillverkade i denna teknik. Varje udd är uppbyggd av tre öglar, en högre i mitten och en lägre på vardera sidan. Mellan uddarna är ett slätt parti. Öglorna bildas genom att inslagstråden i bandkanten dragits ut och lagts om någon form av kavel. Bandet har använts som dekor över de sömmar som sammanfogar kilarna, samt runt ovankanten på brämet.

På mössans utsida har någon form av dekorelement av metalltråd varit fäst. (Bild 14) Detta har efterlämnat en fläck av ärg 3,5-4 cm i diameter. Av metalltråden återstår mindre fragment. Möjligen har denna ursprungligen varit utformad som en kvist eller blomma av metallspets och tråd.

Färger

Samtliga tyger och band i dräkten är nu mörkt bruna. I ett brev från Kristina Brahe i samband med begravningen skriver hon om begravnings dräkten: "klädde vi [Abraham Joachim Brahe] så vackert i en brun sammetskjortel och hans kista var inne fodrad och med brunt sammet".⁴ Vi vet av de bevarade fragmenten att det är samma material som användes för både kjorteln och kistans insida. Brunt avsåg vid denna tid i regel någon form av violett färg.⁵ Termen förekom i flera olika kombinationer varav fiolenbrun/violenbrun och tanetbrun är de vanligaste. Bägge dessa termer har i 1600-talets klädkammarinventarier från det kungliga slottet använts för att beskriva plagg som ännu idag finns bevarade. Av dessa kan man sluta sig till att fiolenbrunt var en mer blåviolet färg medan tanetbrunt var mer rödviolett. Det är

⁴ Fries 1910, s. 104

⁵ Aneer 2009, s. 184

mot denna bakgrund rimligt att tro att även Abraham Joachim Brahes begravningsdräkt ursprungligen haft någon form av violett färgton.

Kommentarer till ovanstående beskrivningar:

Angående förhållandena vid examinationen

Kolten har på grund av sitt sköra tillstånd inte flyttats från sin stödplatta eller vänts. Vid dokumentationen har därför inte plaggets baksida varit tillgänglig. Uppgifter kring denna som inte kunnat iakttas i första hand har hämtats från den skiss med tillhörande kommentarer som upprättats i samband med utarbetandet av den nuvarande förvaringen. Mössan har studerats både utvändigt och från insidan.

Denna rapport är sammanställd av Cecilia Aneer, f.d. i textilvetenskap, Uppsala sommaren 2012, efter studier av gravdräkten på Skokloster slott den 3/7 2012.



Bild 1: Abraham Joachim Brahes begravningsdräkt , helhetsbild framifrån.



Bild 2: Livet, fram.



Bild 3: Skörten, fram.



Bild 4: Livet sett från höger sida: axelkarm, ärm och biärm.



Bild 5: Höger axelparti och ärmar.



Bild 6: Axelharm, ärm och biärm på vänster sida.



Bild 7: Hängande biärm, höger sida.



Bild 8: Brickvävt dekorband.



Bild 9: Ärmens framkanter skodda med brickvävda band.

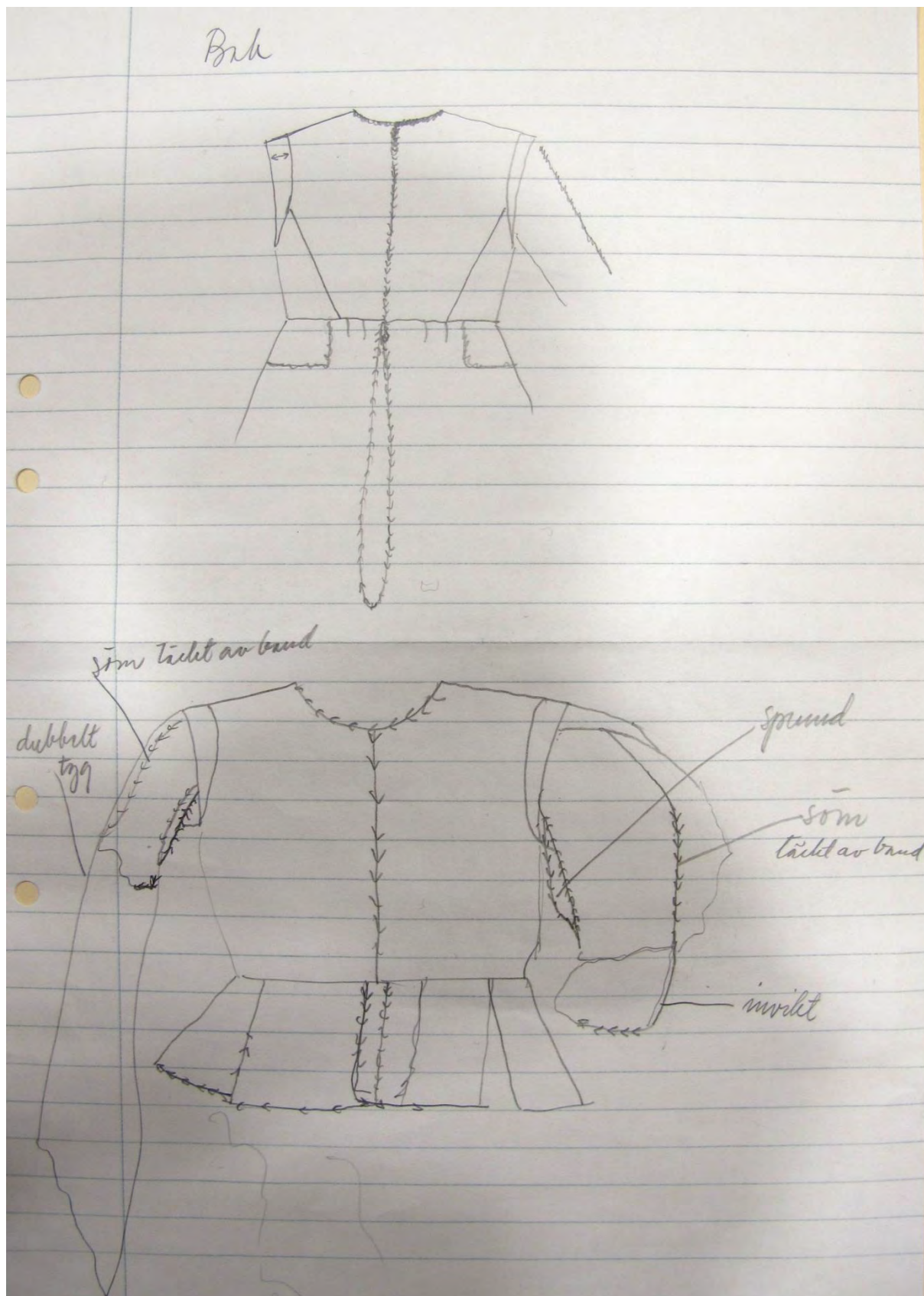


Bild 10: Skiss av livets delar, dekorband och öppningar. Skokloster slott.



Bild 11: Mössa.



Bild 12: Brickvävt dekorband.



Bild 13: Bräm.



Bild 14: Fragment av dekorelement på mössan.



Bild 1: Fragment från Christina Catarina Stenbocks kista



Bild 2: Närbilder av broder i läggsöm med flera olika typer av metalltråd, kantiljer och paljetter, samt silke. Möjligen från krage.



Bild 3: Smal knypplad metallspets av spunnenmetalltråd och lan.



Bild 4: Dekor rosett av mönstervävt metallband.



Bild 5: Närbilder av Bred knypplad metallspets av spunnen metalltråd och lan.



Bild 6: Fragment från Christina Catarina Stenbocks kista: sammet med foder och spetsar



Bild 7: Kant från plagg av sammet. Kanten skodd med ett brickvävt band och med en kantdekor av knypplad silkespets.



Bild 8: Brickvävt band i silke använt för att sko en kant.



Bild 9: Del av plagg med en dekor av knypplade silkespetsar.



Bild 10: Detalj av spetsar i bild 9.



Bild 11: Två fragment av damastvävt siden från Fredrik Brahes kista. Tyg från insidan av kistans klädsel.

Inom ramen för den mångåriga konserveringen av Brahekyrkan på Visingsö genomgick ätten Brahes begravningskistor en omsorgsfull behandling. De praktfulla tennkistorna från 1600-talet berättar om stormaktstidens högadliga värld, dess konsthantverk, dess syn på liv och död. Denna rapport presenterar kistornas tillkomst, deras senare öden, den nu genomförda konserveringen, deras rika dräktskatt och de slutsatser som kan dras om en svunnen tids begravningsskick.



Projekt stormaktstidens begravningskistor

JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM

Z-METALLFORUM AB